

Marijan Kranjc

OBVEŠČEVALNO-VARNOSTNA ZAŠČITA POHODA 14. DIVIZIJE NOV IN PO SLOVENIJE NA ŠTAJERSKO

Skica za varnostno študijo

Na velikem ljudskem zborovanju 27. aprila 1969 v Velenju je maršal Tito o pohodu 14. divizije rekel:

»Ob tej priložnosti bi rad izrazil svojo veliko hvaležnost preživelim borcem in jim čestital za njihov herojski boj, zaradi katerega je 14. divizija postala ena od najslavnejših enot naše NOB. Borci 14. divizije so prehodili herojsko pot, dolgo 500 kilometrov, pot, ki je prepojena s krvjo najboljših slovenskih sinov in hčera, ki so veliko prispevali ne le k osvoboditvi Slovenije, ampak naše celotne domovine.«

In naprej:

»K uspehu niso pripomogli le tisti, ki so nosili puške in mitraljeze, ampak vsi tisti, ki so nas hranili in nam dajali poslednje skorje kruha, da smo se lahko borili. Torej je bil zaslužen ves narod, da je bila naša borba zmagovita.«¹

Ta izjemno visoka ocena vrhovnega poveljnika o 14. diviziji nas obvezuje, da s posebno pozornostjo in odgovornostjo vsestransko preučimo zgodovinski pohod na Štajersko v začetku leta 1944. Pri tem ne smemo pozabiti, da je 14. divizija z junaštvom brez primere in z velikimi žrtvami uspešno opravila zastavljeno nalogo – nadaljnje razplamtevanje NOB na Štajerskem! Obenem je potrdila pravo vrednost slovenskega vojaka – partizana in partizanskih poveljnikov.

Ko danes v bogati zakladnici NOB in tako tudi pohoda 14. divizije iščemo operative in taktične izkušnje, se moramo zaradi zgodovinske resnice nujno otresti subjektivizma – ta je delno značilen za »lokalne« zgodovinarje in v veliki meri razumljiv za udeležence NOB in pri preučevanju teh dogodkov iz že primerne časovne oddaljenosti moramo biti tudi bolj kritični.

Ogrodje tega spisa je seminarska naloga v Šoli ljudske obrambe (1980), na katedri vojaške zgodovine, v kateri sem skušal »dokazati« do tedaj skoraj prepovedano temo, da je v 14. diviziji obstajala nemška agentura! Po petnajstih letih sem zaprašeno nalogo sicer dopolnil, toda še vedno manjkajo podatki iz zaupnih partizanskih in arhivov nemških obveščevalnih in protiobveščevalnih služb (GSP-Gestapo, Abwehr-vojaška obveščevalna služba in SD-varnostna služba), ki so zvečine v ameriških in ruskih rokah. Zato gre le za skico varnostne študije.

Vedno sem se držal znanega reka, naj čevlje sodi le kopitar! Ko sem namreč prebiral vojaško-zgodovinsko študijo partizanskega poveljnika Lada Ambrožiča-Novljana, zlasti pa nekatere varnostne ocene in za-

ključke v knjigi Pohod Štirinajste, sem se zaradi štajerskega lokalpatriotizma in predvsem kot dolgoletni pripadnik vojaške varnostne službe čutil, brez lažne skromnosti, strokovno dovolj podkovanega, da se lotim kritične obravnave tega »prepovedanega« problema.

Osnovni cilj tega spisa je torej odgovor na vprašanje, ali je bil pohod 14. divizije na Štajersko obveščevalno-varnostno dovolj temeljito pripravljen, in s tem povezano, ali so bili Nemci presenečeni nad njenim prihodom. Tak cilj je upravičen tudi zato, ker je bil dejanski cilj pohoda 14. divizije, da z obhodnim oziroma demonstrativnim pohodom čez Hrvaško nenadoma vpade v vzhodni del Štajerske in tako Nemce presenetiti, ker so ti tako vpade pričakovali čez reko Savo!

Če želimo objektivno odgovoriti na to središčno vprašanje, je nujen kratek pregled nekaterih splošnih in posebnih okoliščin, v katerih je potekal pohod 14. divizije. Mislim predvsem na splošen vojaško-politični položaj v Sloveniji ob koncu leta 1943 ter na nekatere značilnosti okupacijskega in policijsko-varnostnega sistema, ki so ga Nemci uvedli samo na Štajerskem kot delu svojega tretjega rajha!

Takšno celostno obravnavanje varnostnega položaja ozemlja (Hrvaške in Štajerske) in obveščevalno-varnostne zaščite pohoda 14. divizije ter njenega medsebojnega prepletanja in vplivanja je nujno ne le zaradi polemike z nekaterimi Ambrožičevimi ocenami in včasih nasprotujočimi si in subjektivnimi stališči udeležencev pohoda, ampak predvsem zaradi zgodovinske resnice in potrebe, da bi z objektivno analizo izluščili tudi vojaške izkušnje.

Posredno je cilj tega spisa tudi poskus, da bi dokumentirano dokazal svojo tezo, da velikanske izgube 14. divizije (več kot 50 odstotkov!) niso bile le posledice zime in operativno-taktičnih napak, temveč je bila **prvi in glavni krivec zanje nezadostna obveščevalno-varnostna zaščita!** Nedovoljnih obveščevalno-varnostnih priprav, nepravočasnega izvidovanja in neprofesionalnega protiobveščevalnega delovanja ni mogoče »popraviti« z junaštvom borcev in poveljnikov!

Prvotnemu spisku literature in virov sem dodal še najnovejše izdaje brigadnih kronik. Anketa med obveščevalci 14. divizije, ki sem jo opravil 1979, ni dala posebnih rezultatov. Po arhivih MNZRS in INZ nisem posebej »brskal« iz preprostega razloga, ker sem zadržan do zapisnikov na smrt obsojenih agentov in ujetih gestapovskih šefov! Treba bo pač počakati, da se odprejo pravi arhivi SD, GSP in Abwehra!

I. SPLOŠNE IN POSEBNE OKOLIŠČINE, V KATERIH JE POTEKAL POHOD 14. DIVIZIJE NA ŠTAJERSKO

Vojaško-politične razmere konec leta 1943 v Evropi in Jugoslaviji

Preden analiziramo pohod 14. divizije na Štajersko, ki je trajal od 9. 1. do 25. 2. 1944, moram podati kratek presek vojaško-političnih razmer

na vojskovališču v Evropi, predvsem pa v Jugoslaviji. To pa zato, ker je bil pohod 14. divizije drzen in tvegan ter hkrati tudi najgloblji prodor kake operativne vojaške enote protifašistične koalicije na ozemlje Nemčije (Spodnja Štajerska – Untersteiermark je bila del nemškega rajha).

Konec leta 1943 je bil položaj na evropskem vojskovališču takle:

- Nemčija se je po kapitulaciji Italije in zaradi nezanesljivosti drugih satelitov začela pripravljati na strateško obrambo;

- zahodni zavezniki so se temeljito pripravljali na odprtje »zahodne fronte«, hkrati pa še naprej intenzivno bombardirali nemška mesta in vojaško-industrijske objekte;

- Rdeča armada se je po začetnih uspehih pripravljala na strateško ofenzivo na zahod.

V takem položaju je jugoslovansko bojevališče (z enotami NOV in PO Slovenije), še posebej po nastanku velikega osvobojenega ozemlja in zaradi resnega ogrožanja nemškega obrambnega sistema na Balkanu, dobilo izredno vlogo v splošnih načrtih in strategiji protifašistične (protiosovinske) koalicije. Prav tako je nemško vrhovno poveljstvo dajalo Jugoslaviji poseben pomen, saj so enote NOV in POJ ocenjevali, da »... že predstavljajo eno izkrcano zavezniško armado«.² Nemško vrhovno poveljstvo je namreč ocenilo, da obstaja možnost zavezniškega izkrcanja na Balkanu (Istra) in prodor Rdeče armade čez Romunijo v Podonavje. Predvsem zato so se bali možnega vdora glavnine NOVJ v Srbijo, da bi presekala prometne povezave iz srednje Evrope proti Grčiji in Bolgariji, pa tudi rokadne smeri, ki iz doline Save vodijo k jadranski obali.

Zaradi takih ocen in predvidevanja, da bi do izkrcanja na Balkanu lahko prišlo šele spomladi 1944, se je nemško vrhovno poveljstvo odločilo v zimi 1943/44 razbiti glavne sile NOVJ v osrednjem delu Jugoslavije (med jadransko obalo, Kolpo, Savo, Drino in Limom). Poveljstvo armadne skupine »F« na Balkanu – »Jugovzhod« je te operacije zaupalo štabu 2. oklepne armade, ki so ji bile dodeljene še tri divizije, in sicer: 1. gorska divizija (iz Grčije), 371. pehotna divizija (iz Italije, potem ko je bilo zaustavljeno napredovanje anglo-ameriških sil na »zimski liniji«) in 392. »Vražja« – legionarska divizija (iz Avstrije, kateri je poveljeval generalmajor Johan Mickl (Ivan Mikl), edini nemški general slovenskega rodu; z njo se je, zanimivo, 14. divizija spopadla že na začetku svojega pohoda čez Hrvaško). Hkrati je Hitler 29. 10. 1943 izdal ukaz o »enotnem boju proti komunizmu na jugovzhodu«,³ ki je pomenil združitev vseh sil za boj proti NOVJ. V nadaljevanju prikazujemo, kako je bil ta ukaz izpeljan v praksi in kako je vplival na pohod 14. divizije.

Vrhovni štab (VŠ) NOV in POJ je v tistem času resnično nameraval prenesti težišče bojnega delovanja iz Črne Gore, Sandžaka in Bosne na območje Srbije predvsem zato, da bi presekal glavne sovražnikove poti v moravsko-vardarski dolini, razbil četnike v Srbiji in vzpostavil povezavo

z bolgarskimi in grškimi partizani. Ko pa je VŠ v začetku novembra 1943 zaznal razvrščanje nemških sil za prihodnjo ofenzivo, je izdal še ukaz o dekoncentriranem delovanju glavne skupine NOV in POJ in razvlačenju nemških sil, da bi tako pariral nameram nemškega poveljstva »Jugovzhod« na Balkanu.

Nemške ofenzive operacije so se začele decembra 1943 v Sandžaku, vzhodni Bosni, Kordunu, Baniji in srednji Dalmaciji in se januarja 1944 (ko je 14. divizija začela pohod čez Hrvaško) nadaljevale v zahodni Bosni, Liki, Gorskem Kotarju in Hrvaškem primorju.⁴

Čeprav so nemške in kvislinške sile v tej zimski (»šesti«) ofenzivi dosegle nekaj uspehov, predvsem pri zavarovanju prometnih smeri in jadranske obale, niso dosegle načrtovanega cilja – uničenja glavnih sil NOV Jugoslavije!

Stanje in položaj narodnoosvobodilnega gibanja in NOV v Sloveniji in cilj pohoda 14. divizije na Štajersko

Po nemški operaciji »Volkenbruch« v Slovenskem primorju, na Notranjskem in Dolenjskem, ki je bila del že omenjene »zimске« ofenzive, je Glavni štab NOV in PO Slovenije (GŠS) decembra 1943 odločil, da bo svoje enote uredil in organizacijsko učvrstil, nato pa z aktivnim delovanjem ponovno vzpostavil nadzor nad ozemljem, ki so ga partizanske enote zapustile med »zimsko« ofenzivo. Ta osvobojena ozemlja naj bi tudi razširili s pogostimi napadi na bližnje postojanke in z rušenjem prometnic otežili premike nemških sil čez Slovenijo.

GŠS je v tistem času razpolagal s temile silami: na Dolenjskem in Notranjskem – 7. korpus (14., 15. in 18. divizija, Dolenjski, Belokranjski in Istrski odred), v Slovenskem primorju – 9. korpus (30. in 31. divizija, Gorenjski, Briško-beneški in Zahodnokoroški odred), na Štajerskem pa je bila 4. operativna cona, ki so jo sestavljale enote: 6. brigada Slavka Šlandra, Pohorski, Savinjski in Vzhodnokoroški odred in manjši Kozjanski bataljon.

Nemška »zimska« ofenziva, kot sem že omenil, ni obšla sil NOV v Sloveniji, vendar pri tem Nemci niso dosegli posebnih uspehov. Sredi decembra 1943 jim je na Menini uspelo obkoliti Šlandrovo brigado in Koroški odred, ki sta se šele konec decembra prebila iz njihovega obroča in čez Koroško odšla na območje Savinjskih Alp.⁵

Hkrati je GŠS decembra 1943 pripravljal odhod 14. divizije na Štajersko. Glede na razširitev nemške ofenzive in splošno stanje NOV Slovenije v tem času moram prikazati, kako in kdaj je nastala ideja o pohodu 14. divizije na Štajersko, posebej pa še, v kakšnih okoliščinah in s kakšnim ciljem je bila poslana na novo operativno območje – na Štajersko. To je potrebno ne le zato, ker obstajajo nasprotujoča si mnenja o tem (»dvigovanje upora«, dajanje »pomoči«, uvoz »revolucije«

na Štajersko – o vsem tem podrobneje v nadaljevanju), ampak predvsem z varnostno-obveščevalnega in protiobveščevalnega stališča oziroma zaščitite (kdaj so se začele priprave, kdo vse je bil seznanjen z idejo in pripravami, kdaj in kako je bilo izpeljano medsebojno obveščanje, itd.).

Po natančnem pregledu dokumentov sem ugotovil, da je Edvard Kardelj, tedanji član VŠ NOV in POJ, prvi predlagal, da bi na Štajersko poslali večjo in močnejšo partizansko enoto. V navodilu za delo CK KPS z dne 12. 8. 1943 je med drugim napisal: »Ko oblikujete in koncentrirate divizije, morajo le-te takoj postati aktivne... Morate tudi upoštevati, da jih boste morali poslati v druga področja, kjer bo to potrebno (Primorje, Štajerska – eventuelno vzhodni del, ki je bil do zdaj še najmanj mobiliziran).«⁶ Vendar pa je to idejo udejanjil maršal Tito, kar je razvidno iz pisma, poslanega GŠS 18. 11. 1943. V njem vrhovni poveljnik opozarja GŠS, da se proti njegovim enotam pripravlja ofenziva večjega obsega, in predlaga, naj GŠS sestavi tri skupine divizij, od katerih bi ena »ofenzivno delovala v smeri Štajerske, da bi se nato spojila s partizanskimi enotami v Zagorju«.⁷

GŠS je očitno takoj začel preučevati to idejo, kar je razvidno iz dejstva, da je kapetan Edo Mihevc (kot predstavnik GŠS poslan na Hrvaško) že 21. 12. 1943 poročal o smeri in možnostih pohoda 14. divizije čez Hrvaško. O tem je GŠS seveda obveščal VŠ, in to z radijskimi depešami! VŠ dne 23. 12. 1943 v ukazu GŠS za bojno delovanje po prometnicah navaja, da se strinja »s pošiljanjem ene divizije na Štajersko«, vendar pri tem znatno razširi prejšnjo idejo, ko zapiše: »Divizija mora tam delovati in biti ogrodje za vaš tretji korpus z namenom razširitve na sever in vzhod.«⁸ V enakem smislu tudi Edvard Kardelj v pismu poslanem CK KPS 25. 12. 1943 predlaga prenos politične aktivnosti v pokrajine (Štajerska, Koroška in Prekmurje), kjer je ta bila slaba, in dodaja, da je v zvezi s tem potrebno pripraviti tudi vojaške načrte.⁹ Zanimivo pri tem je, da sta Tito in Kardelj – čeprav tisti čas nista bila skupaj – skoraj hkrati predlagala istovetne zamisli GŠS oziroma CK KPS!

No, medtem je GŠS že določil enoto, ki naj bi odšla na Štajersko. Dne 29. 12. 1943 je 14. diviziji ukazal, naj odide v Belo Krajino, že 3. 1. 1944 pa se je poveljnik GŠS v vasi Uršna sela sestal z ožjim poveljstvom divizije in ukazal, naj takoj začnejo priprave, ker bo divizija šla »na daljši pohod v predel Jugoslavije«.¹⁰ Štajerska še ni bila omenjena! Dan poprej – 2. 1. 1944 – pa je GŠS poslal štabu 4. operativne cone (4. OpC) pismo, v katerem mu med drugim sporoča: »Na vaš sektor smo zaradi okrepitve akcij poslali eno našo divizijo. Divizija bo pod našo neposredno komando, vendar morate z njo – takoj ko pride na vaš teren – čimprej vzpostaviti neposredno zvezo zaradi koordinacije aktivnosti.«¹¹ Iz postopkov GŠS je jasno razvidno, da zaradi tajnosti in slabih izkušenj (predvsem zaradi »pohorske afere«) niti poveljstvu 14. divizije nista bila sporočena smer in

cilj pohoda, medtem ko je bilo 4. OpC »lažno« navedeno, da je divizija »že odšla«, brez omembe, katera enota, niti ni bil naveden čas, smer in kraj prihoda! V omenjenem ukazu pa je bilo poudarjeno, da je najpomembnejša naloga na Štajerskem mobilizacija, ki je zdaj glavni vir za nove borce NOV, in da »ravno zato na ta teren pošiljamo novo divizijo«. ¹¹

Dne 5. 1. 1944 je VŠ tudi formalno potrdil, da se ena divizija pošlje na Štajersko in GŠS določi te naloge: »Vaš sektor je zelo pomemben in občutljiv za Nemčijo... Kot ste že navedli, je Štajerska za vas zelo pomembna v vojaškem in političnem smislu. Tu se nahajajo zelo velike ljudske rezerve... Sovražnik si na Štajerskem prizadeva, da ljudi mobilizira zase. Zato pošljite na ta sektor eno lahko gibljivo divizijo... Ta divizija mora biti jedro vašega bodočega korpusa v tem sektorju. Sile na Štajerskem morajo z manjšimi četami prodirati na sever... vzpostavljajoč zvezo z Avstriji. Čez Sotlo pa morate nujno vzpostaviti zvezo s Hrvaškim Zagorjem«. ¹²

Dne 6. 1. 1944 je bila 14. divizija, po dvodnevni pripravi (!), že nared za izvršitev naloge, in premaknila se je v vas Vivodine. Tu je bil 8. 1. 1944 zadnji sestanek s štabom divizije in štabi vseh treh brigad. Na njem sta poleg poveljnika GŠS Franca Rozmana-Staneta sodelovala še Boris Kraigher, politkomisar GŠS in Ivan Maček-Matija kot predstavnik CK KPS. Šele takrat so prisotnim članom poveljstev povedali, da gre divizija na Štajersko, z opombo, da zaradi tajnosti tega ne smejo še povedati ostalim! Ker je po tem sestanku sledil ples, na katerega so štabovci povabili še nekaj tovarišic iz nižjih enot (med njimi verjetno tudi namestnico politkomisarja 4. bataljona Šerčerjeve brigade – velja si jo zapomniti kot »Jelko«!), je zelo verjetno, da smer pohoda ni bila več tajna! Poleg tega so predstavniki GŠS in CK KPS predstavili članom poveljstev splošno stanje na Štajerskem in Hrvaškem in dali zadnje napotke za pohod čez Hrvaško in naloge po prihodu na Štajersko. Poveljstvo divizije je bilo tudi obveščeno, da bo v hrvaškem Zagorju divizijo pričakal kapetan Alojz Pacek-Platin in da je štab 4. OpC že obveščen o njihovem prihodu. Naslednji dan, 9. 1. 1944, je 14. divizija odšla na svoj legendarni pohod čez Hrvaško na Štajersko!

Vendar se je dopisovanje med GŠS in štabom 4. OpC nadaljevalo! Tako je štab 4. OpC glede na precej skopo (zaradi tajnosti) obvestilo GŠS z dne 2. 1. 1944, da je ena divizija že poslana na Štajersko, že 7. 1. 1944 od GŠS zahteval »... da nas vsaj približno obvestite o prihodu enot in njihovem številu, da bi naš štab... lahko izvedel pravilno organizacijo in razporeditev operativnih sektorjev in operativnih nalog enot, ki se sedaj nahajajo na Štajerskem«. ¹³

Čeprav je bila 14. divizija že na pohodu čez Hrvaško, je Boris Kidrič, sekretar CK KPS, v pismu Kardelju, z dne 12. 1. 1944, podrobno pojasnil politične in druge razloge, zaradi katerih je bila ta divizija ravno tedaj

poslana na Štajersko. Za glavni razlog navaja vprašanje mobilizacije novih borcev, pa pravi: »Mi smo se odločili, da zato pošljemo na Štajersko večjo kadrovsko pomoč (20 kadrov okrožnega in rajonskega formata) in eno celo divizijo... Vsekakor je to nekoliko pogumna poteza, vendar je potrebna, in ravno danes smo iz Štajerske dobili poročila, ki dokazujejo, da so možnosti za delo in tudi možnosti za vojaške operacije skoraj odlične, čeprav bi bilo nevarno, da bi jih nepremišljeno precenjevali.«¹⁴ Kasnejši dogodki so Kidričevo skepso potrdili, saj omenjene možnosti ne le da niso bile odlične, ampak so bile zelo skromne. Iz tega je jasno razvidno, kako lahko napačni podatki in ocene vplivajo na operativno odločanje! Take podatke pa sta GŠS in CK KPS pošiljala štab 4. OpC in PK KPS za Štajersko, obkrožena z gestapovsko agenturo (o čemer podrobneje v nadaljevanju)!

Naj nadaljujem s prej omenjenim dopisovanjem, po moje nepotrebni! Ker je med tem časom GŠS v štab 4. OpC poslal kapetana Platina, skupaj s pismom, štab 4. OpC 13. 1. 1944 poroča GŠS tudi tole: »Zaradi vzpostavljanja zveze z divizijo na Kozjem je odpotoval poročnik tovariš Platin. On bo uredil tudi vse ostalo, da bi bilo sodelovanje in koordinacija enot naše cone in divizije čim tesnejše.«¹⁵ Iz tega izhaja, da je bil kapetan Platin (od GŠS določen za sprejem 14. divizije) poslan tudi kot predstavnik štaba 4. OpC (kamor ga je GŠS poslal na nadaljnji razpored), da bi samostojno koordiniral sodelovanje med cono in divizijo, čeprav bi bilo normalno, da bi divizijo dočakal vsaj namestnik poveljnika 4. OpC! Kako je kapetan Platin opravil to prezahtevno nalogo, še posebej pa zavarovanje prehoda 14. divizije čez reko Sotlo, bomo videli kasneje.

Ko je GŠS dojel, da štab 4. OpC ni razumel pravega cilja prihoda 14. divizije na Štajersko, mu je 20. 1. 1944 sporočil: »14. divizijo smo na ta teren poslali zaradi političnih razlogov... Danes je naša glavna naloga na Štajerskem ta, da takoj začnemo z najširšo mobilizacijo in da v temeljih uničimo mihailovičevske bande. Tako bomo presekali oportunistične tendence. V zvezi s tem je Štajerska danes glavno področje boja za množice, borbe narodno-osvobodilnih sil proti reakcionarnim silam. Zato je naloga vašega štaba že skoraj osrednja naloga NOV Slovenije.«¹⁶

Če iz povedanega poskušamo definirati cilj pohoda 14. divizije na Štajersko, lahko pritrdimo, da je šlo predvsem za politično nalogo in prenos težišča NOB, v tem pa so bile zajete še druge naloge (mobilizacijske, borbene in druge)! Iz razpoložljivih dokumentov je tako razvidno, da v tem smislu niso bile določene varnostno-obveščevalne naloge (VOS je bila pred reorganizacijo!), očitno pa je, da tudi kadrovska pomoč, o kateri je poročal Kidrič, ni bila zadostna! Potrebno bi bilo predvsem okrepiti štab 4. OpC, to pa je bilo storjeno šele pozneje, ko je GŠS ugotovil, da te zastavljene naloge ni izpolnil v celoti!

Strinjamo se, da je bila Štajerska v tem času operativno področje z izrednim političnim in strateškim pomenom za NOB in NOV v celoti,

hkrati pa tudi za Nemce! Najbolj točno je to ocenil Mitja Ribičič, ko je dejal, da II. grupa odredov in »14. divizija nista bili poslani na Štajersko v pomoč«, ampak je pomen njunih pohodov povezan s celovitim razvojem NOB v Sloveniji in Jugoslaviji, torej z načrti maršala Tita kot vrhovnega poveljnika, ki je posamezne enote in operativne grupacije usmerjal na tista področja kjer so se »... predvidevale glavne bitke«.¹⁷

Nekateri zgodovinarji menijo, da so bili Nemci presenečeni nad prihodom 14. divizije na Štajersko. Vendar bi se s tem težko strinjal! Zato sem v uvodu nakazal, da bom poskusil odgovoriti na to osrednje vprašanje. Menim namreč, da so se tudi Nemci zavedali pomena Štajerske (prometnice in križišče Zidani Most) in da so predvidevali možnost ponovitve vdora večje enote na Štajersko, podobno, kot je bil pohod II. grupe odredov leta 1942! Prav zato so na Štajerskem organizirali funkcionalno poseben okupacijski in varnostni sistem (o čemer več v II. poglavju). Torej trdim, da so bili Nemci pravočasno obveščeni (agenturno) o prihodu 14. divizije na Štajersko, a obenem bo tudi res, da so bili pripravljeni, kot pravi Mitja Ribičič, tudi načelnik slovenske OZNE, divizijo dočakati s »... posebej pripravljeno protiofenzivo« oziroma »... z natančnim, z nemško temeljitostjo zasnovanim vojaškim uničujočim načrtom«.¹⁸ Potrebno je pač povedati, da so v arhivih OZNE tudi zaslišanja in izjave izročenih šefov GSP s Štajerske, medtem ko imajo Američani in Francozi dokumente GSP z Bleda in Ljubljane. O vsem tem podrobneje v nadaljevanju.

II. OBVEŠČEVALNO-VARNOSTNE PRIPRAVE ZA POHOD 14. DIVIZIJE NA ŠTAJERSKO

Organizacija nemškega okupacijskega in policijsko-varnostnega sistema na Štajerskem

Zaradi celovitega razumevanja težav in problemov, na katere je 14. divizija naletela ob prihodu na Štajersko, je potrebno poleg številčne premoči in razporeda vojaških enot (glej str. 286) podrobneje preučiti tamkajšnjo organizacijo policijsko-varnostnega sistema. Ta je bil – kot sem že poudaril – v primerjavi z drugimi okupiranimi področji, povsem specifičen! Podrobnejša preučitev je potrebna tudi zaradi tega, ker je ravno ta problem pri pripravah za pohod 14. divizije očitno zanemarjen. To so kmalu spoznali borci in starešine divizije, da jim je največja nevarnost pretila od nemških obveščevalno-izvidniških patrolj in gestapovske agenture. Tako je po končanem pohodu zapisal politkomisar divizije: »Nace, komandant Šercerjevega bataljona je rekel: Dokler ne bomo na terenu uničili tiste drobne, očem nevidne nemške sodelavce – gestapovce, tako dolgo bodo naše patrolje padale v zasede, in tako dolgo bodo Nemci vedeli za vsak naš premik. Zato je treba okrepiti

obveščevalno službo!»¹⁹ Mislim, da komentar ni potreben! Na žalost pa bataljonski poveljnik Nace ni vedel in ni mogel slutiti, da je bil ravno v Šerčerjevi brigadi skrbno vgrajen eden glavnih gestapovskih agentov!

Gotovo bo držalo, da se je 14. diviziji na njenem drznem pohodu na Štajersko zelo hudo maščevalo ravno nepoznavanje obveščevalnih in varnostno-policijskih sil na teritoriju in posebej smeri pohoda. Čeprav iz dostopnih in ohranjenih nemških dokumentov ne moremo dobiti točnega odgovora o virih podatkov na terenu in vgrajeni agenturi v enotah 14. divizije (mnogi arhivi so še zaprti!), lahko s podrobno analizo vojaških poročil in ocen poveljnikov (ki vedno temeljijo na obveščevalnih podatkih!) skoraj z gotovostjo pritrdim, da so imeli Nemci zelo dobro organiziran obveščevalno-varnostni sistem tako na teritoriju kot tudi v enotah in štabih 14. divizije in 4. OpC (prilogi 2 in 3 to samo delno potrjujeta!).

Pri preučevanju organizacije in še posebej delovanja nemškega varnostno-policijskega sistema v Jugoslaviji oziroma v Sloveniji (Štajerska in Gorenjska) moramo vedeti, da je bil ta v začetni fazi usmerjen skoraj izključno samo proti vodilnim komunistom! To pa mu je olajšal že leta 1936 sklenjen tajni sporazum z jugoslovansko policijo o medsebojni izmenjavi podatkov o članih KPJ, torej tudi KPS!

Na Štajerskem, ki jo je bilo treba po Hitlerjevi javni izjavi ponovno »narediti nemško«, so izpostavljeni centri SD, GSP in Abwehra že od leta 1939 načrtno ustvarjali »peto kolono«, iz katere so kasneje rekrutirali in izšolali zelo uspešne agente! To so bili predvsem folksdojčerji, povezani v manjšinsko organizacijo Kulturbund, s središčem v Mariboru. Obveščevalna in propagandna dejavnost je narasla zlasti po priključitvi Avstrije k Nemčiji. Hkrati je tudi Abwehr začel v Sloveniji pripravljati svoje pozicije in centre, ki so bili na Štajerskem skriti pod imeni raznih firm in podjetij (»Super Film« v Mariboru, »Inženerijski biro« v Celju in podobno). Schelenbergov SD je vodil t. i. strateško agenturo, kamor štejem generala Rupnika, polkovnika V. in druge. Naj še omenim, da so imeli Nemci svoj glavni obveščevalni center na Bledu in vodil ga je znani kapetan Helmuth Rozumek (opisan tudi v Svetinovi Ukani), ki so ga po zajetju podrobneje zasliševali Američani in Francozi! O tem podrobneje v nadaljevanju.

Nemški varnostno-policijski sistem je bil po okupaciji 1941 usmerjen v izvajanje tehle nalog:

a) uničenje KPS (na osnovi prej omenjenih spiskov članov KPS in njenih simpatizerjev);

b) izseljevanje določenih kategorij prebivalstva (izobraženci, politični aktivisti, duhovniki, Primorci, prebivalci obmejnega dela ob Savi) in

c) germanizacija in vključevanje v sistem nemške države (prepoved uporabe slovenskega jezika, uvajanje nemških šol, včlanjevanje v »Steierische Heimatbund«, obvezno služenje starejših v polvojaškem Wehrmann-

schafu in rekrutov v nemški vojski – Wehrmachtu, vključevanje mladih v Hitlerjugend in podobno).

Prve akcije NOG so Nemce in Italijane očitno presenetile, še posebej, ko so se prepričali, da policijske akcije ne prinašajo prav nobenih rezultatov. Očitno je bilo, da v boju proti prvim partizanskim enotam oziroma »banditom«, kakor so jih imenovali, niso imeli izkušenj.

Nemški del okupirane Slovenije (Štajerska in Gorenjska) je spadal pod 18. vojaško okrožje s sedežem v Salzburgu. V okviru poveljstva tega vojaškega organa je obstajal varnostno-policijski oddelek, ki ga je vodil general Erwin Rössener in so bili v njem odseki vseh nemških varnostno-policijskih služb (SD, GSP, SIPO in od 1944 tudi Abwehr). V pokrajinskih centrih, se pravi na Bledu in v Mariboru, pa so bile vzpostavljene zelo močne »varnostne komande« – KSP, v katerih so bili tudi referati glavnega urada RSHA v Berlinu (III. – SD, IV. – GSP in V. – KRIPO).

Glede namena naše obravnave naj navedemo še glavne akterje, in sicer: na Bledu je bil to kapetan Helmuth Rozumek, šef IV. odseka od aprila 1942 do 7. 5. 1945, v Mariboru Sepp Strohmeier, šef IV. odseka, in Josef Vogt, poveljnik KSD od marca 1943 do konca vojne. Gre za zelo izkušenega strokovnjaka za boj proti KP, saj je od 1938 do 1942 na sedežu GSP v Berlinu vodil referat »protikomunistične dejavnosti«, bil eno leto poveljnik KSD na Bledu in potem poslan na pričakovano težišče – Maribor (po končani vojni je bil zajet, predan OZNI in obsojen na smrt. Objavljeni zapisniki zaslišanj ne dajejo pričakovanih odgovorov!), v Celju Karl Huber in Andreas Zizelsperger s psevdonimom »Doktor Weber«, vodja NEST (Nebenstelle – višje izpostave Abwehra) in v Ljubljani kapetan Rudolf Schluiffer, šef izpostave SD (kontroliral polkovnika Vauhnik, zasliševal Voranca).

Mariborska KSD je imela locirane izpostave in točke (glej str. 286), usmerjene proti kraju – področju, kjer so se pojavljale ilegalne politične akcije ali pa delovale partizanske enote. Posebno pozornost so namenili tudi delavskim središčem (izpostava GSP v Trbovljah je med okupacijo aretirala 4000 oseb, od katerih je bilo 400 ustreljenih in 1300 poslanih v koncentracijska taborišča).

Nemški varnostno-policijski sistem je temeljil na zelo natančni prijavo-evidenčni službi in široki mreži informatorjev (v vsaki vasi, ulici in naselju so bili imenovani »blokführerji«, ki so morali za ceno življenja prijaviti vsako sumljivo osebo, da drugih vohunov ne omenjamo). Na ta način, predvsem pa z delovanjem »pete kolone« in zelo usposobljene agenture, so Nemci že konec leta 1941 na Štajerskem dosegli pomembne uspehe v boju proti NOG (Maribor, Trbovlje, Pohorje in Krško). Glavni šef GSP Müller je kmalu spoznal, da NOG vodi KPS, in zato avgusta 1941 odredil, da je najpomembnejša naloga GSP, da infiltrira kvalificirane agente v vrste KPS, predvsem v vodstvene organe, in

organizira široko mrežo tajnih sodelavcev na terenu. Poleg GSP, Abwehra in SD so imeli svojo agenturno mrežo še: VI. oddelek KSD (RSHA za tujino – za ofenzivne prodore proti Italiji, NDH in Madžarski), mejna in redarstvena policija, žandarmerija, industrijska policija, carina in druge, celo nepolitične institucije in organizacije.

Prvi konkretni rezultati agenturnega vdora v vodstvene organe PK KPS za Štajersko so se pokazali že novembra 1941, ko so bili aretirani Leon Novak, delegat CK KPS, Alojz Zorko, sekretar MK KPS Maribor, ter Sonja Oman, kurirka PK za CK KPS! Med mučenjem sta Zorko in Omanova klonila in privolila v sodelovanje z GSP. Takoj zatem je bilo aretiranih 180 najaktivnejših članov KPS. Tedanji šef GSP v Mariboru Otto Lurker je nadrejene v Berlinu obvestil, da je NOG »... v južni Štajerski popolnoma razbito in da je gibanje izgubilo skoraj vse vodstvene kadre, kurirje in javke«. Iz previdnosti pa je dodal, da je »... v vsa pomembnejša mesta v gibanju vrnil svoje agente, da bi tako lahko nadzoroval možno novo nastajanje organizacije«.²⁰ Kmalu zatem je bila v Celju ujeta še druga kurirka CK KPS, Greta Razinger. Tudi ta je privolila v sodelovanje z GSP in so prek nje poskusili prodreti v sam CK KPS (decembra 1941 so v Ljubljani aretirali Miho Marinka, Pepco Kardelj, Mico Šlander, Vido Tomšič in Toneta Tomšiča), vendar jim to, kot so poudarjali, ni uspelo zaradi slabega sodelovanja z Italijani!?

V začetku 1943 so Nemci uvedli novo metodo boja proti NOV, in sicer s pomočjo t. i. »Gegenband« (protiband) oziroma »raztrgancev« kot so jim rekli Štajerci. Nemci so rekrutirali okrog 400 takih oseb (agenti, izvidniki, dezerterji in NOV, kriminalci), ki so posamezno ali v manjših skupinah, med katerimi sta najbolj znani skupini »Karel« in »Revsova banda«, oblečeni v partizanske uniforme, opazovali, izvidovali, odkrivali in napadali partizanske javke, posameznike, kurirje in manjše enote. Njihovo delovanje je bilo zelo pogubno, vse dokler enote NOV niso povečale budnosti.

Za Nemce se je stanje sredi leta 1943 nekoliko spremenilo: vpliv NOG je bil povečan in enote NOV so bile aktivnejše. Pristojni policijski šefi so zahtevali pomoč, vendar jim je glavni šef vseh varnostnih struktur Heinrich Himmler odgovoril, da je na Štajerskem procentualno največ policije (na enega prebivalca) v vsem rajhu in tudi na drugih okupiranih področjih.

Hitler je zaradi krepitve NOG in NOV na celotnem območju Slovenije 29. 10. 1943 izdal ukaz o »enotnem boju proti komunistom«. Že prej sta bili Gorenjska in Štajerska razglašeni za »področji protipartizanskega boja«, septembra 1943 pa je bil v Ljubljani ustanovljen »Štab za protipartizanski boj«, ki ga je vodil Erwin Rössener, general SS in višji SS in policijski vodja (po osvoboditvi predan OZNI, obsojen na smrtno kazen). Naloga tega štaba (korpusnega ranga) je bila operativno vodenje in

koordinacija vseh varnostnih, policijskih, vojaških in kvislinških enot v boju proti NOV Slovenije! (Mimogrede: koncept tega boja je sestavil tudi general Leon Rupnik, nemški agent, poveljnik domobrancev, po osvoboditvi obsojen na smrtno kazen). Področni KSD v Mariboru in na Bledu sta morali vsakodnevno dostavljati poročila o vseh akcijah in premikih enote NOV (torej, tudi začetka pohoda 14. divizije!), njune izpostave in centri pa so postali »obveščevalne točke« tega štaba, če so bili boji na njihovem področju. Štab je namreč vojaškim in policijskim enotam dodeljeval obveščevalne oficirje – I. C. oficirje, ki so načrtovali in izvajali operativno-obveščevalne naloge, zasliševali zajete aktiviste in borce kakor tudi dezertarje. Kasneje so ta sistem izpopolnili predvsem pri direktnih obveščevalnih povezavah.

Kar zadeva teritorialne pristojnosti, je bilo v Sloveniji organiziranih pet »zaščitnih področij« (Ljubljanska pokrajina, Gorenjska, avstrijska Koroška, Štajerska in južna Štajerska). Ta so se delila na odseke in pododseke. V odsekih so bile razporejene določene vojaške in policijske enote, pododseki pa so imeli stacionirane žandarmerijske postaje. Področja so razpolagala z močnejšimi gibljivimi rezervami.

Kot rečeno, je bila Štajerska razdeljena na dve »zaščitni področji«: na južni del s sedežem v vasi Teharje pri Celju, načeloval mu je poveljnik 19. rezervnega planinskega polka polkovnik dr. Treeck, in na preostali del Štajerske, ki ga je iz Celja vodil policijski polkovnik dr. Kuhhas.

Obveščevalni urad²⁰ v poveljstvu tega področja je imel naloge:

- zbiranje in ocenjevanje podatkov o partizanskih enotah;
- analiziranje zbranih podatkov o partizanskih enotah ter predlaganje ustreznih ukrepov in vojaških akcij;
- organiziranje stalnega izvidovanja partizanskih enot zaradi določitve lokacije, poveljniškega mesta, smeri bojnega delovanja in pohodov, taktike, oborožitve in odkrivanje namer;
- sestavljanje dnevnih in mesečnih poročil za potrebe I. C. oddelka v Štabu za protipartizanski boj v Ljubljani;
- vodenje preglednega operativnega zemljevida o vseh lociranih partizanskih enotah, javkah in drugo;
- stalno nadziranje premeščanja (pohodov) partizanskih enot (tudi 14. divizije!);
- zasliševanje zajetih partizanov in dezertarjev;
- pregledovanje partizanske propagandne literature in sporočil;
- organizacija lastne protipartizanske propagande in tiska;
- vzpostavljanje lastne mreže agentov;
- organiziranje lastne protiobveščevalne službe.

Štajersko »zaščitno področje« je bilo razdeljeno na sedem odsekov, ti pa na pododseke. Tako je 1. zaščitni oddsek na Ptujju imel 12 pododsekov, ki so navadno obsegali področje občine oziroma žandarijske

postaje. V odsekih in na nižjih ravneh ni bilo obveščevalnih organov, temveč so njihove naloge opravljali poveljniki stalnih žandarmerijskih postaj ali pa posamezni policijski oficirji, seveda z razvejano mrežo zaupnikov in sodelavcev.

Kako je tak varnostno-policijski sistem deloval v praksi in kakšen je bil vpliv na prebivalce, je najbolj plastično razvidno iz pisma Dušana Kvedra, politkomisarja II. grupe odredov NOV, ki pravi: »Bistvenega pomena so skoraj fanatičen strah, široka politična neaktivnost, oportunistična vdanost v usodo... V teh predelih lahko računamo s tem, da bo vsak oziroma v najboljšem primeru skoraj vsak prebivalec prijavil partizana, ki ga bo srečal v gozdu ali če bo ta prišel k njemu domov. Sosed ne verjame sosedu. Mobilizacije v partizane na Štajerskem ni bilo, razen v enem primeru. Vsi gredo v vermanšaft in vermaht, in to brez odlašanja. Sinovi govorijo: »Če grem na vzhodno fronto, bom padel, družina pa bo ostala. Če pa grem v partizane – bo padla vsa družina...« Ker na terenu ni obveščevalne službe, si obveščeni šele takrat, ko pride do spopada na stražarskem mestu ali s patruljo. Po drugi strani pa Nemci v času pregonov sistematično iščejo naše enote..., neprestano pošiljajo patrulje v gozdove, po poteh in izven njih... Opazujejo naše premike, svoja spoznanja pa dopolnjujejo s podatki od prebivalcev, ki jim sporočajo vse, kar vidijo. Postavljajo stalne in občasne zasede na vseh pomembnih mestih.«

Poudariti moram posebej, da je bil položaj vodje obveščevalnega – I. C. oddelka v Štabu za protipartizanski boj v Ljubljani zelo pomemben! To je najbolj razvidno iz tega, kdo vse je opravljal to dolžnost. Ob formiranju štaba je to dolžnost prevzel Erwin Brandt, SS hauptsturmfirer in kriminalistični svetovalec, zelo izkušen obveščevalec in dober poznavalec razmer na Štajerskem, saj je bil pred tem vodja IV. odseka KSD na Bledu in v Mariboru! Brandta je proti koncu leta 1944 na tem položaju zamenjal Schmeer, SS šturmbanfirer in kriminalistični svetovalec, ki si je »izkušnje« nabiral na Poljskem.

Čeprav ni veliko podatkov o radiogoniometriški in prisluškovalno-dekripterski službi (RGPDS), je nesporno, da so jo Nemci maksimalno uporabljali in z njeno pomočjo dosegli izredne rezultate (odkrivanje sovjetske obveščevalne mreže »Rote Kapele« v Nemčiji, mreže »Rado« v Švici, da drugih manjših akcij ne navajamo). RGPDS je bila v celoti pod Göringovim nadzorom, kar pomeni, da je bila funkcionalno organizirana v posebnih oddelkih Abwehra nemškega letalstva. Na ozemlju Štajerske sta na Ptuj in v Rimskih Toplicah obstajali izpostavi Abwehr-Luftwaffe (glej str. 286), povezani s centrom v Zagrebu (I/SO/B Zagreb). Očitno je šlo za dobro organizirano mrežo RGPDS, ki je med drugim spremljala radijske zveze GŠS s partizanskimi enotami v Sloveniji in na Hrvaškem, kakor tudi v VŠ NOV in POJ. Skoraj je sigurno, da je omenjena mreža

spremljala tudi pohod 14. divizije čez Hrvaško in Štajersko!. Znano je, da je v Ljubljani v okviru FAT-127-R obstajala radiotelegrafska šola, pa tudi radioprslušni center! Pomemben je tudi podatek, da je prikriti center Abwehra v Celju (»Inženerijski biro« dr. Webra) imel poleg drugega tudi nalogo spremljati radijske zveze med partizanskimi enotami na Štajerskem.²⁰

Opisani varnostno-policijski sistem, ki je pokrival celotno Štajersko, je bil temeljit in dovolj učinkovit. Skladno z njim so bile razporejene vojaške, policijske in druge pomožne enote, zaradi česar, realno gledno, ni bilo pričakovati ne taktičnih, še manj pa operativnih presenečenj! Če bi bilo poveljstvo 14. divizije vsaj delno seznanjeno z realnim stanjem na Štajerskem, bi gotovo poskrbelo za temeljitejšo priprave na pohod, pa tudi med samim pohodom po Štajerski!

Posebej moram poudariti tole: centralna komisija VOS je partijska vodstva in poveljstva večjih enot »... po znanih novembrskih (1943) odkritjih v vojski zelo pogosto pozivala k povečani budnosti do vsakovrstnih metod vrivanja sovražnika v naše vrste«. ²¹ Dr. Vito Kraigher, vodja Obveščevalnega centra (OC) pri GŠS, je že avgusta 1943 začel uresničevati načrt organizacije teritorialne obveščevalne službe prav zato, ker so Nemci že v začetku 1942 začeli vrivati v enote NOV posebej izšolane agente, ki so povzročili izredne hude izgube in posledice (julija 1943 napad na 7. Prešernovo brigado na Žirovskem vrhu, ko so zajeli 80 borcev in kasneje aretirali še 40 aktivistov, itd.).

Politično-varnostne razmere na Štajerskem

Po zlomu bivše Jugoslavije je Hitler aprila 1941 obiskal Maribor in ob tej priliki dejal: »Naredite mi to deželo spet nemško!« Vse okupacijske institucije so dosledno uresničevale to Hitlerjevo zahtevo in tako so na Štajerskem začeli izvajati že prej pripravljene načrte o njeni dosledni germanizaciji. V številkah je to pomenilo: 70.000 izseljencev, 30.000 odvedenih na prisilno delo v Nemčijo, 20.000 zaprtih in interniranih, 30.000 mobiliziranih v nemško redno vojsko in pomožne enote in 3.000 ustreljenih talcev! Če te številke seštejemo, dobimo grozljivo število človeških življenj, s katerimi je bilo NOG na Štajerskem skoraj popolnoma obglavljeno! To skupno število zajema vse, kar je bilo napredno in narodno zavedno, torej gonilna sila NOG in NOB proti fašizmu! Ostali so le posamezniki in manjše skupine, ki so vedno znova začenjali boj proti okupatorju. Da so bili v svojem oboroženem in političnem odporu proti okupatorju obglavljeni, so bili štajerski ljudje najmanj krivi!

To navajam zato, ker so posamezniki zanikali samoniklost odpora na Štajerskem in menili, da je bil pohod 14. divizije izveden zaradi »pomoči« Štajerski! Iz takšnega sklepanja verjetno izhajajo tudi nekatere nekritične pripombe posameznih vodilnih častnikov 14. divizije o obnašanju Šta-

jercev. Tako je pokojni poveljnik divizije zapisal: »O tem, da so imeli Nemci podporo civilnega prebivalstva, govori naslednje dejstvo: prebivalstvo je bilo povsod sovražno nastrojeno proti nam...«²² Pomočnik politkomisarja divizije pa je v književnem delu zatrdil: »Tam nam ljudje niso bili naklonjeni... Na Štajerskem so rekli: Vzemite, kar hočete, potem pa so pohiteli povedat Nemcem, koliko nas je prišlo... Ne, resnično ne morem reči, da so nas Štajerci sprejeli odprtih rok.«²³

Takšne in podobne ocene so očitno krivične do Štajercev in so po mojem mnenju bolj izgovor posameznikov za napake, ki so jih naredili v času priprav na pohod 14. divizije in med samim pohodom!

Bo že držalo, da so premalo poznali politične in varnostne razmere na Štajerskem, pa tudi priprave za pohod 14. divizije niso bile ustrezne niti po obsegu (vsebini) niti času (dva dneva)! To velja tako za GŠS in štab 4. OpC kot tudi za poveljstvo 14. divizije! Zdi pa se, da je največji krivec vseeno GŠS, ki je neposredno »vodil« 14. divizijo (z občasno radijsko zvezo, ki so jo Nemci »poslušali«!) in je najbolj poznal razmere na Štajerskem (iz številnih poročil štaba 4. OpC in PK KPS za Štajersko, organov VOS in drugih) in tudi večkrat napačno ocenjeval le-te (oportunizem, »štajerska strategija«, »bunkeraštvo«, »vojvodstvo« in podobno) in tudi napačno ukrepal (likvidacija akterjev »pohorske afere« in podobno)!

Zaradi povedanega, še posebej pa zato, da bi vsaj v grobem prikazali dejanski varnostno-politični položaj na Štajerskem, kakor tudi nekatere sociološke in psihološke faktorje, moramo dodati še nekaj značilnosti tega stanja.

Torej, začetna faza nemške okupacije – germanizacije, pred katero je bila že več let dejavna »peta kolona«, je bila izvedena nasilno in z močnim terorjem proti članom KPS in napredni inteligenci (takoj je bilo zaprtih 60 komunistov s prejšnjih seznamov beograjske policije in GSP). Temu se je uprla edino KPS, ki pa je bila zaradi izdaj kaj hitro obglavljena. Pripadniki drobne buržoazije in premožnejši kmetje, v glavnem klerikalno usmerjeni, se Nemcem niso uprli, ampak so se jim v protikomunistični propagandi in delovanju Kulturbunda celo pridružili. Nadalje so Nemci takoj uvedli organizirano oskrbo prebivalstva po načelu »vsakemu enako«, s čimer so dosegli močan psihološki učinek in celo simpatije med revnejšimi sloji (viničarji in delavci)! Le tako je mogoče razumeti, zakaj so ravno ti sloji nasedli nacistični propagandi pod geslom »Z delom v boljše življenje!« in tudi verjeli, da so ravno komunisti oziroma »banditi« (»goščarji«, »skrivači«) krivi za vse njihove življenjske tegobe in težave. Veliko je bilo tudi primerov, da so se kmetje raje izselili, ker so slepo verjeli, da jih v Šleziji čakajo večja in bogatejša polja. Vse to je seveda zmanjševalo pripravljenost za oborožen upor ali pa vsaj podporo NOG, tako politično kot tudi materialno.

Člani KPS in SKOJ, ki so se izognili zaporu ali izgnanstvu, so znova začeli okrog sebe zbirati protifašiste, ustanavljati partijske in frontne organizacije in partizanske enote.

Zaradi njihove vse večje aktivnosti so Nemci, da bi v kali preprečili in zatrli vsak odpor, takoj ukrepali. Okrepili so aparat GSP in druge varnostno-policijske organe. Po vaseh in ulicah so delovali »blokfirerji« s svojimi zaupniki in informatorji, v podjetjih so organizirali nekakšno industrijsko policijo, širili in prenašali razne alarmantne vesti, kar je vse pripomoglo k vzpostavitvi skoraj množične vohunske mreže in podleganju psihozi strahu. Rezultati so bili tragični!

Nekateri ujeti aktivisti NOG so zaradi nečloveških metod mučenja v zaporih GSP klonili, pristali na sodelovanje ali pa postali izdajalci iz drugih razlogov (denarne nagrade!). Na ta način, pa tudi zaradi premajhne budnosti in konspiracije, je GSP konec 1941 uspelo skoraj v celoti uničiti partijske in frontne organizacije na Štajerskem! Samo zaradi izdaje oziroma delovanja vrinjenih agentov so Nemci zaprli okrog 1300 aktivistov. Vdor se je začel v Mariboru, pri vrhu (Alojz Zorko, sekretar OK KPS Maribor in Sonja Oman, kurirka PK KPS za Štajersko), nadaljeval pa v Celju, na Ptuj, v Brežicah in Krškem. Večina zaprtih aktivistov je bila javno ustreljenih zaradi zastraševanja prebivalstva. Posamezniki pa so v zaporih klonili in pozneje kot agentje delovali na terenu ali pa v enotah NOV.

Najhujši udarec pa je partijska organizacija doživela oktobra 1941 z aretacijo in izdajo Grete Razinger-Hilde, nove (druge) kurirke PK KPS za Štajersko. Ta je decembra 1941 v Ljubljani izdala stanovanje Mice Šlandrove (kjer so našli in aretirali Pepco Kardelj in Miho Marinka). S sledenjem so odkrili tudi bivališče Toneta Tomšiča, organizacijskega sekretarja CK KPS (ga aretirali in po nečloveškem mučenju tudi usmrtili).

Tudi »nižji« aktivisti so kot izdajalci naredili veliko škode. Tako je v Savinjski dolini partizanski dezerter Divjak konec leta 1941 GSP omogočil množične aretacije. Franc Horvat, tudi dezerter, je v okolici Planine in Lenarta izdal celotno mrežo OF, Ivan Brglez pa je v Trbovljah izdal okrog 80 aktivistov OF! Za judežve groše!

Najpomembnejše pa je, da je kot posledica teh množičnih izdaj med ljudmi zavladal strah in nezaupanje, tako da še prijatelj prijatelju ni več verjel! Tega v drugih naših krajih ni bilo! Kakšen strah je vladal med ljudmi, najbolj nazorno pove splošna praksa, da so ljudje takoj potem, ko so posamezniku ali partizanski enoti dali hrano ali drugače pomagali, tudi prosili, ali lahko to prijavijo Nemcem sami, preden jih sosedje prijavijo »blokfirerju«, saj so bile kazni zelo hude! Nemci so takšne prijave (navadno preveličane, zato so bile po vsebini neke vrsta dezinformacija!) dobrohotno sprejemali (tudi o pohodu 14. divizije) in jih v svojih dokumentih označevali kot »obvestila prebivalstva«. Partizanski aktivisti so za

avtorje takšnih obvestil kaj kmalu zvedeli, zato so sledile kazni nad izdajalci (gestapovci!) Zdi se mi, da je bilo vmes tudi nekaj sektaštva! Omenjenih obvestil namreč ne moremo uvrstiti v kategorijo agenturnih poročil, ker so bila izsiljena z visokimi kaznimi, in še posebej ne zato, ker so bila sporočena – odobrena od prejemnika pomoči in so tako bila neke vrste »štajerske množične dezinformacije«, česar pa Nemci niso dojeli! Iz ohranjenih dokumentov je bilo vidno, da je šlo za prenapihnjeno številčno stanje partizanskih enot, prostovoljni prispevki so prikazani kot nasilna revizicija, vodiči so se predstavljali kot talci in podobno.

V letu 1942 se je NOG na Štajerskem kljub težavam razmahnilo. Poleg legendarnega Pohorskega bataljona je bila 29. 3. 1942 ustanovljena 1. štajerska partizanska brigada (kasneje preimenovana v II. grupo odredov), ki je bila po 1. in 2. proletarski brigadi pravzaprav tretja »regularna« enota NOV Jugoslavije! To se v literaturi pogosto zanemarija,²⁴ s tem pa tudi prispevek in samoniklost NOG na Štajerskem v celoti!

Zanimiva je ugotovitev, da zaradi pomanjkljivega poznavanja in razumevanja značilnosti varnostno-političnih razmer na Štajerskem niti CK KPS niti GŠS nista vedno sprejemala najustreznejših odločitev. Navedel bom samo dva primera. Ko sta Franc Rozman-Stane in Dušan Kveder-Tomaž na podlagi svojih izkušenj iz Španije prej navedeno enoto samoiniciativno poimenovala v »brigado«, ju je GŠS močno kritiziral, ne vedoč, da je VŠ malo pred tem formiral dve proletarski brigadi! In drugi, še pomembnejši problem: CK KPS in tudi GŠS sta zahtevala, naj se tudi v Mariboru (Nemci!) organizira podoben odpor kot v Ljubljani (Italijani!), ker je pač PK KPS za Štajersko zastopal drugačno taktiko odpora (iz vasi v mesto)! Pa ni dosti pomagalo.²⁵

V začetku leta 1943 je NOG na Štajerskem spet prizadelo več hudih udarcev: 8. 1. 1943 je bil zaradi izdaje popolnoma uničen Pohorski bataljon, 15. 6. 1943 pa sta bila aretirana Dušan Kraigher-Jug, sekretar PK KPS za Štajersko, in Vera Šlander-Lojzka, sekretarka PK SKOJ za Štajersko, ki pa nista klonila! Bil je imenovan novi PK KPS, ki ga je vodil Peter Stante-Skala, člani pa so bili Sergej Kraigher, Mica Šlander, Tone Dvojmoč (zadolžen za VOS), Pavle Žaucer in Viktor Vipotnik, inštruktor CK pa je postal Viktor Stopar. Iz Ljubljane je prišla napačna direktiva, naj se PK KPS loči od štaba 4. OpC, kar je imelo neugodne posledice predvsem ob ustanovitvi Šlandrove brigade. Tedanji sekretar PK KPS navaja, da je »... ostro kritiziral tako prakso predvsem zaradi podrejene vloge partije«, a brez uspeha.²⁶

Od srede leta 1943 pa do konca 1944 so bili gestapovski agenturni vdori skoraj hujši kot pa vojaški porazi. Novi PK KPS je v t.i. »pohorski aferi« dokaj hitro odkril četverico vrinjenih »agentov«, pa je dvojica Špindler-Gašperič kasneje rehabilitirana. No, pokrajinska komisija VOS (vodja Rudi Knez-Silaz) je jeseni 1944 ugotovila, da sta Karel Kladnik-

Uroš, sekretar OK PKS, in njegov kurir Drago Kos agenta GSP! Izdala sta nekaj sto aktivistov. Odkrito pa je tudi bilo, da je OK KPS Maribor vzdrževal zveze s CK KPS preko PK KPS Gorenjske, kateremu se je kot antifašist ponujal celo kapetan Helmuth Rozumek, vodja IV. oddelka GSP oziroma KSD na Bledu, kar je VOS Gorenjske pravočasno razkril in preprečil nevarno gestapovsko spletko vdora v CK KPS!²⁷

Vse to je, poleg drugih primerov, vplivalo na slabšanje medsebojnega zaupanja med CK KPS (GŠS) in PK KPS za Štajersko (štabom 4. OpC). Le tako lahko razumemo prej omenjene »skope« in tudi »lažne« informacije, ki jih je GŠS pošiljal štabu 4. OpC. Res je tudi, da je GSP z raznimi premetenimi spletkami ustvarjal razmere za še večje nezaupanje, ker je vedel, da tudi na takšen način lahko močno prizadene NOG. Zato še danes obstajajo dvomi, kdo je bil oziroma kdo bi lahko bil agent GSP (pa ne samo tisti agent »Alfa« iz Svetinove Ukane)! Tedanji sekretar PK KPS je zato dejal: »Posameznike in nekatere organizacije na Štajeskem je težko objektivno oceniti. Ugotovimo lahko le, da je bil sovražnik izjemno aktiven. Zaradi naše naivnosti in nepazljivosti nam je ves čas zadajal težke udarce. Koliko smo jih uspeli odkriti in koliko ne, bo verjetno ostalo neraziskano.²⁸ Tudi Edvard Kardelj je večkrat opozarjal CK KPS in GŠS, da morata budno paziti na svoje vrste,²⁹ kajti bolj ko se je bližal konec vojne, vse več agentov je bilo odkritih tudi v VŠ (Ivan Pilič, načelnik štaba inž. brigade pri VŠ NOVJ) in nekaj kasneje tudi v CK KPJ (Andrija Hebrang)!

Zaradi že omenjene »pohorske afere«, likvidacije 12 novincev (osumljenih sodelovanja s GSP) in pretiravanja s plavogardistično nevarnostjo je Edvard Kardelj 16. 2. 1944 poslal depešo PK KPS za Štajersko z opozorilom, da so nasedli provokaciji GSP in da naj takoj ustavijo likvidacije brez dokazov. Podobno depešo je poslal tudi GŠS štabu 4. OpC.³⁰

Zanemariti ne smemo še dveh obveščevalnih organov, ki bi nemara lahko imela vpliv na predmet naše obravnave. Gre za zapuščino italijanskega vojaško-obveščevalnega centra SIM v Ljubljani pod vodstvom majorja Sramena Cilegarisa, s solidno obveščevalno-agenturno mrežo, ki jo je po kapitulaciji Italije prevzel nemški Abwehr, pa tudi za t. i. »državno obveščevalno službo« – DOS Rupnikove ljubljanske uprave (domobranci, četniki in podobno), ki je delovala pod patronatom GSP in SD, saj je znano, da je kapetan Rozumek leta 1944 prenesel težišče svojega delovanja v Ljubljano zaradi vdora v vrh slovenskega odpora!

Naših ofenzivnih vdorov v okupatorske vrste je bilo malo. Na Štajerskem je znan le poskus angažiranja voznika GSP v Mariboru, ki je bil hitro odkrit in ustreljen. Verjetno najboljši sodelavec VOS-a je bil Kante, eden od šefov ljubljanske politične policije. Znan je tudi primer »četverice« v domobranskem letalskem poveljstvu v Zagrebu. Povedati pa je treba,

da so tudi naše enote izvedle zelo uspešne obveščevalne vdore, kot npr. 9. korpus NOVS v Sežani.³¹

Objektivno gledano so bili na Štajerskem zaradi že omenjenih napak, nepazljivosti, padcev, iskanj in nesporazumov zelo težke okoliščine za nemoten razvoj NOG in NOB. Nesporno pa je zgodovinsko dejstvo, da je bilo NOG na Štajerskem vendarle samoniklo, za kar gre zahvala zagnanosti najzvestejših članov KP in SKOJ, in da je poleg vseh nihanj in žrtev doseglo tudi nekaj rezultatov. Še posebej zato, ker se je v nasprotju z drugimi deli države razvijalo v naročju samega nemškega rajha! Mitja Ribičič zato z razlogom poudarja, da so se »... v današnja razumevanja v NOB na Štajerskem vrinila tudi razmišljanja, ki zgodovinsko niso resnična. Zaradi posebno težkih okoliščin, kriz in nihanj v razvoju revolucije na Štajerskem so se razširila posamezna videnja, da NOB v tem delu Slovenije ni imel lastnih revolucionarnih temeljev in da je bilo zato potrebno na Štajerskem uvažati revolucijo ter na splošno pomagati pri osvobajanju teh krajev. Vendar celoten razvoj NOB na Štajerskem dokazuje nasprotno... II. grupa odredov in 14. divizija nista bili poslani na pomoč Štajerski«. ²⁸ Tako politik! General Ambrožič pa je zapisal docela nasprotno, češ da je pohod 14. divizije bil pomoč Štajerski! Torej, nasprotni oceni o bistveni stvari.

Namesto zaključka moram poudariti, da kljub težkemu in zapletenemu varnostnemu položaju na Štajerskem nobena gestapovska ali druga agentura ni mogla zaustaviti ali celo uničiti NOG in NOV v tem delu Slovenije! Potrebno je bilo le dobro poznavanje realnih razmer in izvajati ustrezne protiukrepe, kot jih je novi PK KPS in pokrajinska komisija VOS!

Gotovo je tudi res, da bi bil pohod 14. divizije veliko bolj neboleč, če bi GŠS, štab 4. OpC in poveljstvo 14. divizije poznali prave razmere na Štajerskem in tudi bolje sodelovali. Glavna je seveda odgovornost GŠS! Če pa bi sprejeli še neko drugo tezo, namreč da so bili zaradi doseganja ciljev operativnega presenečenja (maskiranja) namenoma opuščeni nekateri pripravljalni postopki – in taki znaki so že tudi omenjeni – potem je seveda problem bolj zapleten. Zato se bomo k njemu še povrnili.

III. OBVEŠČEVALNO-VARNOSTNA ZAŠČITA POHODA

14. DIVIZIJE NA ŠTAJERSKO

V obstoječi literaturi in dokumentih so večinoma le fragmenti o obveščevalno-varnostnih pripravah in zaščiti med pohodom 14. divizije na Štajersko, tako da je to poglavje poskus celovite obdelave te problematike. Težišče bo na že prej izpostavljenem problemu: ali je bil pohod 14. divizije resnično »tajen« ali »skriven« v smislu operativnega maskiranja, oziroma ali je pomenil za Nemce presenečenje (v operativnem pogledu), kakor tudi na obravnavi medsebojnih vplivov posa-

meznih postopkov in aktivnosti obveščevalno-varnostnih vplivov posameznih postopkov in aktivnosti obveščevalno-varnostnih organov na odločitve poveljnika divizije (in nasprotno). Zaradi preglednosti in sistematičnega prikaza bom to poglavje obdelal v medsebojno povezanih celotah.

Organiziranost obveščevalno-varnostne službe v 14. diviziji in neposredne priprave za pohod na Štajersko

Za lažje razumevanje nalog in organizacije obveščevalno-varnostne službe 14. divizije je najprej potrebno vsaj na kratko omeniti posebnosti razvoja te službe v okviru NOG v Sloveniji.

Znano je, da je Vrhovni plenum OF že septembra 1941 potrdil akt o ustanovitvi in organiziranju že legendarne VOS oziroma Varnostno-obveščevalne službe OF. V imenu CK KPS jo je vodil Kolegij VOS OF, kasneje pa Centralna komisija VOS OF. Na začetku je bila VOS organizirana po teritorialnem principu, in to prek komisij pri pokrajinskem, okrožnem in rajonskem komiteju KPS. Imela je dve veji: varnostno in obveščevalno službo, tako da sta se obe naslanjali na široko bazo med ljudmi. Pri tem se je najbolj zgledovala pri izkušnjah ilegalnega partijskega delovanja, načela zaupnosti, tajnosti in vsestranske budnosti. Ne gre pozabiti, da se je VOS na obveščevalnem in protiobveščevalnem področju srečevala z večjim številom nemških, italijanskih, kvislinških in tudi zavezniških obveščevalnih služb, ki so bile dobro organizirane in so že imele bogate izkušnje v boju proti ilegalnim organizacijam v svojem okolju (KP Nemčije in podobno). Vendar je tudi mlada VOS postopoma nabirala izkušnje, ki pa so bile najpogostejše plačane z življenjem najboljših aktivistov OF, KP in SKOJ. O tem so vodstveni kadri partije, partizanov in vosovcev že leta 1941 in kasneje napisali veliko koristnih opazanj in napotkov za delo.³²

V začetni fazi razvoja NOV in PO Slovenije so varnostne naloge pretežno opravljali politkomisarji oziroma njihovi namestniki. Kljub nekaj uspehom so se zelo težko upirali vse bolj zahrbtnim in premetenim metodam obveščevalnega vrinjanja v enote in poveljstva NOV. Zato je CK KPS 10. 2. 1943, navezujoč se na bogate izkušnje ljubljanskega dela VOS in njene uspehe v boju proti italijanskemu okupatorju in kvislingom, vsem partijskim in vojaškim vodstvom poslal posebno Navodilo o organizaciji VOS na terenu in v enotah NOV. Na Štajerskem je bila šele jeseni 1943 pri PK KPS ustanovljena pokrajinska komisija VOS (načelnik Rudi Knez-Silas), do konca pa še okrožne komisije. Kot zanimivost naj mimogrede dodam, da je takšna teritorialna organizacija VOS obstajala samo v Sloveniji!

Zato je vzporedno z ustanovitvijo VOS na terenu, GŠS na osnovi navodil VŠ NOVJ 17. 2. 1943 izdal Navodilo za organizacijo obve-

ščevalne službe v slovenskem delu NOV in PO.³³ Tako je bil pri GŠS ustanovljen glavni obveščevalno center – GOC (načelnik dr. Vito Kraigher), na katerega so bili vezani OC operativnih con, divizij, brigad in odredov, kasneje (po ustanovitvi) pa še korpusov. Z istim navodilom je bilo tudi zaukazano, da morajo VOS pri partijskih komitejih dostavljati OC najbližjih enot vsa obvestila in podatke, nanašajoče se na bojne aktivnosti in načrte sovražnikovih enot. Tudi OC v enotah so imeli dve funkciji: obveščevalno in protiobveščevalno.

V zvezi s problematiko, ki nas zanima, je v prvi vrsti povezana z nalogo 14. divizije, bom navedel, kako je Navodilo določalo naloge obveščevalne narave:³³

– »2. Obveščevalna služba mobilnih enot opravlja nalogo svojevrstne predhodnice pred premiki ali operacijami svojih enot. Njena naloga je, da pravočasno zbere in pripravi vse potrebne podatke o sovražniku z namenom, da svojemu štabu omogoči pravilno oceno in uspešno vodenje. Njena aktivnost se mora še posebej pokazati v času priprav na predvidene operacije. Če je obveščevalna služba mobilnih enot temeljito organizirana in če se njeni vodilni hitro znajdejo v vsakem položaju, potem se ne bo nikoli zgodilo, da bo sovražnik presenetil katero od naših enot.

– 3. Obveščevalna služba mobilnih enot se mora opirati predvsem na terensko obveščevalno službo odredov in terenske VOS. Organi VOS na terenu morajo samoiniciativno posredovati OC vse potrebne podatke, od katerih je odvisna operacija brigade.«³⁴

Skladno s tem je bil tudi v 14. diviziji ustanovljen divizijski obveščevalni center – DOC, ki so ga sestavljali; načelnik Viktor Kamnikar-Bojan in obveščevalci (pravzaprav borci izvidniki) Jože Andolšek-Janko, Ivan Finžgar-Gorazd in Ignac Vidic-Nace. V brigadah so že obstajali brigadni obveščevalni centri – BrOC, ki so imeli še izvidniški oziroma obveščevalni vod, ki je štel okoli deset obveščevalcev oziroma borcev izvidnikov, ki so morali biti člani KPS ali SKOJ. Načelniki BrOC so bili: Anton Mavrič-Tone v Tomšičevi, Gorazd Škoporc-Borut v Šerčerjevi in Herman Slamih-Ůrh v Bračičevi brigadi.³⁵

V okviru splošnih priprav za pohod so vzporedno potekale tudi določene varnostne oziroma protiobveščevalne priprave. O tem sicer ni nobenih pisanih podatkov, razen nekaj podrobnosti, ki sem jih izvedel neposredno v razgovoru s Slamičem, nekdanjim načelnikom BrOC Bračičeve brigade. Tako so bili iz kadrovske sestave divizije izločeni starejši in bolehnii borci, med njimi pa tudi nekaj omahljivcev. Zatrdil pa je, da za nobenega borca v njegovi brigadi niso imeli podatkov, da bi lahko bil gestapovski agent ali vrinjenec! Glavno merilo je bilo: mladost, pogumnost in bojna usposobljenost. Končno, od 1112 borcev 14. divizije je bilo 340 članov KPS, 128 kandidatov za člane KPS in 185 skojevcev,

skupaj 653 (več kot 50 odstotkov) politično osveščenih borcev, kar je pričalo, da je šlo za izredno politično močno in stabilno enoto! Celo Nemci so jo nazivali kot »elitno banditsko divizijo«! Po narodnosti in regionalni pripadnosti je bilo v diviziji največ borcev iz Dolenjske, Notranjske in Bele krajine, nekaj je bilo Primorcev, Bosancev in Italijanov (prostovoljcev italijanske vojske) ter nekaj Štajercev. Taka regijska sestava je imela v nekem pogledu celo negativen vpliv (nepoznavanje terena in razmer, težave v sporazumevanju zaradi različnih narečij, že tradicionalno nezaupanje Štajercev in podobno).

Med pripravami na pohod borci niso bili seznanjeni z njegovo smerjo in ciljem, ker tega niso vedeli niti starešine niti še poveljnik divizije (že prej sem omenil, kdaj in kdo je poveljstvu divizije to sporočil). Ker pa je bila opravljena preoborožitev divizije (umaknjeno je bilo orožje italijanskega izvora in so vsi dobili nemško oborožitev), ker je iz 7. korpusa prišlo 16 borcev Štajercev, ker so bili slušatelji podoficirskega tečaja obveščeni, da se predčasno »vračajo«, in podobno, so borci kmalu dojeli, da divizija ne bo šla v Bosno, kot so nekateri predvidevali. Logično so zaključili, da bodo šli tja, kjer so Nemci, to pa samo na Štajerskem!³⁶ Ko so pa 8. 1. 1944 v vasi Vivodini organizirali še »poslovilni« ples, na katerega so povabili tudi nekaj tovarišic, je Tanja Zgonc in 1/3, bataljona Tomšičeve brigade glasno povedala, da gredo na Štajersko, ji mnogi niso verjeli!³⁷ Šele ko je bila divizija 13 dni na pohodu čez Hrvaško, so 22. 1. 1944 v Sesvetih tudi borcem povedali, da gredo na Štajersko! Tako naj bi bila tajnost smeri pohoda dovolj dolgo ohranjena, kar je zelo poučno. Ostane seveda vprašanje, ali tudi za vrinjenega agenta, ki je moral o pripravah in pohodu takoj poročati na dogovorjeni način!

Domnevamo lahko, da so v diviziji izvedli tudi določene protiobveščevalne ukrepe v poveljstvih in enotah (z raznimi kadrovskimi spremembami), tudi po sugestiji GOC GŠS. Ti ukrepi so bili najverjetneje v pristojnosti načelnika DOC in politkomisarjev,³⁸ ki so se večinoma naslanjali na člane KPS in SKOJ ter na sodelavce VOS.³⁹ V nadaljevanju bom skušal odgovoriti, ali je v okoliščinah takega političnega in bojnega preverjanja lahko deloval vrinjen agent.

Neraziskano je tudi vprašanje interesov drugih obveščevalnih služb za področje Štajerske, v povezavi s tem pa tudi za pohod 14. divizije! Mislim predvsem na angleško in sovjetsko obveščevalno službo, konkretno na Vauhnikov angleški OC v Ljubljani in Kopiničev OC v Zagrebu. Če je verjeti, da je polkovnik V. Vauhnik, bivši vojaški ataše Kraljevine Jugoslavine v Berlinu, kot sodelavec nemške SD »odlično opravil« svoje delo, kakor trdi Walter Schelenberg,⁴⁰ moramo dodati, da je bil vključen tudi v angleški OC v Ljubljani, znan po kratiki BBZ, ki je po njegovi lastni izjavi »zanesljivo obvladoval srednjo in južno Evropo«.⁴¹ Ker je bil polkovnik

Vauhnik odličen vojaški analitik, je malo verjetno, da ne bi vedel za ta »tajni« pohod 14. divizije v rodno Štajersko, še posebej, ker je bila v tem času tudi angleška vojaška misija že pri GŠS (in VŠ NOVJ). Postavlja se tudi resno vprašanje, kako razlagati vest radia Svobodna Jugoslavija iz Moskve, ko je decembra 1943 poročal, da bo ena večjih enot NOV Slovenije odšla z Dolenjske na Štajersko,⁴² razen če ni šlo za dezinformacije Kopiničevega OC v Zagrebu, seveda z odobritvijo VŠ NOVJ!?

Obveščevalno-varnostna zaščita pohoda 14. divizije čez Hrvaško

Obveščevalno-varnostne priprave na pohod 14. divizije čez Hrvaško je GŠS izpeljal pravočasno in dokaj temeljito! Da je bil GŠS s posebno komisijo nosilec teh priprav, je povsem razumljivo, saj so hoteli ohraniti tajnost odločitve pred njeno realizacijo, pri čemer so izključili celo štab in tudi poveljnika divizije! V času odločanja o napotitvi divizije na Štajersko (že prej smo predstavili kronologijo ideje in osnovne zamisli) je GŠS zaradi izvidovanja smeri pohoda čez Hrvaško tja poslal svojega predstavnika, kapetana Eda Mihevca-Doreta Trdino. Njegova naloga je bila, da v stikih s posameznimi štabi partizanskih enot na Hrvaškem (štab 2. OpC, štab X. korpusa in drugi) preveri razne smeri prehoda večje enote čez Hrvaško, sodelovanje s tamkajšnjimi enotami in prebivalstvom, posebej pa prehode čez reko Savo in glavne prometnice, pri čemer naj bi se izogibali spopadom s sovražnikovimi silami. V svojem poročilu z dne 21. 12. 1943 je kapetan Mihevc sporočil GŠS tole: »Pot naše enote naj bi bila: Metlika–Pribić–Okić–Obrovo (tu prehod preko Save)–Moslovačka planina–Kalnik–Ivanjščica.«⁴⁰

GŠS je predlagano smer pohoda sprejel in kasneje je po njej 14. divizija tudi šla, z manjšimi odstopanji zaradi posameznih bojnih spopadov z Nemci, ustaši in domobranci. Hkrati je predstavnik GŠS organiziral tudi celotno varnostno-obveščevalno zaščito pohoda 14. divizije čez Hrvaško (!), in sicer tako, da so posamezni štabi enot na Hrvaškem organizirali t.i. etapno varnostno-obveščevalno zaščito pohoda 14. divizije čez Hrvaško!? Domnevamo lahko, da je kapetan Mihevc poznal smer in cilj pohoda, vendar po vsem sodeč ni bil pooblaščen, da to sporoča tudi štabom NOV na Hrvaškem, pa tudi omenjena »etapna« zaščita je bila zelo vprašljiva! To je delno razvidno iz ene poznejših brzojavk GŠS poveljstvu 14. divizije, v kateri je rečeno: »V nadaljevanju poti predhodno opravite dobro izvidovanje. Zaupajte v svoje sile in nikomur ne odkrivajte smeri pohoda... Vnaprej se obveščajte pri Hrvatih, vendar vseeno prikritje svojo smer!«⁴¹

Omeniti je treba tudi možnost, da je bil tak ukaz izdan tudi zato, ker se je 14. divizija takoj po prehodu ceste Zagreb–Karlovac silovito spopadla z močnimi deli 392. legionarske divizije! Očitno se je GŠS ustrašil, da je smer in navzočnost divizije odkrita, saj bi moral biti pohod tajen oziroma divizija bi se morala izogibati spopadov!

Dodati še moram, da je kapetanu Mihevcu uspelo vse do Kalnika priskrbeti pomoč hrvaških partizanskih enot (vodiče, obveščevalce, hrano in nastanitev). Značilno pa je, da od Kalnika do Sotle ni mogel dobiti nobenih podatkov o položaju in razmerah, kar se je kasneje pokazalo za zelo neugodno. Kako je podobno nalogo opravil drugi predstavnik GŠS, poslan v štab 4. OpC, bomo videli kasneje.

V nadaljevanju se bom osredotočil na problem tajnosti pohoda 14. divizije čez Hrvaško kot pogoja za operativno presenečenje Nemcev ob prihodu na Štajersko. General Ambrožič v svoji znani »vojno-zgodovinski študiji«⁴⁵ obravnava pohod 14. divizije kot primer »skrivnega pohoda«⁴⁶ v smislu operativnega maskiranja. Pravi tudi, da so bili ob njenem prihodu na Štajersko Nemci presenečeni, pri čemer navaja naslednje:

»Štirinajsta je spretno in tajno uresničevala ves pohod skozi Hrvaško, pri čemer se je, kolikor je bilo mogoče, izogibala bojem;

- hrvaško prebivalstvo je disciplinirano in z velikim razumevanjem varovalo divizijo, da je sovražnik ni odkril;
- izbrani manever je zaradi svoje presenetljive smeri zmanjševal verodostojnost podatkov hrvaških obveščevalcev o slovenski diviziji na Hrvaškem.«⁴⁷

Na žalost, navedeni zaključki so ne le naivni, ampak tudi v nasprotju z vsemi znanimi dogajanjem, ki so spremljali 14. divizijo na pohodu čez Hrvaško. Gre predvsem za nepopolne podatke iz obveščevalnih virov (zgodovinarji se jih najraje izogibajo), zaradi česar se oblikujejo netočni ali pa nepravilni zaključki. Eden takih Ambrožičevih zaključkov zadeva tudi medsebojno sodelovanje nemške in ustaške obveščevalne službe. Ambrožič navaja, da so ustaši sicer vedeli za navzočnost 14. divizije na Hrvaškem, vendar »... iz razpoložljive dokumentacije ne moremo zvedeti, kako so reagirali na te vesti... Ne moremo tudi ugotoviti, če so obvestili o tem Nemce«.⁴⁸

Zdi se mi, da je tak pristop nepravilen iz več razlogov. Predvsem gre za čisti formalizem (če ni dokaza, ni zgodovinske resnice), saj je dobro znano, da se obveščevalni dokumenti po pravilu uničujejo! Zato je nujno, da tovrstno problematiko obravnavamo z analitično metodo povezovanja znanih in manj znanih dejstev, na kratko, uporabimo metodo analitične presoje! Vsak resnejši obveščevalni strokovnjak bo zatrdil, da je zares naivno trditi, da med nemško in ustaško varnostno-obveščevalno službo ni bilo zelo tesnega sodelovanja! Ne morem si zamisliti, da ustaška nadzorna služba – UNS ne bi obvestila GSP ali pa Abwehra o premikih cele partizanske divizije, njenih mitingih in gostijah, da bojev in spopadov sploh ne omenjam! Nekaj dokazov:

Prej omenjeni tajni sporazum o sodelovanju nemške in bivše jugoslovanske policije proti KPJ je bil samo osnova za konkretne akcije. Poleg uradnih nemških predstavnikov v NDH (pooblaščen general Gleize

fon Horstenau in veleposlanik Siegfried Kasche) so v Zagrebu obstajali zelo močni centri SD, GSP in Abwehra, pa tudi radioprsluškovalni center Abwehra (zaradi dveh sovjetskih OC – vojaškega in KGB, ki ga je vodil naš rojak Josip Kopinič). V takih okoliščinah so Nemci poskrbeli za »legalne« oblike sodelovanja, s katerimi so dobivali praktično prav vse podatke o NOG na ozemlju NDH in o NOV tudi širše. Poleg tega je znano, da so nemške službe imele v vrhovih UNS svoje uradne predstavnike in tudi tajne sodelavce. Tako se pogosto zanemarja, da je bil Evgen Kvaternik-Dido, sicer šef UNS, v neposrednih stikih s Konradom Klaserjem, predstavnikom dunajske centrale GSP v Zagrebu. In kdo je bil Klaser? To je bil pravzaprav Kurt Kopet, nekdanji sekretar KP Avstrije, ki ga je GSP pridobil za sodelovanje že pred odhodom v Španijo (1937), kasneje pa mu je z njegovo pomočjo uspelo prodreti v sam vrh KPA. To vedo vsi partijski »zgodovinarji«. Klaser alias Kopet je že maja 1941 prišel v Zagreb z nalogo, da organizira ustaško obveščevalno službo in kot specialist usmerja vdore v CK KPH. To mu je kasneje tudi uspelo (primer Andrije Hebranga, najprej ustaški, pozneje sovjetski agent v CK KPJ). Čeprav je bil Klaser glavni Kvaternikov svetovalec (ali pa Kvaternik njegov agent), je vseeno na mesto vodje specialnega oddelka »protikomunistične obveščevalne službe« vrnil svojega agenta Zvonimirja Kojadina. Glavna naloga tega oddelka je bila agenturni vdor v enote NOV. Torej, če Klaser »uradnega« podatka ni dobil od Kvaternika, mu ga je gotovo sporočil Kojadin, ki je imel podroben pregled vseh štabov in enot v NDH kakor tudi spiske ujetnikov, dezerterjev in drugih oseb, ki bi prišli v poštev kot sodelavci v načrtovanih obveščevalnih akcijah. Znano je tudi, da je bil UNS organiziran docela po nemškem vzgledu (v vsaki vasi, četrti in ulici so imeli sodelavce in informatorje), in ob prvem pojavu »slovenske banditske divizije« je začel delovati celoten aparat UNS in vseh drugih služb. Samo arhive (če so ohranjeni) bi bilo treba pogledati.

Zato je neresno trditi, da ustaši niso reagirali.⁴⁹ Saj so reagirali. Med pohodom čez Hrvaško, ki se je zavlekel (s 13 na 30 dni), je 14. divizija imela deset manjših ali večjih bojnih spopadov, kar z varnostnega stališča (in naloge, naj se izogiba bojev!) vsekakor ni nepomembno. Zato se moram na kratko ustaviti pri teh spopadih. Analitiki nemške in ustaške obveščevalne službe so namreč le tako lahko spremljali smer in cilj pohoda 14. divizije čez Hrvaško, ne računajoč pri tem na podatke agenturne mreže na terenu, podatke od ujetnikov in dezerterjev, še manj pa od agentov v sami deviziji. Kronologija teh spopadov je takšna:

1) Dne 10. 1. 1944 zvečer, že ob koncu prvega dne pohoda, so 846. polk 392. legionarske divizije⁵¹ ter okrog 600 ustašev in domobrancev⁵² postavili dve zasedi pri prehodu proge in cest Zagreb–Karlovac. Preboj je uspel po triurnem srditem boju, pri čemer je bila enota identificirana kot »slovenska«. ⁵³ Hkrati sta bili med GŠS in poveljstvom 14. divizije izmenjani

radijski depeši; iz njiju je razvidno, da je bil GŠS resno zaskrbljen, ker je divizija že na začetku pohoda naletela na nemško-ustaško zasedo. Diviziji je svetoval, naj v nadaljevanju poti opravlja predhodna izvidovanja, naj se opira na lastne sile in naj »... nikomur ne zaupa smeri pohoda«. ⁵⁵ Očitno je torej, da so ustaško-nemški OC registrirali ta prehod slovenske enote čez cesto in progo Zagreb–Karlovac, pa je bilo logično pričakovati nadaljnje spremljanje in bojno oviranje pohoda 14. divizije čez Hrvaško! Tudi zaradi nemške »šeste« ofenzive v bližnji regiji.

2) Dne 12. 1. 1944 zjutraj so v vasi Kozjače in Ključić brdo manjši deli 1. kozaške divizije, ki je varovala progo Zagreb–Sisak, napadli dele Bračičeve in Šerčerjeve brigade in se kasneje umaknili. ⁵⁶ Tomšičevo brigado pa je pri Šiljakovini napadlo okrog 400 ustašev, zato so divizijski štab opozorili, da »... sovražnik nekaj sluti«. ⁵⁷ Poveljstvo divizije je takoj zatem sklicalo posvet, na katerem so sodelovali tudi načelniki brigadnih OC. Odločeno je bilo, naj divizijski in brigadni OC sami zavarujejo prehod čez Savo! Torej, že omenjeno »etapno« zavarovanje ni zbudilo zaupanja!

3) Dne 13. 1. 1944 je neidentificirana ustaška enota ob prehodu ceste in železniške proge Zagreb–Sisak, med železniškima postajama Turopolje in Peščenica, napadla zaščitnico Bračičeve brigade, pri čemer je borec puškomitraljezec izginil! Nadaljnji pohod je bil zaustavljen zaradi »... velikih premikov nemških čet in motorizacije po cesti in železnici od Beograda do Zagreba«. ⁵⁸ Vsakemu obveščevalcu je znano, zakaj se napade zaščitnica in da puškomitraljezec ni mogel kar tako izginiti! Verjetno je šlo za izvidniški napad na zaščitnico in zajetje »živega jezika«. Usoda izginulega borca ni znana (terenska VOS bi morala to ugotoviti). Pozornost zaslužijo tudi »veliki premiki«, saj je vendarle šlo za znano nemško 7. SS divizijo Prinz Evgen.

4) Dne 15. 1. 1944 je ob prehodu proge Zagreb–Virovitica pri vasi Križ prišlo do daljšega spopada z ustaško zasedo, ki ji je na pomoč prihitel celo oklepni vlak. ⁵⁹ Vemo, da se zaseda postavi, če pričakujemo neko enoto...

Omenili smo že, da bi bilo potrebno pogledati ustaško-domobranske arhive. Dne 18. 1. 1944 je domobransko poveljstvo sporočilo, da so bile na območju severno od Siska opažene močnejše koncentracije »... partizanskih sil – verjetno 1000 Italijanov in Slovencev«. ⁶⁰ Poročilo se verjetno nanaša na prehod ceste Zagreb–Sisak dne 12. 1. 1944, torej je napisano s šestdnevno zamudo. Dragocena pa je zato, ker omenja skoraj točno številčno stanje in tudi narodnostno sestavo (po Slamičevi izjavi so italijanski borci svoje dovčerajšnje zaveznike obkladali s sočnimi rimskimi izrazi). Takšna in podobna poročila so dobili tudi Nemci, zelo redko pa so zabeležena telefonska sporočila.

5) Dne 22. 1. 1944 zvečer je Šerčerjeva brigada v vasi Sesvete »... odbila napad ustašev«. ⁶¹ Namestnik poveljnika divizije pa je v svoj

dnevnik zapisal: »... ustaši posedajo cesto Varaždin–Zagreb«, kakor da ni bilo nobenega spopada.⁶²

General Ambrožič je po petih spopadih zapisal: »Divizija se na poti ni spopadala, kar je bilo v skladu z njenimi načrti. Sovražnik je ni napadal, iz česar bi bilo moč sklepati, da je na svojem ozemlju še ni določeno zasledil«. ⁶³ Žal, takšnih sklepov zares ne bi želel komentirati!

Naj spomnim, da so tega dne borcem sporočili cilj pohoda – Štajerska (po nekaterih podatkih se je to zgodilo šele 26. 1. 1944).

Dne 23. 1. 1944 je bilo registrirano poročilo domobranskega poveljnika, v katerem piše: »... 19. in 20. 1. zbiranje part (slovenskega korpusa – verjetno 4000?) na področju j/v in vzhodno od Križevcev«. ⁶⁴ To poročilo je predvsem zanimivo, ker se ne nanaša na kakšen spopad, temveč je skoraj »čisto« obveščevalno poročilo, sestavljeno na podlagi obvestil in poročil agenture in informatorjev po vaseh in krajih skozi katere je divizija hodila. Zanj je značilno pretiravanje (4000) in vrsta enote (korpus), pravilno pa je ugotovljena narodostna sestava, kar priča, da je informator imel stike z borci. Nobenega dvoma ni, da Nemci tega poročila ne bi dobili.

6) Dne 25. 1. 1944 so ustaši v vasi Donja Rijeka ujeli dva kurirja DOC (!), s čimer je »... tajnost pohoda bila v nevarnosti«. V nevarnosti pa je bila tudi zaradi tega, ker je: »... vest o pohodu na Štajersko potovala s Štirinajsto in se naglo širila med hrvaškimi prebivalci«. ⁶⁵ Iz dnevnika namestnika poveljnika divizije je vidno, da je bila tega dne »... cesta Zagreb–Varaždin močno zastražena, prehod pa nemogoč!«. ⁶⁶ Ocenjeno je bilo, da to ni zaporna črta proti 14. diviziji, ampak del ustaške ofenzivne akcije pod šifro »Dubrovnik«, usmerjene proti hrvaškim enotam NOV na Kalniku. ⁶⁷

Če vse tri trditve povežem, se moramo strinjati, da po zajetju dveh kurirjev DOC zares ne moremo več govoriti o tajnosti pohoda in niti o pričakovanem operativnem presenečenju Nemcev! Dvomljiv pa je tudi zaključek, komu je bila namenjena zaporna črta: diviziji ali Kalniškemu odredu. Odgovor je sledil že naslednjega dne...

7) Dne 29. 1. 1944 so ustaši iz Zlatarja napadli Zagorski odred v vasi Selnice; 2. bataljon Šercerjeve brigade mu je bratsko priskočil na pomoč in ustaše pregnal v sam Zlatar. ⁶⁸ Skoraj gotovo je, da so ustaši zvedeli za spopad s slovensko enoto, saj jim je zatem zapovedano, da morajo »... izslediti slovensko divizijo in ugotoviti, kaj namerava«. ⁶⁹

8) Verjetno skladno s tem ukazom je 30. 1. 1944 okrog 500 ustašev iz Zlatarja napadlo Tomšičevo in Bračičevo brigado; ti dve sta napad odbili in ustaše pregnale vse do Zlatarja. Nekdanji načelnik OC Bračičeve brigade je zapisal (to mi je pa tudi potrdil v pogovoru): »Od tega dne naprej nas je na pohodu stalno spremljala 'Roda'. Ker smo marširali podnevi, je izvidnik lahko dobil točne podatke o številčnem stanju divizije

in njeni oborožitvi.«⁷⁰ Komentar ni potreben, saj je skoraj gotovo, da je izvidnik v 'Rodi' imel vsaj dober fotoaparati in radijsko postajo!

9) Dne 1. 2. 1944 je 1. bataljon Bračičeve brigade v vasi Radoboj napadlo 300 ustašev iz Krapine. Očitno je bilo, da je bil napad vnaprej pripravljen in izveden s ciljem ohraniti bojni stik.

10) Naslednjega dne, 2. 2. 1944, je Bračičeva brigada v vasi Radoboj ponovno doživela krajši spopad z ustaši in jih pregnala (vendar so ustaši dosegli bojni stik). 14. divizija je nameravala 5. 2. 1944 preiti mejo (Sotlo) na odseku Klanjec–Zelenjak, a tega ni storila, ker so se na tem odseku »... nahajale močne nemške zasede«.⁷¹ To pomeni, da so Nemci pričakovali prehod divizije na določenem mestu (agenturno sporočilo?), kakor tudi, da sploh ni upravičeno govoriti o taktičnem niti o operativnem presenečenju! To je vsekakor rezultat navedenih desetih bojnih spopadov, da ne omenjam agenturnega spremljanja pohoda 14. divizije na Štajersko! Prej bi rekli, da so Nemci presenetili 14. divizijo in jo »povlekli« tja, kjer so oni hoteli voditi uničujočo bitko, pri čemer je sneg pomenil veliko oviro za obe strani.

Poveljstvo 14. divizije ni spoštovalo ukaza GŠS, naj se izogiba večjim spopadom, da bi s smerjo svojega pohoda in vdora na Štajersko presenetila Nemce. To se ni zgodilo! Jasno smo videli, da so Nemci že zgodaj opazili navzočnost 14. divizije na pohodu čez Hrvaško in da so jo tudi pričakali na določenem delu meje! Torej, presenečenje ni bilo doseženo! Dokaz o tem je tudi poročilo polkovnika Treecka (zamenjal Galla), ko za 5. 2. 1944 navaja: »Zvedelo se je, da se na hrvaškem ozemlju, proti Kunšpergu v okraju Brežice, zbira 1000–1500 partizanov z namenom, da vpadejo na Spodnje Štajersko«!⁷² Naj dodam, da gre za začetni del zbirnega poročila polkovnika Treecka, v katerem pa ni omenjen vir! To pomeni, da gre za poročilo I. C oficirja oziroma obveščevalnega organa (Abwehra ali GSP), pridobljenega iz oporišč Kozje ali Bizelsko, ali pa je del sumarnega poročila skupnih nemško-ustaških obveščevalnih prizadevanj. Osebo celo menim, da je šlo le za rekapitulacijo agenturnega poročila, primerno predelano, da se ne bi mogel odkriti vir! Ker je omenjeno tudi »hrvaško ozemlje«, je zelo verjetno, da res gre za agenturno poročilo agenta pred prestopom meje, vsi drugi podatki pa so tako in tako točni! Če vemo, da se poveljniku navadno sporočijo le glavni elementi obveščevalnega poročila (posebno še agenturnega), kot je bilo storjeno ob tej priložnosti (enota in jakost, kraj, čas in cilj), in brez omembe vira, potem je skoraj gotovo, da je I. C oficir imel popolnejše poročilo! Agenturno je verjetno celo uničil (sežgal) in tako zagodel zgodovinarjem...

Z natančno analizo »bojnega poročila« polkovnika Treecka sem odkril še eno zanimivo podrobnost. Namreč, za 12. 2. 1944 nemški poveljnik že navaja podrobnejše obveščevalno poročilo, kot vir pa omenja »izjave

ujetnikov in prebežnikov!» Čeprav so v Treeckovem poročilu, pa tudi v dnevniku Toneta Vidmarja, namestnika poveljnika 14. divizije, navedene lastne in nasprotnikove izgube, dnevno in celo poimensko, je zanimiva ugotovitev, da med 6. in 12. 2. 1944 niso omenjeni nobeni ujetniki niti prebežniki (dezerterji)! Kaj to pomeni? Le to, da si polkovnik Treeck vira najverjetneje ni izmislil, ampak mu je takšnega pripravil I. C oficir! Zato si oglejmo ta del poročila v celoti: »Iz izjav ujetih in prebeglih je bila medtem ugotovljena točna jakost in sestava celotne banditske divizije. Gre za 14. slovensko komunistično divizijo, ki jo sestavljajo 3 brigade, vsaka brigada pa ima po 3 bataljone. Moč banditske divizije znaša 1200 borcev. Od težke oborožitve ima vsaka brigada 2 lahka pt topa, 3 srednje minometalce, 15–20 lahkih minometalcev, 9 težkih in okrog 15 lahkih mitraljezov. Naloga bande je, da se vsidra na nemškem obmejnem področju, da izvaja prisilno mobilizacijo, da z nasiljem in sabotажami uničuje nemška oporišča in naprave in da prevzame politično oblast!«⁷³

Ker sem že dokazal, da vir teh podatkov niso mogli biti ne ujetniki in ne prebežniki po prehodu čez Sotlo (izginulega mitraljezca in dveh zajetih kurirjev DOC ne štejem), se postavlja vprašanje, ali je možno locirati vir teh dokaj natančnih podatkov? Vsaj približno... Metoda ni zapletena: najprej bomo pogledali stvarno stanje divizije in ga nato primerjali z omenjenim poročilom.

Na začetku pohoda je 14. divizija štela 1112 borcev, na štajersko mejo pa je prišlo 962 borcev (po podatkih kronistov Šercerjeve brigade pa 1025 borcev), razvrščenih v tri brigade, vsaka pa je imela po tri bataljone. Divizija je na začetku pohoda imela takšno oborožitev: 2 pt topa 45 mm, 9 težkih minometalcev 82 mm, 18 lahkih minometalcev 45 mm, 12 pt pušk, 12 težkih in 35 lahkih mitraljezov. Iz medsebojne primerjave podatkov je razvidno, da so številčni podatki skoraj točni, le da niso pravilno urejeni! Namreč, podatki ustrezajo stanju 14. divizije pred začetkom pohoda! To pa pomeni, da ne gre za nobene izjave »ujetnikov in prebežnikov«, temveč za precej točno agenturno poročilo, poslano pred začetkom pohoda ali pa takoj po njem! Namreč, divizija je del »težke« oborožitve pustila zastražene na Hrvaškem! Da gre res za kvalitetno agenturno poročilo, pa nedvomno potrjujejo zelo točni opisni podatki o cilju in nalogah divizije po prihodu na Štajersko! Seveda sem opazil tudi neko napako, namreč da je divizijska oborožitev pripisana vsaki brigadi, kar pomeni, da je podatek napačno sporočen ali pa nepravilno preveden!

Sklenem lahko, da pohod 14. divizije čez Hrvaško v obveščevalno-varnostnem pogledu ni potekal tako, kot je bilo načrtovano (13 dni) in ukazano (brez bojov). Zato pohod ni bil niti taje niti ni presenetil ustašev in Nemcev. Med celotnim pohodom, dolgim 370 kilometrov, ki je trajal 30 dni, je 14. divizija odkrivala svojo navzočnost na Hrvaškem

predvsem z boji in spopadi (kot posledica slabe varnostno-obveščevalne zaščite), pa tudi z nepotrebnimi mitingi in gostijami po vaseh, zaradi česar je bila na vsej poti intenzivno spremljana z obveščevalno-izvidniškimi metodami in sredstvi. Z natančno analizo bojnega poročila nemškega poveljnika pa je mogoče ugotoviti celo navzočnost izvrstnega sovražnega agenta v diviziji, ki je svoje poročilo predal ob samem začetku pohoda!

Obveščevalno-varnostni ukrepi ob sprejemu 14. divizije na Štajerskem

Ker je bila 14. divizija pod neposrednim poveljstvom GŠS, je le-ta poskrbel za obsežne ukrepe ob njenem prihodu – sprejemu na Štajerskem, in sicer:

– Z depešo, poslano 2. 1. 1944, je štabu 4. OpC naložil, naj organizira sprejem 14. divizije in koordinira vse druge akcije,⁷⁴ vendar pa ni bilo nobenega sestanka niti načrta o usklajenem delovanju enot na Štajerskem! Štab 4. OpC je šele 11. 2. 1944 izdal ukaz o aktiviranju svojih enot, ki pa ni imel nobenega učinka, saj sta Zidanškova in Šlandrova brigada naleteli na 14. divizijo šele po končani nemški ofenzivi.⁷⁵ Šlandrovo brigado je zaradi njenega umika na Koroško GŠS 2. 1. 1944 kritiziral, ker da bi morala narediti premik na vzhod zaradi vzpostavljanja zveze s hrvaškimi partizani in sprejema 14. divizije.⁷⁶

– Na Kozjansko je bil takoj poslan kapetan Alojz Pacek-Platin in ta je 13. 1. 1944 štabu 4. OpC prinesel pisni ukaz o sprejemu 14. divizije. Kapetanu Platinu je bilo torej naloženo, naj v imenu štaba 4. OpC vzpostavi zvezo in izpelje sprejem 14. divizije, prav tako pa je bil zavezan tudi za organizacijo »sodelovanja in koordinacije operacij med enotami naše cone in divizijo«.⁷⁴ Kapetan Platin je zvezo z divizijo vzpostavil 5. 2. 1944⁷⁷, po nekaterih podatkih pa že 3. 2. 1944 v G. Jesenju.⁷⁸

– Na Kozjansko so bili poslani še: Tone Dvojmoč zaradi aktiviranja političnih organizacij na terenu, Franc Godler-Blis, načelnik za TV zveze, z nalogo, da organizira zveze 14. divizije preko mreže TV oziroma kurirskih postaj na Štajerskem,⁷⁹ poslan pa je bil tudi Rudi Knez-Silas, načelnik VOS za Štajersko, s patroljo šestih VOS-ovcev, ki pa baje ni hotel dati svojih sodelavcev na razpolago 14. diviziji.⁸⁰

– Poleg tega je preko štaba 4. OpC 27. 1. 1944 nasproti 14. diviziji odšel Matevž Hace, namestnik političnega komisarja 14. divizije, ki je bil podrobno seznanjen s stanjem na Kozjanskem in tudi na Štajerskem, in bi to seveda moral prenesti poveljstvu 14. divizije.⁸¹

Kljub takim pripravam (da ne omenjam poskusov DOC, da bi s svojimi silami zbral določene podatke) čudi izjava tedanjega poveljnika 14. divizije Jožeta Klanjška-Vasje, da je bil položaj »...preko meje divizije popolnoma neznan«.⁸² Upravičeno se lahko vprašamo: ali se je poveljnik

divizije opravičeval zaradi nepoznavanja razmer ali pa mu podrejeni niso posredovali potrebnih podatkov za presojo položaja.

Resnici na ljubo moram povedati: prvič – štab 4. OpC je kar redno obveščal GŠS o položaju na Štajerskem in tako pošiljal tudi podatke, pomembne za 14. divizijo,⁸³ ki pa ji, sodeč po dokumentih, niso bili sporočeni, in drugič – 14. divizija je bila pred odhodom napačno obveščena o možnostih 4. OpC glede obveščevalno-varnostnega sprejema! Štab 4. OpC je namreč že 7. 1. 1944 obvestil GŠS, da so v okviru 4. OpC in podrejenih enot ustanovljeni OC, vendar je pri tem poudaril, da je obveščevalna služba »... šele postavljena na noge«.⁸⁴ Z drugimi besedami – od nje ni bilo mogoče pričakovati pomembnejše pomoči in tudi ne, kot je bilo mišljeno, da bi si 14. divizija »... lahko pomagala s obveščevalno mrežo cone«.

V takih okoliščinah nas ne sme presenečati, ker obveščevalna služba 4. OpC (še le ustanovljena, na sprejem 14. divizije pa je bil poslan celo vodja pokrajinske VOS, ki je potem z divizijo ostal od 11. do 17. 2. 1944) in DOC nista mogla poveljstvu preskrbeti podatkov o razporedu sovražnikovih sil na širšem območju oziroma smeri pohoda divizije. Dostopni so bili le podatki o dnevni nalogi in še to le pred začetkom prehoda reke Sotle.⁸⁶

Očitno pa je tudi, da poveljnik divizije zares ni poznal stanja na Štajerskem! V svojem povojnem poročilu piše, da so vedeli »... samo to, da so v mejnem pasu naseljeni Bešarabci in Kočevarji in da so bili Slovenci od 1941 do 1943 izseljeni v Šlezijo in Srbijo«,⁸⁷ da je bila divizija takoj po prihodu na Štajersko obkoljena od okrog 1800 Nemcev in da se je že iz prvega spopada in smeri nastopanja Nemcev »... lahko jasno sklepalo, da sovražnik zelo dobro pozna razpored enot divizije«.⁸⁷ Iz navedenega je razvidno, da je bivši poveljnik divizije namigoval na navzočnost nemške agenture v sami diviziji! Kasneje bomo videli, ali so obveščevalci res zanemarili svoje naloge in obveznosti.

Končno moram zaradi zgodovinske resnice povedati, da štab 4. OpC in PK KPS za Štajersko sploh nista bila konzultirana o pripravah 14. divizije za pohod na Štajersko! Tudi Matevž Hace, ki je bil poslan v divizijo za namestnika politkomisarja ni štabu 4. OpC nič povedal o pohodu. Zdelo se je, da se štabu 4. OpC ne zaupa! Končno, Viktor Avbelj, predstavnik GŠS, bi moral biti koordinator v štabu 4. OpC, ne pa da je bil v štabu oziroma poveljstvu divizije! In smešno, o prihodu 14. divizije na Štajersko je štab 4. OpC zvedel od neke aktivistke, ki je to slišala na vlaku, ko se je peljala proti Zidanemu mostu!⁸⁸

Preden nadaljujem, se moram ustaviti še pri značilni podrobnosti, ki zadeva »zasluge« obveščevalcev glede prehoda čez reko Sotlo! Ob tem želim poudariti, da je o nekaterih napakah obveščevalcev divizije resnično neprijetno pisati, saj so prav oni najčesče reševali divizijo! Po drugi strani

pa je pomembno in že tudi skrajni čas, da kritično spregovorimo o njihovih napakah (mnogi se tega bojijo, so mi povedali!), saj bomo le tako zvedeli za pravo resnico! Seveda, pozornost zasluži tudi to, da že zvemo, zakaj nekateri posamezniki uporabljajo zgodovinske ponaredke (poudarjanje zaslug ali pa prikrivanje napak)!

Gre za prehod reke Sotle oziroma za to, kdo je za potrebe 14. divizije 6. 2. 1944 postavil most čez Sotlo! Nekako je sprejeto Ambrožičevo stališče, da je most čez Sotlo postavila »... skupina iz hrvaškega odporniškega gibanja pod vodstvom Jožeta Juraka« in da je »... vsa dela vodil Herman Slamič-Urh, gradbeni tehnik in obveščevalec Bračičeve brigade«⁸⁹ To različico mi je v pogovoru potrdil tudi pokojni Slamič in povedal, da ima omenjeni Jurak zapisano, da je »5. februarja prišel Slamič«. Dodal je še, da je most postavil osebno, in sicer tako, da je poleg reke podrl dve drevesi, čez njiju pa so nato Jurak in drugi polagali hlode in namestili slamo. Vse to je (čeprav malo drugače) Slamič opisal že prej!⁹⁰ Slamičeve zasluge je resno omajal pokojni Milan Guček, kronist Šerčerjeve brigade, ko je objavil članek z naslovom: Kdo je postavil most čez Sotlo?⁹¹ Celo stvar mi je v pogovoru tudi podrobneje razložil. Namreč, s podrobnim raziskovanjem bojne poti Šerčerjeve brigade, ki je tudi prva prešla most čez Sotlo, je prišel do zanimivega rezultata, ko je ugotovil, da si zasluge za postavitev omenjenega mosta pripisuje nič manj kot pet obveščevalcev oziroma terencev! Ker je očitno, da tu nekaj ni v redu, pogledjmo na kratko vseh pet primerov:

– Jože Jurak, pokojni mizar iz vasi Plavič, je imel koledar, v katerega je zapisal te podrobnosti: 17. 1. – trije oficirji 14. divizije imeli sestanek s terenskimi aktivisti; bili obveščeni, da 3. 2. pride 14. divizija v Zagorsko Selo; osebno je dobil nalogo, da podre 6 smrek in jih pripelje na travnik izpred »Graha«; 25. 1. je neki kapetan imel sestanek z večjo skupino aktivistov; 29. 1. je prišel neki obveščevalec 14. divizije, ki je Juraku neposredno dal nalogo, naj s skupino 5–7 terencev postavi most dne 3. 2. 1944, kar so tudi storili!

– V pogovoru z bivšim kapetanom Platinom, oficirjem za zvezo v štabu 4. OpC, je ta potrdil, da je organiziral Jurakovo skupino, zanikal pa je, da bi kar koli rekel o datumu prihoda 14. divizije (!), saj tudi sam ni vedel, kdaj bo prišla. Iz neke brzojavke 14. divizije pa zvemo, da se je kapetan Platin dne 3. 2. 1944 javil oziroma vzpostavil stik s 14. divizijo na področju vaši Radobj – G. in D. Jesenje.⁹²

– Potem ko je Milan Guček leta 1969 objavil radijsko reportažo o postavitvi mostu čez Sotlo, se mu je javila Marija Sladović-Hohnjec iz Celja. Ta je trdila, da je omenjeni most postavil njen oče Anton Sladović iz Zagorskega Sela, ne pa Jože Jurak! Navedla je tudi, da je njen oče bil v Zagorskih Selih glavni terenski delavec in tudi obveščevalec (na zvezi Alojza Vrečka-Borisa), da so most postavljali dvakrat (3. 2., in ker

divizija ni prišla, so ga podrli, in potem še 5. 2. 1944). Zanimivo je tudi, da je Jurak na sestanku 17. 1. 1944 zapisal nekega Jožeta Sladovića, ne pa Antona!

– Alojz Vrečko-Boris, kurir TV-S 28, odgovoren za vzdrževanje zveze med Slovenijo in Hrvaškim Zagorjem, je avtorju članka izjavil (1952 je o tem pisal v reviji Borec), da je konec januarja 1944 po ustaljenem načinu zvez preko TV postaj prejel pismo štaba 4. OpC in dobil nalogo, naj organizira sprejem 14. divizije in njen prehod čez Sotlo. V tem pismu je bila menda označena smer gibanja divizije, da bi vedel, kje naj organizira sprejem divizije (nekdanji vodilni člani štaba 4. OpC so avtorju članka povedali, da se podobnega pisma ne spominjajo!). Vrečko dalje pravi, da je s seboj vzel kurirja »Triglava« in ga pustil pri svoji zvezi Antonu Sladoviću v Zagorskih Selih, sam pa je šel naproti 14. diviziji in jo našel pod Tuhljem! V diviziji so že vedeli za njegov prihod, zato se je vrnil k Sladoviću. Prosil ga je, naj s pomočjo drugih terencev pripravi most v bližini vasi Sv. Katarina. Potem se je v gostilni v Sv. Katarini sestal z nekim oficirjem (po opisu sodeč bi to lahko bil Slamič) in se zanimal, kako napreduje gradnja mostu. Zatem je Vrečko preko Sladovića zbral 12 terencev, ki so postavili most! Vrečko je odšel v omenjeno gostilno, kamor je prišel štab divizije, in ga obvestil, da je most postavljen! Na zahtevo štaba jim je celo našel vodiča, nekega čevljarja, Štajerca, in ta je potem divizijo vodil proti vasi Buče.⁹³

– Peti graditelj pa je Slamič! Njegovo različico smo že navedli.

Torej, samo en most in pet graditeljev! No, vsekakor to ni nebitveno za naš predmet proučevanja, ker se upravičeno postavlja vprašanje: ali gre za prilaščanje zaslug, hvalisanje, subjektivnost udeležencev pohoda, ali pa je vmes kaj drugega. Če bi se že moral odločiti med petimi »graditelji« mostu, potem bi se najprej odločil za Alojza Vrečka-Borisa.⁹⁴ Prevagala je podrobnost, kako je Vrečko želel prevarati ustaške informatorje (torej so obstajali!) glede kraja postavitve pravega mostu. Svojega sodelavca Rudija Bušketa je poslal v gostilno v Kranjec z nalogo, naj se tam razgovori, da bodo »partizani udarili preko mostu v Klanjcu«. Kakšne posledice je imela taka samoiniciativna prevara, je vidno iz postopkov 14. divizije,⁹⁵ lahko pa predpostavimo, da je ta podatek prišel v že omenjeno Treeckovo poročilo o namerah 14. divizije!? Tako izgleda, da so Nemci res nasledili dozdevno zaupnemu poročilu, da bo slovenski korpus udaril na Bizeljsko čez most v Mačka vasi pod Klanjcem.

Nazadnje so se brigadni kronisti zedinili, da je pravi graditelj mostu Vrečko, priprave pa so nadzorovali vsi trije obveščevalni oficirji brigad, na čelu s Slamičem! Naj bo! Seveda pa je še vedno vprašljiv zaključek, da je neopaženi prehod čez Sotlo velik uspeh in »... dokaz, da je Štirinajsta taktično in operativno presenetila Nemce!«⁹⁶

Ne bo držalo! Kajti ne smemo pozabiti, da so divizijski obveščevalci zvedeli, da je 649. bataljon deželnih lovcev že 5. 2. 1944 ob 23.00 uri dobil ukaz za strogo pripravljenost,⁹⁷ ali pa dejstva, da je nemška izvidniško-konjeniška patrolja že 28. 1. 1944 v dolini Bednje spraševala domačine, ali je bila pri njih neka »banditska divizija«.⁹⁸

Iz povedanega lahko sledi sklep, da so bili za organizirani sprejem 14. divizije predvideni zadostni ukrepi, očitno pa je, da le-ti niso bili usklajeni!

Postopki in delovanje obveščevalno-varnostnih organov 14. divizije na pohodu čez Štajersko

Ugotovili smo že, da poveljstvo 14. divizije ni imelo nobenih pravih podatkov o sovražniku in razmerah v smeri pohoda, razen za dan, dva marša. Navedli smo tudi razloge, zakaj terenska obveščevalna služba ni mogla učinkovito delovati (bila je šele vzpostavljena!). V prisposodbi rečeno: divizija je bila kot slepec, ki je izgubil očala! No, takoj je treba dodati, da to drži samo delno, kajti upoštevati moramo tudi nemško stran oziroma njihovo taktiko, ki 14. diviziji ni dovoljevala svobodnega manevriranja! Namreč, takoj po prihodu na Štajersko je bila 14. divizija skoraj neprestano v nemškem obroču ali pa se je iz njega prebijala. V takšnem položaju in taktiki bojnega delovanja (skupno, ne pa brigadah!) se tudi obveščevalni organi niso smeli oddaljevati od divizije ali brigad, da bi opravljali daljinsko izvidovanje, ampak so bili ves čas prisiljeni v neposredno in bližnje izvidovanje! To je ta »peklenski načrt«, ki je po mojem mnenju samo posledica napačnih taktičnih in operativnih odločitev GŠS in predvsem poveljstva 14. divizije! Obveščevalce so zaradi njihove utrujenosti pogosto zamenjevali drugi člani štaba in tudi poveljnik divizije! Samo nekaj navedb iz zapisov (drugi niso zapustili pisnih sledi) poveljnika in politkomisarja:

– 8. 2. 1944: »Naši obveščevalci, ki sta jih vodila Bojan in Slamič, so se vrteli okoli deklet in jim razlagali obveščevalno službo. Spodaj po cestah pa so hitele kolone nemških tankov in kamionov.«⁹⁹

– »Iz poročil, ki so 12. in 13. februarja prišla od vaščanov in lastnega izvidovanja, se je lahko sklepalo, da k sovražniku prihajajo sveže sile in da je določen uničiti divizijo.«¹⁰⁰

– 13. 2. 1944: »Tudi naša obveščevalna je bila zelo izčrpana, vendar sta glavna obveščevalca Slamič in Kamnikar Viki-Bojan še vedno pri močeh. V času premika sta najprej poslala brigadne in bataljonske obveščevalce.«⁹⁹

– 14. 2. 1944: »Divizijske patrolje so ugotovile, da je osnovna zaporna črta od Konjic do Vitanja in na drugih smereh. Videvši, da je prehod na Pohorje nemogoč, se je štab divizije odločil, da gre proti zahodu na Kozjak.«¹⁰¹

– 15. 2. 1944: »Tudi obveščevalci so bili izčrpani.«¹⁰²

– 19. 2. 1944: »Tega dne so zavarovanje izvajali izključno vodilni, bili so na stražah in patroljirali.«¹⁰¹

– 21. 2. 1944: »Obveščevalca Bojan Kamnikar in Slamič sta prinesla novico, da Nemci prevažajo vojake na cesti Šoštanj–Zavodnje–Šentvid–Črna na Koroškem.«¹⁰²

– 22. 2. 1944: »Obveščevalci so sklonjeni hiteli in preklinjajoč poročali o novih nemških zasedah, kolonah in prihajajočih transportih. Ponoči so naše izvidniške patrolje poročale o močnem avtomobilskem prometu na cesti Šoštanj–Mozirje.«¹⁰¹

– 23. 2. 1944: »Obveščevalci so govorili, da so Nemci v Zavodnjah in pri Belih Vodah in da jih je polna cela Savinjska dolina.«¹⁰²

– 24. 2. 1944: »Za nami so prihiteli trije obveščevalci Tomšičeve brigade z vestjo, da iz vasi Raven prihajajo za nami močne nemške kolone gorskih lovcev. Po krajšem posvetovanju smo se dogovorili, da se bomo spustili v dolino in navzdol do Ramška. Po večerji smo spet krenili naprej. Vodil nas je Ramšak. Obveščevalci so sporočili, da je Ljubenski graben poln Nemcev.«¹⁰²

Iz navedenih izvlečkov o načinu delovanja obveščevalnih organov divizije in brigad lahko sklepam, da je bil štab divizije največkrat prisiljen sprejemati usodne odločitve za rešitev divizije kar na podlagi posameznih poročil obveščevalcev ali celo izvidniških patrolj! Pri tem moramo upoštevati, da so to vedno bila ustna, kratka in jednata poročila, saj obveščevalci in štab divizije niso imeli nobenih sredstev za zveze! In ne nazadnje, fizično naprezanje obveščevalcev je bilo mnogo večje kot pri drugih borbah, in kot poudarja divizijski zdravnik, je bilo biološko preprosto nepojmljivo, kako so ti ljudje tudi pozimi zdržali take napore! Izvidnik iz DOC Jože Andolšek-Janko mi je preprosto povedal, da so pač bili mladi in zdravi fantje, obenem pa tudi komunisti ali skojevci!

Udeleženci pohoda so seveda imeli tudi resne pripombe na delo obveščevalcev. Tako nekdanji namestnik poveljnika divizije piše o zadnjem preboju divizije: »Obveščevalce smo poslali naprej... padli smo v nemško zasedo. Zaradi nepazljivosti obveščevalcev smo tedaj izgubili 21 borcev. Namesto da nas je vsaj en obveščevalec pričakal pred Rostokom in nas usmeril gor čez hrib, so oni lepo skupaj odšli h kmetu Robanu, kjer so Nemci njih pet takoj pobili. Načelnik OC, klicali smo ga Gorenc, je šel potem na gestapo v Vransko. Pred koncem vojne se je spet vrnil v partizane. Tako. Potem je bil zaprt, namesto ustreljen.«¹⁰³ Opozarjam na opombo!

Slamič, načelnik OC Bračičeve brigade, je zapisal: »Von Treeck je moral priznati, da je bila naša obveščevalna dejavnost na vrhuncu, zlasti še zato, ker se nismo mogli zanašati na pomoč prebivalcev.«¹⁰⁴

In kakšen bi bil sklep? Zdi se, da je možen le eden: upoštevajoč vse okoliščine, v katerih so opravljali svoje naloge, lahko brez pomislekov

zatrdim, da so prav obveščevalci in izvidniki veliko pripomogli k rešitvi 14. divizije in hkrati dokazali, kako je mogoče obveščevalno delovati v razmerah neprestane obkoljenosti in najbolj surove zime, zavrano in nadvse hrabro! To je brez dvoma tudi najpomembnejša izkušnja!

Protiobveščevalna zaščita pohoda 14. divizije na Štajersko

Odgovorni organi GŠS (in CK KPS) so se nedvomno zavedali nevarnosti glede nemške agenture, pa je zato tudi zelo verjetno, da je OC GŠS storil določene protiobveščevalne ukrepe (o čemer sicer nimamo nobenih dokumentov). Vemo samo, da so neke strokovne naloge pri kadrovskih pripravah za pohod opravili namestniki političnih komisarjev. Tako je tudi razumljivo, da so mi anketirani obveščevalci povedali, da med pripravami in med samim pohodom niso opravljali prav nobenih protiobveščevalnih nalog! Verjetno bo držalo, da so »... pomembne tudi nekatere zablode pri političnem in obveščevalnem delu, ki so izvirale iz strahu pred gestapovskimi vrinjenci«,¹⁰⁵ res pa je tudi, da je vrinjeni agent lahko povzročil zelo hude posledice (gestapovski agent v Prešernovi brigadi je leta 1943 povzročil zajetje 80 borcev in še 60 aktivistov na terenu!). Zato razne tirade političnih funkcionarjev o gestapovski agenturi niso bile upravičene in pričajo samo o pomanjkanju varnostne kulture in politične odgovornosti za strokovno delovanje na področju protiobveščevalne zaščite enot in štabov NOV Slovenije! GŠS je še leta 1944 uvedel nujno potrebno funkcijo protiobveščevalnih oficirjev. Rezultati so kmalu potrdili pravilnosti te odločitve!

Analiza bojnega poročila polkovnika Trecka in nekateri detajli iz brigadnih kronik in pripovedi udeležencev pohoda 14. divizije nas upravičeno navajajo k vprašanju, ali je v diviziji obstajala nemška agentura.

Če upoštevamo, da so vse nemške varnostne institucije na Štajerskem ravno ofenzivnemu agenturnemu vdoru (vrivanju) v partizanske enote in štabe NOV dajale izjemen pomen (uspehi takšnih vdorov so delovanje samo vzpodbujali – Pohorski bataljon, 31. divizija, Šlandrova brigada in druge), potem so upravičena prizadevanja, da bi tudi to občutljivo problematiko podrobneje raziskali, še posebej zato, ker se bodo potem sklepi nekaterih odgovornih pokazali v drugačni luči in bodo dobili drugačen pomen!

Zaradi občutljivosti problematike (mnogi so me odvrčali od tega projekta!) sem se oprl samo na že objavljena pričevanja in dokumente (strnjen povzetek v prilogi 2), ki potrjujejo, da je v vsaki brigadi zelo verjetno obstajal vrinjen nemški agent! Končno lahko to sklepamo na podlagi tehle dejstev:

– V sklepnem poročilu poveljnika 14. divizije je tudi neposredni namig na tako možnost, ko zapiše: »Po teku borbe in smereh nastopanja je bilo jasno, da sovražnik zelo dobro pozna razpored enot divizije.«¹⁰⁷

– V bojnem poročilu polkovnika Treecka je bilo zapisano tudi tole: »14. 2. je bilo iz zanesljivih virov sporočeno, da se je ena močnejša banditska skupina izvelkla preko zaporne črte Šentjur–Dramlje na vzhod. Obvestilo ni bilo potrjeno.«¹⁰⁸ Če upoštevamo, da je šlo za agenturni podatek in da je situacija zahtevala česte spremembe načrtov, potem je poročilo realno. To še posebej iz razloga, ker se je tega dne 14. divizija rešila iz obroča in z eno brigado vpadla v Dramlje, vendar pa je kasneje smer spremenila proti severu, išoč prehod na Pohorje!

– Pomočnik politkomisarja divizije je 19. 2. 1944 zapisal: »V brigado so prišli neki sumljivi novinci...«¹⁰⁹

– Namestnik poveljnika divizije je obveščevalca iz Šerčerjeve brigade Franca Valušnika Gorenca (anketiran) skoraj odkrito sumil za sodelavca – agenta GSP, pa čeprav iz drugih virov zvemo,¹¹⁰ da je bil zajet in da je pozneje vodil uspešno dvojno igro z GSP,¹¹¹ bil tudi načelnik OC 14. divizije in major OZNE.

– »Jelka« (Hudarin), pred vojno natakarka v znani ljubljanski gostilni »Stari tišler«, sicer namestnica politkomisarja bataljona v Šerčerjevi brigadi, je s 14. divizijo prišla na Štajersko. Ni dovolj raziskano, ali je bila vrinjena agentka GSP še pred odhodom na Štajersko. Po končanem pohodu je ostala na Štajerskem zaradi zdravljenja. Postavljena je bila za rajonsko sekretarko v Framu, a so jo Nemci aretirali. Avgusta 1944 je bila vključena v gestapovsko trojko (Uroš Kladnik, sekretar OK KPS Maribor, in njegova žena Desa Kladnik, članica PK KPS za Savinjsko dolino). Jelka je bila poslana v štab 4. OpC, kjer je bila v začetku leta 1945 aretirana s preostalo dvojico. Vsi trije so priznali sodelovanje z GSP in bili takoj justificirani!¹¹²

– O 14. diviziji je največ podatkov lahko dal gestapovski agent »Leon«, sicer znan pod imenoma Leon Turk in Danilo Horauer,¹¹³ ki je bil decembra 1943, torej tik pred odhodom 14. divizije na Štajersko, poslan kot posebni divizijski obveščevalec (!) v Trst, in sicer prek Istrskega odreda. Štab tega odreda mu je priskrbel osebno nemško prepustnico, pa je 18. 12. 1943 odšel v Trst. Tako je Leon postal še posebni obveščevalec v Trstu. Že 29. 12. 1943 je odredu poslal načrt Trsta z natančnim razporedom nemških enot. V odredu so bili močno presenečeni, zato so začeli novega obveščevalca preverjati! Zvedeli so samo, da je bil pred vojno zaprt in da se je v zaporu čudno obnašal. Zaradi nadaljnjega preverjanja so ga razporedili v zaščitno četo, od koder je aprila 1944 pobegnil v Trst. Pritožil se je ilegalnemu komiteju KP, nakar je bil štab Istrskega odreda zamenjan. Leon je postal član komiteja SKOJ v Trstu. Zaradi pogostih izdaj in aretacij v okoljih, kjer se je gibal, so se ga aktivisti začeli izogibati. Zato se je javno priključil GSP kot vodič in prevajalec. Po nekaterih podatkih je Leon izdal od 400 do 500 aktivistov NOG. Ob koncu vojne so ga v vasi Barkovlje likvidirali organi VOS. Bilo

bi nujno raziskati, ali je bil Leon kot divizijski obveščevalec poslan v Istrski odred zaradi posebne naloge v Trstu ali pa so ga iz divizije izločili zaradi nedovoljne preverke?

– Po vojni odkrita in na smrt obsojena gestapovska agenta Jelica Munda in Franc Tancer – Tarzan, oba iz Bračičeve brigade,¹¹⁴ sta vrinjena v brigado po končanem pohodu 14. divizije. Omenjam ju zaradi tega, ker sta po aretaciji razkrila gestapovskega agenta pod psevdonimom »Zajček«, sicer namestnika komandirja čete v Bračičevi brigadi, o katerem mi je mnogo povedal tudi načelnik OC te brigade Slamič! V beograjski reviji »92« je bila leta 1974 objavljena dokumentirana reportaža o gestapovskem agentu »Tarzanu«, ki je bil maja 1944 vrinjen v sanitetno enoto Bračičeve brigade.¹¹⁵ Njegova osnovna naloga naj bi bila, da z zastrupljanjem borcev in starešin obglavi 14. divizijo. V začetku pa je imel dve konkretni nalogi, in sicer: likvidirati terenca Kavčiča in obveščevalnega oficirja Slamiča ter od »Jelke« prevzeti vodenje celotne agenture GSP v 14. diviziji (kar naj bi pomenilo, da je le-to dotlej vodila Jelka Hudarini!). Zanimivo je, da tedanji sanitetni referent Bračičeve brigade prof. dr. Herbert Zaveršnik-Franjo izjavlja, da so v omenjeni reviji o »Tarzanu« objavljene »izmišljotine in gnusne laži« zaradi kompromitiranja 14. divizije.¹¹⁶ Jelico Munda alias Angelco Brumec, bolničarko v Bračičevi brigadi, verjetno najbolj izurjeno agentko GSP, so odkrili šele po osvoboditvi v vojaški bolnišnici v Postojni.¹¹⁷

– Ker so po končanem pohodu v enotah 14. divizije odkrili dve agenturni skupini, je tedanji namestnik poveljnika Peter Stante – Skala zapisal: »Matevž Hace 25. 3. 1944 poroča, da so v 13. brigadi (Bračičevi, moja pripomba) odkrili 12 sumljivcev, ki so za seboj spuščali smrekove vejice in so imeli kot razpoznavni znak rožni venec. Na zaslišanju so vse priznali in bili obsojeni. Tone Turhner, namestnik politkomisarja Tomšičeve brigade, pa je istočasno poročal, da so odkrili gestapovce, ki so imeli pri sebi strup in razpoznavne znake.«¹¹⁸

– Poleg že omenjenih in drugih uspešnih agenturnih vdorov v partizanske enote¹¹⁹ je nujno omeniti še gestapovsko agenturo v Šlandrovi brigadi,¹²⁰ ki je bila določena za sprejem 14. divizije v Halozah, pa tudi v Zidanškovi brigadi¹²¹ in Koroškem bataljonu.¹²²

– Potrebno je še dodati, da so Nemci v času ofenzive proti 14. diviziji med Konjicami in Vojnikom našli zaklonišče pokrajinskega centra VOS (OZNE v formiranju!) s celotnim arhivom (sicer v šifrah). Del arhiva so dešifrirali in aretirali okrog 60 sodelavcev VOS (OZNE) iz t. i. »Rokovega« kanala (zveze proti angleški misiji v štabu 4. OpC, zveze na Dunaju in druge). Ta uspeh naj bi dosegel kapetan Tizian, oficir I. C v štabu polkovnika Treecka, in Herazim in že omenjenega »Inženirskega biroja« v Celju (prikriti center Abwehra).

– Ustaški in nemški zračni izvidniki (štorklja) so 14. divizijo spremljali iz zraka¹²³ na Hrvaškem in tudi na Štajerskem!

– Zelo je verjetno, da so nemški radijski prisluškovalni centri budno spremljali radijski promet med GŠS in 14. divizijo,¹²⁴ tudi s posredovanjem 10. hrvaškega korpusa, dokler se radijska postaja 15. 2. 1944 ni pokvarila!

Teh nekaj primerov (ki bi jih bilo potrebno še enkrat natančno preveriti!) nedvomno potrjuje, da je v enotah 14. divizije obstajala gestapovska agentura, zato je tudi realen zaključek, da so bili Nemci pravočasno seznanjeni s ciljem in smerjo pohoda 14. divizije!

SKLEPNE MISLI

Poleg že navedenih ciljev je ta spis tudi skica za temeljito varnostno študijo pohoda 14. divizije, seveda dokumentirana s podatki iz odprtih obveščevalnih arhivov, manj pa s subjektivnim pričevanjem neposrednih akterjev pohoda.

Čeprav skupina eminentnih zgodovinarjev presoja,¹²⁵ da so nekateri »legendarni« pohodi (verjetno mislijo tudi na pohod 14. divizije?) temeljili na »napačnih političnih presojah«, se mi vseeno zdi, da je v konkretnem primeru šlo za nezadostno varnostno-obveščevalno zaščito tega pohoda! Kakor koli, 14. divizija je v vojaškem smislu častno opravila postavljeno nalogo in imela na tem pohodu, dolgem 500 kilometrov, v zelo težkih zimskih razmerah in planinskem pogorju, okrog 57 odstotkov izgub! Te pa niso bile toliko posledica operativno-taktičnih napak, temveč nezadostne varnostno-obveščevalne zaščite pohoda, predvsem v pripravljalnem obdobju, nezadostne koordinacije s slabotno varnostno-obveščevalno organizacijo na terenu in zanemarjanja protiobveščevalne zaščite kot take!

V obstoječi literaturi (brigadne kronike) so samo fragmenti o varnostno-obveščevalnih pripravah in sami zaščiti v času pohoda 14. divizije na Štajersko. Zato je ta spis pravzaprav prvi poskus celostne obdelave te problematike. Sklepne ugotovitve bi lahko strnili takole:

– Organizacijsko-formacijska struktura obveščevalno-varnostne službe v divizijskem in brigadnih OC in izvidniških vodih po brigadah je zagotavljala le izvajanje dela nalog, predvsem obveščevalnih in izvidniških. Glavna slabost je bila zanemarjena funkcija protiobveščevalne službe v enotah in na terenu, kakor tudi nezadostna teritorialna obveščevalno-varnostna služba.

– Tajnost cilja in smeri pohoda je bila dovolj dolgo ohranjena. Čeprav je bila odločitev zaupana le najožjemu poveljstvu divizije, so posamezni detajli dovolj jasno kazali, da divizija ne gre v Bosno, temveč na Štajersko! Čeprav je bilo diviziji ukazano, naj se izogiba spopadov s sovražnikom, tega ni bilo mogoče storiti zaradi nezadostne protiobveščevalne zaščite. Ni pomembno, kdaj sta bila borcem razkrita smer in cilj pohoda, temveč kdaj je to sovražnik zvedel! Namreč, iz desetih večjih ali manjših bojnih

spopadov že od prvega dne pohoda čez Hrvaško (šlo je predvsem za preboje iz zased!) sovražniku ni bilo težko z analitično presojo razkriti in prepoznati ne le smer, ampak tudi cilj pohoda. Poleg tega sem dokazal, da je bila 14. divizija na pohodu čez Hrvaško vseskozi spremljana z obveščevalno-varnostnimi silami in sredstvi (ustaška teritorialna informativno-agenturna mreža, zasede, izvidniške patrulje, ugrabitev »živega jezika«, zajetje kurirjev divizijskega OC, izvidniško letalstvo, radiogoniometriiranje in prisluškovanje, poročila vrinjene agenture v enotah divizije in na terenu in drugo). Prav tako sem skušal dokazati, da je med ustaško in nemško obveščevalno službo obstajalo tesno sodelovanje in da so bili Nemci pravočasno obveščeni o vseh podrobnostih pohoda 14. divizije čez Hrvaško (začetek pohoda, sestava in oborožitev divizije, aktivnosti na pohodu, smer in cilj pohoda na Štajersko).

– Čeprav so bili obveščevalno-varnostni ukrepi za sprejem 14. divizije na Štajerskem izvedeni pravočasno in skoraj na vseh ravneh (obveščevalnem, varnostnem, kurirskem, političnem in tehničnem), objektivno niso mogli dati pričakovanih rezultatov! To pa predvsem zaradi zapletenega varnostno-političnega položaja na terenu in premajhnega poznavanja okupacijskega in varnostno-policijskega sistema. Zato so nemška vojaška premoč, dosledno izvajanje taktike nenehnega obkoljevanja, ustvarjanja zapornih črt in ohranjanja bližnjega bojnega in obveščevalnega stika, pa še huda zima in druge težave (ranjenci, oskrba) so diviziji onemogočili svoboden manever, predvsem pa daljno izvidovanje, obveščevalne in politične priprave terena v smeri pohoda.

– V takem položaju so se vsi postopki obveščevalno-varnostnih organov divizije in brigad spremenili v neposredno izvidovanje in zavarovanje (zaradi utrujenosti). Poveljstvo divizije je bilo preprosto prisiljeno sprejemati enodnevne odločitve za bojno delovanje, namesto da bi se ukvarjalo z etapnimi odločitvami o celotni operaciji! Toda čeprav so bili obveščevalci divizije in brigad omejeni le na neposredno izvidovanje in zavarovanje (patrulje, zasede, opazovanje, straže), so z veliko požrtvovalnostjo in junaštvom med neprekinjenim 20-dnevnim bojnim pohodom vseeno poveljstvu divizije zagotovili najpotrebnejše podatke in tako divizijo obvarovali pred popolnim uničenjem! Utrujene obveščevalce so v kritičnih trenutkih zamenjavali člani štabov in tudi sam poveljnik divizije! Zato je zelo pomembna izkušnja obveščevalcev 14. divizije, da je tudi v najtežjih bojnih in vremenskih razmerah mogoče zagotoviti potrebne podatke, seveda če gre za pogumne in strokovno usposobljene obveščevalce.

– Čeprav zaradi zaprtih arhivov in pomanjkanja dokumentov proti obveščevalne zaščite pohoda 14. divizije nisem mogel v celoti obdelati, sem vendarle na podlagi delnih (dosegljivih) podatkov ugotovil, da je v 14. diviziji obstajala organizirana gestapovska agenturna mreža (priloga

2). Šele nemški (in seveda ameriški, francoski in drugi) arhivi bi pokazali celostno agenturno dejavnost.

Na podlagi povedanega lahko sklenem, da so nezadostne priprave obveščevalno-varnostne zaščite pohoda neposredno vplivale na taktično-operativni položaj divizije, s tem pa tudi na velike izgube. Iz tega tudi logično izhaja izjemen pomen pravočasne in strokovne protiobveščevalne zaščite nasploh!

Zato iz izvirnih izkušenj pohoda 14. divizije lahko izluščimo le najpomembnejše:

- izvajanje temeljite in celovite protiobveščevalne zaščite enot in poveljstev (štabov) na vseh ravneh;

- pravočasna in natančna razčlenitev načrta obveščevalne in varnostne zaščite v več različicah, glede na način bojnega delovanja, razmere na terenu in druge okoliščine;

- predhodno zbiranje in preverjanje podatkov o moči in razporejenosti sovražnikov operativno-taktičnih, policijskih, posebnih in drugih enot kakor tudi podatkov o varnostno-političnem položaju v širšem in ožjem smislu;

- pravočasno in organizirano sodelovanje z vsemi strukturami na terenu, zlasti še na politično-varnostnem področju;

- organiziranje in neprestano izvajanje protiizvidniških akcij (za odkrivanje sovražnih izvidniških patrulj, opazovalnic in oglednikov);

- popolna zaščita tajnih obveščevalnih zvez in sodelovanja vseh obveščevalno-varnostnih struktur v enotah in na terenu;

- določanje in pošiljanje pooblaščenih predstavnikov in koordinatorjev za daljše ali krajše obdobje, posebno še za protiobveščevalno zaščito;

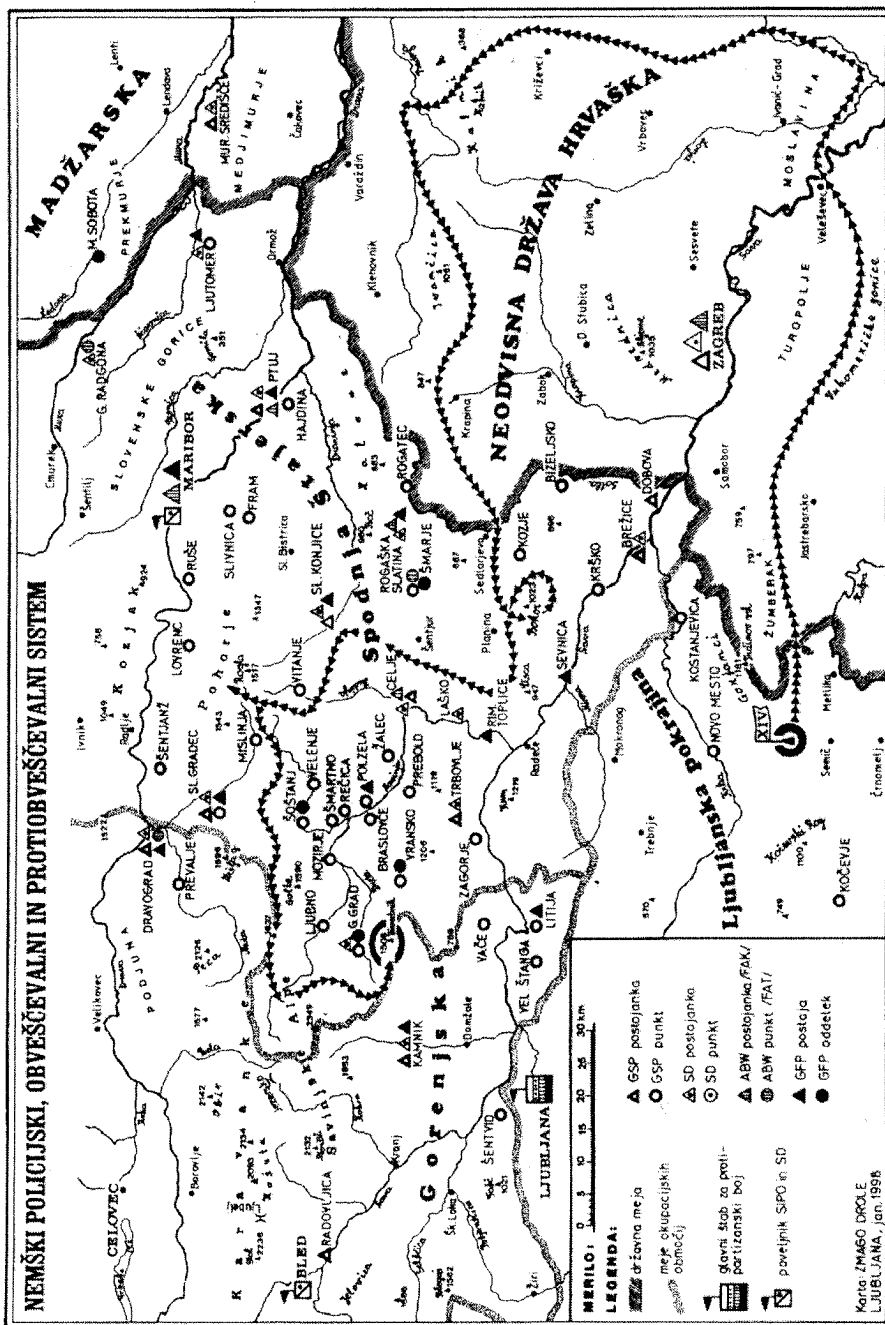
- glede na elektronsko in protielektronsko delovanje popolnoma zaščititi sredstva za zveze, predvsem specialna (komprimirana predaja, uporaba šifer, relejnih sredstev in podobno);

- zaradi možnosti odkrivanja z raznimi elektronskimi sredstvi (sateliti, senzorji, izvidniška in brezpilotna letala in podobno) je nujno, da se vsi premiki izvajajo v širše osnove, ob demonstrativnih akcijah, v več smereh in s strogim spoštovanjem vseh ukrepov protizračne in protielektronske zaščite;

- zaščita tajnosti odločitev bo vedno pomembna, mora pa biti domiselna in dosledna;

- če načrtujemo presenečenje, je nujno tudi izvajati vse zaščitne ukrepe;

- predvsem pa je pomembno ohraniti enotnost in požrtvovalnost enot in posameznikov, posebej zaupanje v svoje sposobnosti in tovarištvo, kar je glavna izkušnja borcev in poveljnikov 14. divizije!



Nemški policijski, obveščevalni in protiobveščevalni sistem

LITERATURA, VIRI IN OPOMBE

- ¹ Jože Petek in Stane Škrabar, S štirinajsto divizijo, DZS, 1979, str. 7.
- ² Arhiv VZI JLA, K/70-a, št. reg. 1/2-a.
- ³ Isto, Film-12, posnetki št. 305420 in 30199-5.
- ⁴ Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941–1945, 2. knjiga, Beograd, 1958, str. 10.
- ⁵ Zbornik VI VI-10-7 in 66, Zbornik VI 11–46 in 6=.
- ⁶ Edvard Kardelj, Revolucija i vojna misao, VIZ, 1979, str. 265.
- ⁷ Tito, Vojno delo I, VIZ, 1978, str. 413 in 414.
- ⁸ Isto, str. 442.
- ⁹ Arhiv RS (CK KPS).
- ¹⁰ Lado Ambrožič-Novljan, Pohod Štirinajste, Ljubljana, 1978, str. 52.
- ¹¹ Zbornik VI-10-7.
- ¹² Arhiv IZDG, fasc. 12/II/1.
- ¹³ Zbornik VI-10-30.
- ¹⁴ Arhiv RS (CK KPS), I/44.
- ¹⁵ Zbornik VI VI-10-66.
- ¹⁶ Isto, VI-10-116.
- ¹⁷ Bitka, kakor življenje dolga, Ljubljana, 1975, str. 526.
- ¹⁸ Isto, str. 527.
- ¹⁹ Matevž Hace, Komisarjevi zapiski II, Ljubljana, 1959, str. 117.
- ²⁰ Marko Selin, Nič več strogo zaupno II, Ljubljana, 1978, str. 417 in 464.
- ²¹ Niko Kavčič, Pot v osamosvojitve, Ljubljana, 1996, str. 96.
- ²² Jože Klanjšek, polkovnik, Proboj 14. divizije, VIG, 1/1953, str. 14.
- ²³ Matevž Hace, Komisarjevi zapiski II, Ljubljana, 1959, str. 520.
- ²⁴ Dušan Kveder-Tomaž, generalpodpolkovnik, Značaj formiranja 1. slovenačke brigade, VIG, 1/1953.
- ²⁵ Zbornik VI-2-35 in 59.
- ²⁶ Bitka, kakor življenje dolga, Ljubljana, 1975, str. 542.
- ²⁷ Niko Kavčič, Pot v osamosvojitve, Ljubljana, 1996, str. 64–192.
- ²⁸ Bitka, kakor življenje dolga, Ljubljana, 1975, str. 547.
- ²⁹ Edvard Kardelj, Revolucija i vojna misao, VIZ, 1979, Pismo oktobra 1944.
- ³⁰ Mirko Fajdiga, Zidanškova brigada, Ljubljana, 1975, str. 159.
- ³¹ Primer je znan javnosti. V pogovoru z Mirom Kranjecom iz Sežane, jeseni 1979, pa sem zvedel detajle o izrednem uspehu obveščevalne točke 9. korpusa v Sežani; ta je imel na zvezi tri nemške podoficirje – obveščevalce slovenskega rodu, Antona Serajnika, Miroslava Majcna in Viktorja Marhelja, ki so bili pripadniki sekcije Abwehra

188. planinske divizije in so prvi sporočili podatke o desantu na Drvar, proizvodnji delov za rakete V-2 v Monfalconu (kmalu zatem bombardiran) in podobno.
- ³² Boris Kidrič je decembra 1941 napisal članek Boj proti peti koloni! Razširimo obveščevalno službo! Miloš Zidanšek je januarja 1942 napisal članek Konspiracija in špijonaža, Dušan Kveder je decembra 1942 v brošuri Partizanski politični komesar v 8. poglavju podrobno pisal o raznih varnostnih problemih!
- ³³ Zbornik VI-5-56.
- ³⁴ Isto.
- ³⁵ Seznam udeležencev pohoda 14. divizije, Odbor, 1979.
- ³⁶ Pogovor s Hermanom Slamičem-Urhom v Novi Gorici dne 27. 1. 1980.
- ³⁷ Franci Strle, Tomšičeva brigada 1944, Maribor, 1995, str. 21.
- ³⁸ Izjava Slamiča, da kot načelnik OC Bračičeve brigade ni opravljal nobenih protiobveščevalnih nalog.
- ³⁹ Karel Destovnik-Kajuh, partizanski pesnik in narodni heroj, udeleženec pohoda 14. divizije kot vodja kulturne skupine, je bil dve leti zelo aktiven pripadnik ljubljanske VOS – Strokovni list RSNZ Slovenije, 5/1964, Ljubljana.
- ⁴⁰ Valter Šelenberg, U lavirintu špijunaže, Beograd, 1958, str. 208.
- ⁴¹ Vladimir Vauhnik, Nevidna fronta Buenos Aires, 1965.
- ⁴² Milan Guček, Šerčerjeva brigada II, Ljubljana, 1984, str. 24.
- ⁴³ Arhiv IZDG, fasc. 331/I-5, Poročilo Eda Mihevca za GŠS.
- ⁴⁴ Zbornik VI-10-52.
- ⁴⁵ Lado Ambrožič-Novljan, Pohod Štirinajste, Ljubljana, 1978, naslovna stran.
- ⁴⁶ Isto, str. 55–85.
- ⁴⁷ Isto, str. 96.
- ⁴⁸ Isto, str. 78.
- ⁴⁹ Isto, str. 78.
- ⁵⁰ Isto, str. 56–89.
- ⁵¹ Arhiv VIZ JLA, 1/18 in 2/18, K-18.
- ⁵² Franci Strle, Tomšičeva brigada 1944, Maribor, 1995, str. 22.
- ⁵³ Arhiv IZDG, fasc. 334/IV (Kronika 14. divizije).
- ⁵⁴ Zbornik VI-10-51.
- ⁵⁵ Zbornik VI-10-52.
- ⁵⁶ Zbornik VI-23-119 in 120.
- ⁵⁷ Franci Strle, Tomšičeva brigada 1944, Maribor, 1995, str. 27.
- ⁵⁸ Zbornik VI-10-199.
- ⁵⁹ Isto.
- ⁶⁰ Zbornik VI-23-164.
- ⁶¹ Lado Ambrožič-Novljan, Pohod Štirinajste, Ljubljana, 1978, str. 64.
- ⁶² Zbornik VI-10-199.
- ⁶³ Lado Ambrožič-Novljan, Pohod Štirinajste, Ljubljana, 1978, str. 66.
- ⁶⁴ Zbornik VI-23-170.
- ⁶⁵ Lado Ambrožič-Novljan, Pohod Štirinajste, Ljubljana, 1978, str. 68.
- ⁶⁶ Zbornik VI-10-199.

- ⁶⁷ Lado Ambrožič-Novljan, *Pohod Štirinajste*, Ljubljana, 1978, str. 67.
- ⁶⁸ Isto, str. 67.
- ⁶⁹ Milan Guček, *Šerčerjeva brigada II*, Ljubljana, 1984, str. 45.
- ⁷⁰ Herman Slamič-Urh, *S Štirinajsto na Štajersko*, Nova Gorica, 1962 in pogovor 29. 1. 1980 v Novi Gorici.
- ⁷¹ Zbornik VI-11-199.
- ⁷² Isto, VI-11-141.
- ⁷³ Isto.
- ⁷⁴ Isto, VI-10-7 in 66.
- ⁷⁵ Mirko Fajdiga, *Zidanškova brigada*, Ljubljana, 1975, str. 95–116.
- ⁷⁶ Dr. Miroslav Stiplovšek, *Šlandrova brigada*, Ljubljana, 1971, str. 21.
- ⁷⁷ Zbornik VI-11-20.
- ⁷⁸ Milan Guček, *Šerčerjeva brigada II*, Ljubljana, 1984, str. 48–49.
- ⁷⁹ Franc Godler-Blisk, *Spomini*, Arhiv IZDG.
- ⁸⁰ Milan Guček, *Šerčerjeva brigada*, Ljubljana, 1984, str. 95.
- ⁸¹ Zbornik VI-10-168.
- ⁸² Jože Klanjšek, polkovnik, *Proboj 14. divizije*, VIG, 1/1953.
- ⁸³ Zbornik VI-10-30.
- ⁸⁴ Isto.
- ⁸⁵ Jože Klanjšek, polkovnik, *Proboj 14. divizije*, VIG, 1/1953.
- ⁸⁶ »... z druge strani položaje držijo oboroženi Beserabci in Kočevarji. Meja je delno minirana. Podatke... Naprej ne vemo. Sestava: Wermansschaft, graničarji in žandarji. Moč: 30–300. Rudi«. Zbornik VI-11-21.
- ⁸⁷ Jože Klanjšek, polkovnik, *Proboj 14. divizije*, VIG, 1/1953.
- ⁸⁸ Milan Guček, *Šerčerjeva brigada II*, Ljubljana, 1984, str. 382.
- ⁸⁹ Lado Ambrožič-Novljan, *Pohod Štirinajste*, Ljubljana, 1978, str. 87.
- ⁹⁰ Herman Slamič-Urh, *S Štirinajsto na Štajersko*, Nova Gorica, 1962.
- ⁹¹ Delo – Sobotna priloga, Ljubljana, 2. 2. 1980.
- ⁹² Zbornik VI-11-20.
- ⁹³ Matevž Hace, *Komisarjevi zapiski II*, Ljubljana, 1959, str. 520: »Do 18. 2. 1944 nas je vodil neki Ivan, Štajerc, potem pa smo hodili samo po vojaških specialkah.«
- ⁹⁴ »Most čez Sotlo so postavili hrvaški terenci s pomočjo 2. bataljona Tomšičeve brigade«, Arhiv IZDG, fasc. 334/IV (Kronika 14. divizije).
»Reko Sotlo in mejo smo prešli pri Sv. Katarini, most so postavili Hrvati«, Zbornik VI-11-107.
»Most preko Sotle so nam postavili hrvaški partizani, bil je ozek in malce je visel, padla nam je ena mula«, Franc Strle, *Med proletarci*.
- ⁹⁵ »Imeli smo namen, da mejo prečkamo na odseku Klanjec-Zelenjak ali tam so bile močne nemške zasede. Zaradi tega smo se vrnili na stare položaje.« Zbornik-11-107.
- ⁹⁶ Milan Guček, *Šerčerjeva brigada II*, Ljubljana, 1984, str. 53.
- ⁹⁷ Isto, str. 50.
- ⁹⁸ Isto, str. 61.
- ⁹⁹ Matevž Hace, *Komisarjevi zapiski II*, Ljubljana, 1959.

- ¹⁰⁰ Jože Klanjšek, polkovnik, Proboj 14. divizije, VIG, 1/1953.
- ¹⁰¹ Isto.
- ¹⁰² Matevž Hace, Komisarjevi zapiski II, Ljubljana, 1959.
- ¹⁰³ Bitka, kakor življenje dolga, Ljubljana, 1975, str. 518. Seveda ni bilo tako! Glej Prilogo 3, Valušnik Franc-Gorenc je bil pozneje tudi načelnik OC 14. divizije in major OZNE.
- ¹⁰⁴ Herman Slamič-Urh, S Štirinajsto na Štajersko, Nova Gorica, 1962.
- ¹⁰⁵ Franci Strle, Tomšičeva brigada 1944, Maribor, 1995, str. 13.
- ¹⁰⁶ Mirko Fajdiga, Zidanškova brigada, Ljubljana, 1975, na str. 148–149, med drugim navaja, da je šef KSD Maribor Vogt proti nastopajoči 14. diviziji poslal »vse razpoložljive sile«. V začetku so zajete partizane streljali, potem pa so spremenili taktiko. Vogt je po vojni bil predan našim organom OZNE, vendar so njegove dostopne izjave zelo pomanjkljive in enostranske! Vodja referata IV/A na GSP v Mariboru Sepp Strohmeier se je posluževal različnih metod vrivanja svojih agentov v partizanske enote in organizacije OF, pri čemer je bil celo uspešnejši od blejskega kolega Rozumeka!
- ¹⁰⁷ Jože Klanjšek, polkovnik, Proboj 14. divizije, VIG, 1/1953, str. 14.
- ¹⁰⁸ Zbornik VI-10-141.
- ¹⁰⁹ Matevž Hace, Komisarjevi zapiski II, Ljubljana, 1959, str. 124.
- ¹¹⁰ Lado Ambrožič-Novljan, Pohod Štirinajste, Ljubljana, 1978.
- ¹¹¹ Milan Guček, Šerčerjeva brigada II, Ljubljana, 1984, str. 414.
- ¹¹² Marko Selin, Nič več strogo zaupno II, Ljubljana, 1978.
- ¹¹³ Maks Zadnik, Istarski odred, Nova Gorica, 1975, str. 803.
- ¹¹⁴ Mirko Fajdiga, Zidanškova brigada, Ljubljana, 1975, str. 151.
- ¹¹⁵ 92 – Revija za kriminalistiko, Beograd, 70–75/1974.
- ¹¹⁶ Mirko Fajdiga, Bračičeva brigada II, Maribor, 1994, str. 719–720.
- ¹¹⁷ Isto, str. 112 in 792.
- ¹¹⁸ Bitka, kakor življenje dolga, Ljubljana, 1975, str. 547.
- ¹¹⁹ GSP je posebej velik uspeh dosegel z agenturnim vdorom v 31. divizijo. Bojan Hojan, lažni major BJV, operativec Prešernove in Vojkove brigade, zatem pa načelnik operativnega odseka in štaba 31. divizije, je bil agent GSP s psevdonimoma Marko in Jurij. Bil je na osebni zvezi kapetana Helmutha Rozumeka, šefa IV. oddelka GSP na Bledu. Odkrit je bil konec leta 1943 in justificiran. Detaljno opisuje takratni šef pokrajinske VOS za Gorenjsko, Niko Kavčič, Pot v osamosvojitve, Ljubljana, 1996, str. 64–95. Pohorski bataljon je bil vojaško uničen le na podlagi delovanja gestapovskih agentov-izvidnikov Franca Humelja in njegovih pajdašev Henrika Richterja in Viktorja Krippsa, ki jih GSP v Mariboru privolil na sodelovanje 3. 12. 1942. Za izdajo so prejeli vsak po 200 DM! Sicer je GSP podatke o Pohorskem bataljonu že prej posredoval Stanislav Brunšek, borec tega odreda od novembra 1941 do decembra 1942, ko je bil poslan v saleško dolino in bil 7. 12. 1942 ujet. Pristal je na sodelovanje z GSP in postal pripadnik »Gegenbande Karel« – skupine »raztrgancev«. Marko Selin, Nič več strogo zaupno II, Ljubljana, 1978, str. 350–387.
- ¹²⁰ Brigadni obveščevalec Dušan Dovjak-Savo je 24. 1. 1944 od zaupnika zvedel, da v brigadi deluje dobro izurjen agent GSP, ki ima mrežo tudi po bataljonih. Zaslišal je

nekaj sumljivih, pa ni izvedel ničesar oprijemljivega. Naslednji dan je prišla iz Kamnika skupina novincev, med njimi pa tudi agent GSP. Na zaslišanju je priznal, da mora poiskati zvezo z agentom v brigadi, in tudi pokazal razpoznavni znak! Seveda se glavni agent ni »pokazal«, saj je kot član štaba brigade vse to zvedel od obveščevalca! Nekaj dni zatem so slučajno zajeli nemškega oficirja Mayerja, ki je vodil izvidniško-prepadno enoto, in v njegovih dokumentih (specialki) so odkrili, da je glavni agent GSP pravzaprav operativni oficir Stanko Kožuh! Takoj so ga aretirali, pa tudi vse njegove sodelavce po bataljonih. Vse takoj justificirali. Podobne agenturne mreže naj bi Nemci imeli tudi po drugih enotah 4. OpC. Dr. Miroslav Stiplovšek, Šlandrova brigada, Ljubljana, 1971, str. 229 in 231.

Novembra 1943 je v Koroški bataljon član OK KPS za Koroško Jože Gutovnik-Aga pripeljal nekaj novincev, za katere so odkrili, da so agenti GSP in so jih takoj postrelili. Seveda so osumili tudi Ago, a je zbežal k Nemcem! Torej, je bil tudi on agent GSP. Mirko Fajdiga, Zidanškova brigada, Ljubljana, 1975, str. 154.

¹²¹ Mirko Fajdiga, Zidanškova brigada, Ljubljana, 1975, str. 159.

¹²² Isto, str. 154.

¹²³ Milan Guček, Šercerjeva brigada II, Ljubljana, 1984, str. 77.

¹²⁴ Isto, str. 86 in 92. Franci Strle, Tomšičeva brigada 1944, Ljubljana, Maribor, 1995, str. 16 in 42.

¹²⁵ INZ, Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929–1955, Znanstveno poročilo, skupina avtorjev, Ljubljana, septembra 1995, str. 49.

¹²⁶ Franci Strle, Tomšičeva brigada 1944, Maribor, 1995, str. 565.

¹²⁷ Milan Guček, Šercerjeva brigada II, Ljubljana, 1984, str. 482.

¹²⁸ Mirko Fajdiga, Bračičeva brigada II, Maribor, 1994, str. 112, 146–147, 173, 203, 211, 228–230, 271, 470–471, 518, 719 in 792.

¹²⁹ AMNZRS.

¹³⁰ AINZ.

¹³¹ Mirko Fajdiga, Bračičeva brigada II, Maribor, 1994, str. 34–36 in 47.

¹³² Milan Guček, Šercerjeva brigada II, Ljubljana, 1984, str. 240.

¹³³ Stane Terček, Revsova gestapovska skupina v G. Savinjski dolini, Celjski zbornik, 1964.

PRILOGA 1

O B V E Š Č E V A L N I O R G A N I 1 4 . D I V I Z I J E

ŠTAB 14. DIVIZIJE

a) DOC: načelnik – zastavnik Viktor Kamnikar-Bojan, od oktobra 1944 član OC 4.OpC.

b) Obveščevalni vod (obveščevalci, izvidniki):

– Jože Andolšek-Janko, rojen 1925 v Žimaricah, od maja 1944 politdelegat obveščevalnega voda Tomšičeve brigade, podpolkovnik JLA v pokoju, živi v Ljubljani;

– Ivan Finžgar-Gorazd;

– Ignac Vidic-Nace.

TOMŠIČEVA BRIGADA

a) BrOC: načelnik – poročnik Anton Mavrič-Tone, rojen 1919 v Anhovem, živi v Celju;

b) Obveščevalci – izvidniki:

– Dane Benčina-Bolko, obveščevalec 1. bataljona, rojen 1921 v Ravnah na Blokah, ranjen februarja 1944, bil v bolnišnici pod Grmago;

– Mirko Rajner-Mitja, obveščevalec 3. bataljona, rojen 1915 na Jeseenicah, pozneje politdelegat obveščevalnega voda;

– Franjo Žur-Vojko, obveščevalec 2. bataljona, rojen 1922 v Smolenji vasi pri Novem mestu;

– Jože Novak-Miha;

– Mitja Mervič iz Ribnice.

ŠERCERJEVA BRIGADA

a) BrOC: načelnik – podporočnik Gorazd Škoporc-Borut, rojen 1914 v Ljubljani, v NOV od 8. 7. 1942, živi v Ljubljani;

b) Obveščevalci – izvidniki:

– Stanko Bratina-Bratuž, obveščevalec 2. bataljona, rojen 1916 v Trstu, v NOV od februarja 1943, ranjen pri Robanškovem grabnu, živi na Rijeki;

– Avgust Gerbec-Gustelj, obveščevalec 3. bataljona, rojen 1924 na Horjulu, v NOV od junija 1942, bil ranjen, živi v Ljubljani;

– Drago Jamšek-Miloš, obveščevalec 3. bataljona, rojen 1925 v Ložah pri Vipavi, v NOV od marca 1943. Ob začetku pohoda poslan nazaj na Suhor (štab brigade nekaj pozabil) z dvema kurirjema (eden

izginil, drugi padel na progi Varaždin–Koprivnica, pa zato povečali budnost v celi diviziji), februarja 1944 na Kozjanskem izgubil zvezo z brigado zaradi nediscipline (iskal hrano);

– Franc Strah-Feliks, obveščevalec 3. bataljona, rojen 1910 v Gabrovki pri Litiji, v NOV od maja 1942, februarja 1944 so ga Nemci ujeli, živi na Lavrici pri Škofljici;

– Franc Valušnik-Gorenc, zastavnik – obveščevalec, rojen 1922 v Trebnjem, v NOV od marca 1942, februarja 1944 so ga Nemci zajeli. Na zaslišanju v mariborskih zaporih je »pristal« na sodelovanje z GSP in se potem na Vranskem vrnil v brigado. Tako so začeli voditi z GSP »dvojno igro«, najbolj rizično operacijo protiobveščevalne prirode. Kasneje je postal načelnik DOC 14. divizije in major OZNE. Živi v Ljubljani;

– Munira Barakovič-Badžak-Mira, rojena 1924 v Mostarju;

– Franc Gregorič, rojen 1925 v Sodražici, padel oktobra 1944;

– Jože Leban-Bojan, rojen 1926 v Solkanu, v NOV od 1943, obveščevalec 3/3. bataljona, živi v Piranu;

– Anton Perič-Mirko, rojen 1924 v Sežani, v NOV od februarja 1943, živi v Celju;

– Ljubo Stajić, po rodu iz Mostarja, zaostal na pohodu čez Bohor;

– Fatima Tikvina, po rodu iz Sarajeva, umrla po vojni.

BRAČIČEVA BRIGADA

a) BrOC: načelnik – podporočnik Herman Slamič-Urh, rojen 1908 v Podgori pri Gorici, umrl 1988 v Novi Gorici.

b) Obveščevalci – izvidniki:

– Franc Franko, rojen 1921 v Vincarjih pri Škofji Loki, pozneje bil politični komisar;

– Stane Osterman, rojen 1922 Na Planini pri Rakeku, pozneje pomočnik referenta za zveze, umrl 1987;

– Vinko Žužek, rojen 1921 v Brlogah pri Velikih Laščah, major JLA v pokoju;

– Jože Janež-Januš, rojen 1920 v Babnem Polju, pozneje premeščen v Tomšičevo brigado, podpolkovnik JLA, IB emigrant v SZ, umrl 1984.

PRILOGA 2

NEMŠKA AGENTURA V BRIGADAH 14. DIVIZIJE

Na podlagi spominske literature, brigadnih kronik in posameznih podatkov iz naših arhivov (AMNZRS in AINZ) je mogoče le delno locirati nemško agenturo v brigadah 14. divizije v času priprav na njen pohod in med samim pohodom na Štajersko, torej v času od 1. 5. do 26. 2. 1944.

Že ti objavljeni drobci pa nedvomno potrjujejo, da je bil v vsako od treh brigad 14. divizije skrbno vgrajen (vrinjen) dobro izurjen nemški agent. Seveda bo potrebna še natančnejša analiza protiobveščevalnega stanja v 14. diviziji na podlagi partizanskih in nemških dokumentov v zaupnih arhivih, ki so pri nas in drugod še vedno nedostopni.

TOMŠIČEVA BRIGADA

a) Po zagotovilih poznejših protiobveščevalnih oficirjev v brigadi ni bilo nemške agenture.¹²⁶

b) Toda v brigadni kroniki je zaslediti podatek, da je Franc Ferš-Branko, rojen v Požinski vasi pri Štorah, dezertiral iz Tomšičeve brigade in postal agent GSP na terenu in obenem zveza agenta Abwehra Ivana Kustera, borca Bračičeve brigade in pozneje namestnika komandirja čete v Šercerjevi brigadi. Zadeva seveda ni docela jasna, čeprav je očitno, da sta oba delovala obveščevalno. Zaradi prestižnih razlogov seveda ni verjeti, da bi gestapovski agent vzdrževal zvezo z agentom Abwehra! Toliko se niti nemške obveščevalne službe niso imele rade. Zato bo zadevo treba natančno raziskati!

ŠERCERJEVA BRIGADA

a) Tončka Hudarin-Jelka, rojena v Trbovljah, natararica v gostilni Stari tišler v Ljubljani, namestnica politkomisarja 3. bataljona, pred pohodom divizije premeščena na enako dolžnost v 4. bataljon. Med bojem na Robonšku je po pričevanju Rezi Lavrič in Danice Strle nosila na glavi rdečo ruto, čeprav jo je drugače nosila okoli vratu (glej pismo Milana Gučka, str. 299). Potem se je s komandantom 4. bataljona poročnikom Mirkom Žnuderletom izognila boju in se zopet prikazala pri kmetu Ramšaku, pa nista bila kaznovana! Kasneje naj bi se vključila v terensko politično delo, nekaj časa pa naj bi bila tudi na dolžnosti v štabu 4. OpC. Tukaj je bila tudi odkrita kot agentka GSP (delovali skupaj

z zakoncema Zorko), obsojena na smrt in justificirana.¹²⁷ Po moji domnevi je šlo za glavnega agenta GSP (ali pa celo Abwehra) v brigadi in tudi v diviziji. Položaj namestnika bataljonskega politkomisarja ji je omogočal izvrstno zaščito, saj je to bila partijska dolžnost, čigar kadri so skrbeli za »čistočo« partizanov in njihovo preverjanje, torej tudi za neke vrste proti-obveščevalno funkcijo! Primer zahteva natančno obdelavo!

b) Ivan Kuster, namestnik komandirja čete, prej borec v Bračičevi brigadi, agent Abwehra, do konca vojne ga niso odkrili. Tudi ta primer zasluži natančno obdelavo, saj je bil očitno zelo cenjen in uspešen agent, ker je v Bračičevi brigadi (borec) imel na zvezi izurjeno agentko Jelico Munda! Junija 1944 ranjen in poslan v bolnišnico.

BRAČIČEVA BRIGADA

a) Ivan Kuster (že omenjen), glavni agent v brigadi.

b) Jelica Munda alias Angela Brumec, rojena 1921 v Kaindorfu pri Lipnici v Avstriji, Slovenka, po poklicu medicinska sestra. Agentka Abwehra je bila od 1939 in menda je bila tudi v Bosni. Odkrita je bila šele 1946 v vojaški bolnišnici v Postojni in pred vojaškim sodiščem obsojena na smrt. Od 1943 do 1945 je bila na zvezi Majorja Efferleja v Grazu in Iwerbacherja v Lipnici, oba oficirja Abwehra. Skupaj z agentom Džonijem je bila novembra 1943 poslana v Zidanškovo brigado, kjer naj bi se povezala z agentom Milanom, vendar akcija ni uspela. Dne 28. 1. 1944 sta bila poslana na Pohorje z enako nalogo. Ker agenta Milana nista našla, sta se zopet vrnila. Februarja 1944 sta bila poslana v Bračičevo brigado, našla dva agenta in obveščevalna mreža je začela delovati. Seveda so jo ob sprejemu preverjali in temeljito zasliševali. Njena pripravljena legenda je bila, da je zbežala iz koncentracijskega taborišča Aflenz, medtem ko je Džoni navajal, da ga Nemci preganjajo zaradi črne borze. Seveda so Džonija kmalu odkrili in ustrelili. Mundova je bila maja 1944 lažje ranjena in potem ostala na delu v partizanskih bolnišnicah.¹²⁸

c) Karel Reb, borec, kot agent GSP (verjetno Abwehra) je bil na zvezi glavnega agenta (Ivana Kustera), ko pa je prišla Mundova, je bil podrejen njej. Med pohodom 14. divizije sta agenturno delovala v brigadi. Padel je maja 1944 na Pohorju.

d) Politdelegat, agent GSP, podatki nepoznani. Borec bataljona VDV je 21. 10. 1944 na pohodu mimo Lešnikove domačije prepoznal gestapovca iz Slovenj Gradca in so ga takoj zaprli. Zadevo bi bilo potrebno raziskati.

e) Branimir Obrán-Zajček, namestnik komandirja čete, drugi podatki neznani, agent Abwehra, po vojni menda likvidiran. O njem mi je pripovedoval tudi pokojni obveščevalec Slamič. Primer je potrebno natančno raziskati.

f) Franc Tancer-Tarzan, rojen 1923 v Mariboru, dijak, menda agent Abwehra in po vojni obsojen in likvidiran.^{114, 115} Zgodba je podrobno predstavljena v beograjski kriminalistični reviji »92« (št. 65–75 in v času od 25. 12. 1974 do 5. 2. 1974). Nekdanji sanitetni referent brigade prof. dr. Herbert Završnik pa pravi, da gre za gnusne laži in izmišljeno zgodbo »visokih oficirjev in beograjskih novinarjev«. Zato tudi pravim, da bo potrebno počakati na arhive! Primer nas ne zanima zaradi Tarzana (prišel v brigado) aprila 1944, temveč zaradi Zajčka!

PRILOGA 3

NEMŠKA AGENTURA NA TERENU IN V SMEREH POHODA 14. DIVIZIJE

Na podlagi spominske literature, brigadnih kronik in podatkov iz naših arhivov je možno le delno locirati nemško agenturo na terenu in predvsem v smereh pohoda 14. divizije. Navajam nekaj primerov:

- Anderle, gostilničar, Nova vas, agent GSP;¹¹⁵
- Mihael Beranič, Šmartno na Pohorju, agent GSP in raztrganec od 1942, na zvezi ga je imel Franc Mageleiter;¹²⁹
- Stanislav Brunšek, Zagloba, agent GSP, izdal Pohorski bataljon, na zvezi Franca Mageleiterja;¹²⁹
- Deitsch, trgovec, Poljčane, agent GSP;¹¹⁵
- Erika, hčerka trgovca z lesom iz Sl. Bistrice;¹¹⁵
- Franc Ferš-Branko, Požinska vas pri Štorah, dezertir iz Tomšičeve brigade, agent in zveza agenta Abwehra Ivana Kustera, borca Bračičeve brigade, potem namestnika komandirja čete Šerčerjeve brigade, od njega prejel agenturno poročilo o lokaciji bolnišnice Šohta pri Dramljah;¹²⁹
- Ana Hamp, Šoštanj, agentka GSP;¹¹⁵
- Mihec Kurnik, Velenje, agent GSP na zvezi Hansa Berložnika;¹³⁰
- Ivan Kastelic, Ljubljana, agent GSP na zvezi Franca Mageleiterja;¹²⁹
- Viktor Kotnik, Šmartno ob Paki, agent GSP na zvezi F. Mageleiterja;¹²⁹
- Franc Lobrek-Bor, partizanski vodnik, agent GSP;¹¹⁵
- Adolf Marošek, Podgorje pri Slovenj Gradcu, od oktobra je bil borec Šlandrove in Zidanškove brigade in Pohorskega odreda, dne 12. 1. 1944 dezertiral in že 14. 1. 1944 postal agent GSP. Po osvoboditvi zbežal v Avstrijo. V t.i. »pohorski aferi« oziroma kampanji gestapovskih vrinjencev je bilo dne 17. 3. 1944 ustreljenih 12 novincev, ker je eden od njih – Drago Črešnik iz Podgore pod prisilo (mučenjem) lažno priznal, da ga je za GSP pridobil Adolf Marošek, mu dal strup (arzenik), šifro (notes z molitvico) in znak razpoznavanja (prstan), naj bi se povezal s sedmimi agenti GSP! Po vojni je Ivan Kovačič-Efenka, tedanji poveljnik 14. divizije, priznal, da je šlo za juridično zmoto;¹³¹
- Ivan Podvršnik, Smrečno nad Šmartnim na Pohorju, kmet, agent GSP od aprila 1942 in na zvezi Hansa Berložnika;¹³⁰

– Roza Pušnik-Rebernikova iz Strmca, dne 20. 2. 1944 kot vodnica pripeljala obveščevalca Slamiča in enoto za preboj do nemške zasede in skupaj s hčerko zbežala v nemško zaščito;¹³²

– Anton Pleterski, Šoštanj, agent GSP na zvezi Hansa Berložnika;¹³⁰

– Jože Štimulak, star 16 let, član Hitlerjugenda, rejenec pri kmetu Topolšku, je peljal žandarje iz Dobrne proti Orliču in Brdca;

– Schmidhiferjeva iz Smartnega pri Slovenj Gradcu, agentka GSP, marca 1944 ubita pri poskusu aretacije;

– Anton Tostovršnik-Revs, iz Vranskega vrha, partizanski dezerter, Franc Drobež-Nikola in njegova teta Frančiška Arnič iz Arnič pri Radmirju, so povezani z GSP v Celju delovali kot skupina »raztrgancev« (Revsova banda) v trikotniku Luče–Ljubno ob Savinji–Slovenj Gradec. Zlasti so bili nevarni za terenske politične delavce in kurirje. Skupina je bila likvidirana avgusta 1944;¹³²

– Anton Vidmar, Tinje, agent GSP, na zvezi Franca Mageleiterja.¹²⁹

Milan Guček
Ljubljana
Kristanova 2

Spoštovani tovariš Kranjc,

Zahvaljujem se Vam za Vašo pozornost in zadnje pismo, na katerega pa Vam odgovarjam šele sedaj, kajti bil sem skoraj ves čas na terenu in sem ob raziskavah zvedel marsikaj novega in zanimivega. Med drugimi sem obiskal tudi pohodnico Danico Janež, roj. Strle v Pudobu 25 v Loški dolini. Ko sva obdelovala napad na Lukovo skupino pri Raztokah oziroma v Ljubenskem grabnu dne 24. februarja 1944, mi je povedala tudi tole zanimivost:

V Robanškovem grabnu sta se pomikali navkreber druga za drugo z Jelko Hudarín. Ta je imela na glavi zavezano rdečo ruto in jo je Danica nekajkrat opozorila, češ snemi že to ruto, saj te bodo Švabi videli. Jelka pa je takšna opozorila kar preslišala ali pa ji je nestrpno odgovorila, naj molči. Čeprav so Nemci silovito obstreljevali uso skupino, kjer sta bili obe, se je Danica čudila, kako to, da ni bila nobena od njiju ranjena, kajti okoli in okoli so padali ali bili ranjevani borci in borke. Nemci so takrat vdrli z leve strani kolone med umikajoče se in so jih tudi kar grabili in razoroževali. Na posnetku, ki ga imam z začetka pohoda, je Jelka Hudarín nosila titovko.

Nekje na Moravškem je Jelka zginila iz sestave Lukove skupine. Nekdo mi je rekel, žal njegovega imena sedajle ne najdem v svojih zapiskih, češ da se je Jelka vsa ozebljena zatekla v nek terenski bunker, kjer se je zdravil tudi ranjeni komandant divizije Vasja in da ga je skušala zadržati z vsemi mogočimi pretvezami v bunkerju tudi še potem, ko je že ozdravel in bil sposoben za pohode. Sem pa o tem govoril z Vasjinim spremljevalcem od 1. marca 1944 dalje, Ivanom Lavričem, ki živi v Ljubljani, Bratov Učakarjev 76 – pa mi je rekel, da ni od takrat, ko je bil s strani samega Vasje izbran za njegovega spremljevalca in da ni svojega komandanta nikdar zapustil, nikoli bila Jelka skupaj z njima v bunkerju, kjer se je Vasja zares zdravil.

Čeprav je res, da je motiv z rdečimi rutami že malo obrabljen, vendar sem Vam to moral povedati glede na to, da mi je to Danica Janež povedala ne da bi jo izzval ali sploh omenil Jelke. Ona sama, Danica namreč, mi je to povedala kot neko posebnost v tistih kritičnih trenutkih. Morda bo za Vas tale podrobnost, ki pa je prav gotovo resnična, zanimiva pri nadaljnjem delu.

Poznate morda gestapovski posnetek zajetih Franca Valušnika-Gorenca in Staneta Janeža v reviji Borec, letnik X, števil. 1 iz leta 1958, stran 39? – uredna je ogleda.

Z iskrenimi pozdravi z željo po uspešnem delu Vaš



PRILOGA 4

REZULTATI ANKETIRANJA OBVEŠČEVALCEV 14. DIVIZIJE

Spisek obveščevalcev 14. divizije za anketiranje mi je 1979 prijazno priskrbel Milan Guček na podlagi seznama, ki ga je imel odbor 14. divizije. Pisna anketna vprašanja sem poslal temle obveščevalcem:

- a) Štab 14. divizije:
 - 1. Jože Andolšek-Janko (pogovor šele 1998!)
 - 2. Ivan Finžgar-Gorazd
 - 3. Ignac Vidic-Nace (odgovoril)
- b) Tomšičeva brigada:
 - 4. Dane Benčina-Bolko
 - 5. Anton Mavrič-Tone (odgovoril)
 - 6. Mirko Rajner-Mitja
 - 7. Franjo Žur-Vojko
- c) Šercerjeva brigada:
 - 8. Stanko Bratina-Bratuž (odgovoril)
 - 9. Avgust Gerbec-Gustelj
 - 10. Franc Strah-Feliks (odgovoril)
 - 11. Gorazd Škoporc-Borut
 - 12. Franc Valušnik-Gorenc (odgovoril)
- d) Bračičeva brigada:
 - 13. Franc Franko
 - 14. Stane Osterman
 - 15. Herman Slamič-Urh (odgovoril)
 - 16. Vinko Žužek

Moram reči, da sem bil zelo razočaran s pičlimi rezultati ankete. Nobeden od anketirancev na glavno vprašanje, ali so bile in kakšne so bile po štabih in enotah obveščevalno-varnostne priprave, ni odgovoril pritrdilno! Nobeden od njih se tudi ni ukvarjal s protiobveščevalnim delom – odkrivanjem nemških agentov. Vse anketne lističe sem predal pokojnemu Milanu Gučku in se morajo nahajati v njegovi zapuščini. V največjo korist mi je bilo to, da sem bil nekajkrat v stiku z Milanom Gučkom. Zato tudi objavljam njegovo pismo z dne 20. 4. 1980 o Jelki Hudarini, nemški agentki. Seveda sem največ podatkov dobil v dveh pogovorih februarja 1980 s Hermanom Slamičem-Urhom, glavnim obveščevalcem Bračičeve brigade.

Mateja Režek

PRVI PORAZ PARTIJSKEGA "LIBERALIZMA"

Politični padec Milovana Djilasa

Politični vzpon Milovana Djilasa sodi v čas ideoloških iskanj, ki so zaznamovala jugoslovanski politični razvoj po razkolu z Informbirojem. Na petem kongresu KPJ julija 1948 je bil imenovan za sekretarja politbiroja CK KPJ, kar ga je poleg generalnega sekretarja Josipa Broza ter sekretarjev Edvarda Kardelja in Aleksandra Rankovića poneslo med prve može partije, še bolj pa je svoj politični položaj utrdil na šestem kongresu KPJ/ZKJ novembra 1952, kjer mu je bilo zaupano celo pisanje kongresne resolucije. Partija se je takrat prvič izrekla za ločitev partijske in državne oblasti ter se odpovedala direktivnosti, s čimer so bile vsaj na videz odprte precejšnje možnosti za demokratizacijo političnega sistema.

Že nekaj mesecev po šestem kongresu je v jugoslovanskem političnem vrhu prišlo do preobrata, ki mu najbrž ni botrovala le Stalinova smrt in z njo povezana možnost ponovne navezave stikov s prvo deželo socializma. Zaradi pogosto protislovnih novosti, narekovanih od zgoraj, med katere sodijo tudi sklepi šestega kongresa, je med partijskim članstvom nastala precejšnja zbežanost in nedisciplina, ki se je na eni strani kazala v pasivnosti partijskih organizacij, na drugi pa v javnem razpravljanju o aktualnih političnih vprašanjih in vdiranju mnenj, ki niso bila vedno v sozvočju s stališči partijskega vrha. Večina najvišjih partijskih voditeljev, ki so navkljub sklepom šestega kongresa še vedno vztrajali pri leninistični zasnovi partije, je zato menila, da je vpliv partije resno ogrožen.

Prvi korak nazaj od sklepov šestega kongresa je bil storjen na drugem plenumu CK ZKJ, ki je v vzdušju izrednih razmer potekal na Brionih med 16. in 17. junijem 1953. Centralni komite je izrazil veliko zaskrbljenost zaradi demobilizacije komunistov in "antisocialističnih" odklonov, zato je na vse organizacije ZKJ naslovil pismo, s katerim je pozval komuniste, naj znova strnejo svoje vrste in prevzamejo pobudo v javnem življenju.

Milovan Djilas, ki si je na šestem kongresu skoval zavidljiv politični kapital, je pismo CK ZKJ razumel kot odstopanje od sklepov partijskega kongresa in zaustavljanje procesa demokratizacije,¹ po plenumu pa je v zasebnem pogovoru s Kardeljem celo priznal, da "brionske linije" ne more sprejeti.² Znotraj partijskega vodstva je začel tleti spor med "liberalno" (demokratskejšo) in "konzervativno" (prosovjetsko) strujo,³ ki je po Stalinovi smrti postajala vse glasnejša. Spor so razvnela Djilasova

razmišljanja o nadaljnjem razvoju socializma in jugoslovanske družbe, objavljena v glasilu ZKJ Borbi med oktobrom 1953 in januarjem 1954.

Djilasov koncept razvoja socializma in jugoslovanske družbe

Prvi iz niza Djilasovih političnih esejev je bil članek "Nove vsebine", ki je bil objavljen v Ljudski pravici – Borbi 8. oktobra 1953. Djilas je v njem zapisal, da se kot del svetovnega boja za socializem v Jugoslaviji bide odločilna bitka, v kateri bo ideja revolucije znova zažarela, če bo delovnim ljudem uspelo obdržati oblast v svojih rokah in če bodo dokazali, da so sposobni bolje upravljati z gospodarstvom kot kapitalisti in birokracija. V tej bitki sodelujejo kapitalizem in buržoazija ter del polfevdalnega klera, ki črpajo svojo moč na vasi in pri malomeščanstvu, moralno podporo, čeprav majhno, pa imajo na Zahodu. Druga sila je birokratizem in birokracija, spočeta kot notranje protislovje revolucije in razbohotena zaradi stihije na tleh socializma, moralno podporo pa uživa na Vzhodu.⁴ Tretji dejavnik pa sta socializem in demokracija, ki ju podpirajo napredne sile vsega sveta. Po Djilasovem mnenju naj bi najmanj upanja imela buržoazija, precej večje pa naj bi bile možnosti birokracije, ki je že zmagala v Sovjetski zvezi, kjer je vzpostavila svoj red – "državni kapitalizem". Socialistična demokracija takšnih izkušenj še nima, zato mora sama poiskati sveže ideje in oblike. To je bilo izhodišče nadaljnjih Djilasovih razmišljanj, ki jih je Borba sprva objavljala vsako nedeljo, zatem ob torkih in četrtek, zadnji trije članki pa so izšli v prvem tednu novega leta 1954.

V člankih "Nove oblike"⁵ in "Važnost oblik"⁶ je poudarjal pomen svobodne razprave o nadaljnjem razvoju socializma, ki je po njegovem prepričanju že zmagal, vendar vsebina (socialistična oblast) še ni bila nadgrajena z ustrezno obliko. S člankoma "Zakonitost"⁷ in "Za vse?"⁸ je opozoril na protislovje socialistične demokracije, ko se kljub razglašanju enakosti pred zakonom še vedno slišijo glasovi, da za "sovražnike" ni demokracije. Po Djilasovem mnenju bi se moral pravi komunista – demokrat boriti za enakopravnost vseh pred zakonom, obenem pa biti idejni boj proti buržoaznim nazorom.

Opogumljen z navdušenimi odzivi bralcev, ki so uredništvo Borbe zasuli s pismi, je Djilas svoja stališča vedno bolj zaostroval. V članku "Ali so cilji?"⁹ je zapisal, da je komunizem sicer neogiben, vendar preveč oddaljen cilj. Pomembnejši so mu bili dosegljivi cilji: ne socialistična oblast kot takšna, marveč način njenega delovanja – ali deluje demokratsko ali nedemokratsko. "Nenehni boj za demokracijo, to je edini stvarni in trajnejši cilj," je zapisal. S člankom "Ideal"¹⁰ je šel še dlje, saj je menil, da nenehni hrup zaradi po njegovem mnenju sicer znanstveno neovrgljivega komunističnega ideala, odvrača pozornost od dejanskega stanja in pojavov birokratizma. Birokracija namreč nenehno govori o

idealu in "končnem cilju", v vsakdanjem življenju pa kaže vse prej kot idealne težnje.

K problemu svobode mišljenja se je vrnil s člankoma "Splošno in posebno"¹¹ ter "Konkretno"¹². V prvem je zapisal, da bo demokratičen razvoj zagotovljen, če bodo omogočeni svobodna razprava, še bolj demokratične volitve ter dosledno spoštovanje zakonov. "Treba je pravzaprav zagotoviti čim svobodnejše gibanje, da ene subjektivne sile izpodrivajo druge, ne pa da si samo ene prilaste monopol družbenega življenja", saj je "doba velikih teoretičnih in izteoretiziranih programov že minila". V drugem članku je opozoril, da niso najpomembnejše nove ideje, temveč svoboda idej ter krepitev in razvijanje novih oblik. "Praktično to pomeni: boriti se za svobodo razprave povsod in na vsakem koraku; za krepitev in razvijanje danih demokratičnih oblik, delavskih svetov, ljudskih odborov ter svetov in zborov volilcev itd. Skratka: zakonitost in boj mnenj, spet in spet – demokracija."

Sredi decembra so zaradi Djilasovega pisanja z najvišjih partijskih vrhov zaveli hladni vetrovi, vendar do odkritega spopada še ni prišlo, saj je bil generalni sekretar preveč zaposlen s tržaško krizo in člankov (verjetno) niti ni pozorno bral. Prvi resnejši pogovor je imel Djilas šele 22. decembra 1953 na Kardeljevem domu. Takrat je Kardelju ves razvnet priznal, da se ne strinja z leninistično zasnovo partije, in Tita imenoval za nosilca birokratizma.¹³ Poleg tega je Kardelja opozoril, da se že oblikuje socialistična "levica" in da ni mogoče izključiti možnosti nastanka dveh socialističnih strank. Kardelj je njegova stališča ocenil kot prenačijena, s čimer naj bi se Djilas ob koncu pogovora strinjal,¹⁴ vendar njegovi naslednji članki tega ne potrjujejo. Tri dni zatem, 25. decembra 1953, je bil Djilas izvoljen za predsednika zvezne skupščine, kar je v javnosti še bolj utrdilo prepričanje, da za njegovim pisanjem stoji najvišji partijski vrh. Zavedlo pa je tudi Djilasa, ki je se je čutil dovolj močnega, da je Kardelju javno odgovoril na njegove pripombe k člankom.

Sodeč po vsebini "Odgovora"¹⁵ je Kardelj Djilasu očital, da se oddaljuje od dialektičnega materializma, marksizma in leninizma, predvsem pa, da so njegovi članki voda na mlin "reakcij". Djilas je odgovoril, da je namen njegovega pisanja zgolj spodbuditi razpravo o aktualnih vprašanjih in okrepiti socialistično zavest. Krivdo za to, da "reakcija" postaja vse glasnejša, pa je pripisal tistim, ki se v praksi rogajo demokraciji in zakonom ter se s svojimi dejanji oddaljujejo od lastnih besed. Ocenil je, da se spor pravzaprav ne suče okrog socializma kot takšnega, temveč okrog demokracije, okrog poti in hitrosti razvoja.

Tri dni po objavi "Odgovora" je Djilas postregel bralcem s člankom "Subjektivne sile",¹⁶ ki je pozneje obveljal za enega najspornejših iz zloglasne Borbine serije. Jedro članka je bila ugotovitev, da socialistične sile obstajajo tudi zunaj uradnih partijskih organizacij in navkljub mnogim

partijskim forumom in funkcionarjem. Djilas je grajal tezo o komunistih, ki da so edina zavestna sila socializma, saj se za tem skriva stremenje po privilegiranem položaju v družbi, po funkcijah na podlagi idejno-politične pripadnosti, ne pa na podlagi sposobnosti in strokovnosti. Takšno ravnanje oddaljuje komuniste od množic in jih, kot v Sovjetski zvezi, spreminja v pope in žandarje socializma. Osnovne organizacije ZK se izgubljajo v brezplodnih razpravah o ideološkem delu, izmišljenem liku komunista, udeležbi na sestankih in v iskanju razrednih sovražnikov. Djilas je bil prepričan, da je socialistična zavest že prepojila zavest ljudi do tolikšne mere, da osnovne organizacije ZK in SZDL, centralizirana mladinska organizacija in sindikati niso več potrebni, kakor tudi ne poklicni funkcionarji, ki se v svojem brezdolju pogosto oklepajo preživelih revolucionarnih metod.¹⁷ Članek je sklenil z mislijo, da so bili ljudje nekoč pripravljeni žrtvovati vse, tudi življenje, da bi obranili poklicne revolucionarje, ki so bili takrat za družbeni napredek nepogrešljivi, sedaj pa so mu samo v napoto.

V novoletni številki Borbe se je Djilas v članku "Razredni boj"¹⁸ lotil temeljev državnega sistema, pri čemer se ni ustavil niti pred vsemogočno UDV. Državni organi, zlasti sodišča, UDV in milica, po njegovem mnenju ne bi smeli biti udarna pest te ali one politične organizacije, marveč predvsem varuhi zakonitosti, zato se partija ne bi smela vpletati v njihovo delo.

Partijski vrh je imel sedaj nič koliko razlogov, da Djilasa utiša. Tik pred novim letom je Tito na Brdu pri Kranju vpričo generalov besnel zaradi njegovih člankov, o čemer je Djilasa obvestil načelnik generalštaba Peko Dapčević. Novo leto je generalni sekretar pričakal v družbi slovenskih partijskih voditeljev v Ljubljani, kjer je Ježek parodiral Djilasova stališča.¹⁹ Borba je sicer še naprej objavljala Djilasove prispevke, vendar je njen urednik Veljko Vlahović od Djilasa zahteval, da pojasni svoje teze iz članka "Subjektivne sile". Obenem je prosil vplivnega partijskega ideologa Borisa Zihlerla, da napiše članek, ki bo sprožil javno razpravo o Djilasovih stališčih.²⁰

Da bi bila mera polna, je Djilas v naslednjem članku, ki ga je pomenljivo naslovil "Zveza ali partija",²¹ svoja stališča iz spornih "Subjektivnih sil" še bolj zaostрил. Po njegovem mnenju bi morala SZDL zasesti mesto, ki je pripadalo partiji pri odločanju o sprotnih političnih vprašanjih, osnovne organizacije ZK pa naj bi se posvečale notranjemu idejnemu življenju ter volitvam svojih vodstev in delegatov. Delo v ZK bi moralo biti javno in prostovoljno, kar bi porušilo ideološko pregrado med komunisti in običajnimi državljani, partija pa bi se morala preoblikovati v zvezo podobno mislečih ljudi in postopoma izgubiti značaj klasične stranke. Djilas se je odrekel partiji leninističnega tipa, ki se je v času oboroženega boja in revolucije po njegovem sicer izkazala, vendar

zdaj razvoj zavira. Članek je končal z mislijo, da so na sedanji stopnji razvoja lahko ustvarjalne le reforme in evolucija.

Dan po objavi tega članka so agenti UDV privedli Djilasa na pogovor s Kardeljem in Rankovićem. Tedaj mu je Kardelj prvič očital revizionizem in "bernštajnsčino", čeprav Djilas Eduarda Bernsteina v tistem času menda sploh ni bral. Sogovornika sta Djilasa opozorila, da se je Tito zaradi njegovih člankov močno razjezil in da so ti vnesli precej zmede v partijske vrste. Sluteč, da se pripravlja obračun, je Djilas predlagal zaprt sestanek najožjega partijskega vrha, na katerem bi razložil svoja stališča, obenem pa je zahteval tudi srečanje s Titom. Generalni sekretar se je v pogovoru z Djilasom sicer strinjal, da ta nima organiziranih privrženecv, vendar je bil prepričan, da je "reakcija" še vedno premočna, da bi si partijski vrh lahko privoščil idejna razhajanja. Poleg tega je Djilasu svetoval, naj odstopi z mesta predsednika zvezne skupščine.²²

Serijo člankov v Borbi je Djilas kronal s političnim pamfletom "Anatomija neke morale", ki ga je 6. januarja 1954 objavila beograjska revija Nova misao. V tem literarno ubranem spisu je prikazal moralo politične elite na primeru odnosa do mlade igralke, poročene z visokim funkcionarjem, ki je zlasti ženski del nove elite zaradi njene mladosti in nepripadnosti revolucionarnim oziroma partizanskim krogom ni sprejel medse. V liku glavne junakinje je nova beograjska čaršija prepoznala mlado soprogo generala Peka Dapčevića, kot njeno najhujšo nasprotnico iz vrst partizanskih sprog pa ženo Svetozarja Vukmanovića Tempa. S tem tekstom je Djilas nedvomno prilil olje na ogenj osebnih zamer, ki so znotraj vladajočih krogov tlele že precej časa.

Politični padec Milovana Djilasa

Borba je 10. januarja 1954 na prvi strani objavila sporočilo izvršnega komiteja CK ZKJ, v katerem se je ta distanciral od člankov Milovana Djilasa in napovedal plenum, ki naj bi obravnaval njegov primer. Ista številka Borbe je na drugi strani prinašala članek Borisa Zihlerla "Naši družbeni cilji in vloga komunistov v boju za njihovo uresničitev",²³ ki je dobil zaradi sočasne objave s sporočilom izvršnega komiteja težo uradnega stališča. V nasprotju z Djilasovim stališčem, da si nobena politična organizacija ne sme lastiti ideološkega monopola, je Zihlerl odločno zagovarjal nujnost idejnega usmerjanja po ZKJ.²⁴

Tretji (izredni) plenum CK ZKJ je potekal med 16. in 17. januarjem 1954, imel pa je eno samo točko dnevnega reda – primer Milovana Djilasa in uveljavljanje sklepov šestega kongresa ZKJ.²⁵ Generalni sekretar Josip Broz je v uvodni besedi Djilasa obtožil revizionizma ter poskusa likvidacije ZKJ in restavracije kapitalizma. Poudaril je, da je Djilas s svojimi članki povzročil zmedo v vrstah komunistov in s tem načel partijsko disciplino, zlasti pa, da je brez soglasja izvršnega komiteja

sprožil javno diskusijo o vprašanjih, o katerih lahko odloča samo partijski kongres. Po Titovem uvodnem govoru se Djilas še ni bil pripravljen pokesati. Priznal je le, da je kršil partijsko disciplino in dodal, da večina spornih idej sploh ni njegovih, temveč so povzete po drugih partijskih teoretikih, zlasti po Kardelju.

V vlogi glavnega tožilca na plenumu se je znašel prav Edvard Kardelj, ki nad tem menda ni bil navdušen, saj naj bi obračun z Djilasom zanj pomenil tudi obračun s samim seboj.²⁶ V obsežnem referatu je Djilasu očital podobnost z Bernsteinom, pripisal pa mu je tudi anarhizem in meščanski liberalizem. Drugi udeleženci dvodnevne razprave so z izjemo Vladimirja Dedijerja in Djilasove bivše žene Mitre Mitrović ubrano pritegnili Titovim in Kardeljevim obtožbam. Nekateri so v Djilasovem pisanju odkrili celo sledi frakcionaštva, ki je bil poleg revizionizma najbolj nezaželen pojav v monolitni partiji, Moša Pijade pa je spis "Anatomija neke morale" razglasil za politično pornografijo ter Djilasu v porogljivem tonu očital nedelo v partijskih in državnih organih. Ob koncu razprave se je Djilas z mešanimi občutki vendarle pokesal,²⁷ tako da je bila resolucija, s katero je bil izključen iz CK ZKJ in razrešen vseh partijskih funkcij, sprejeta tudi z njegovim glasom.

Djilasovi odstavitvi ni sledila kaka omemba vredna znotrajpartijska čistka, zato pa so se na vseh ravneh sestajale partijske organizacije, ki so obravnavale sklepe tretjega plenuma in razpravljale o nadaljnjem ideološkem delu.²⁸ Poleg Djilasa sta bila zaradi svojih izjav na plenumu ostrih kritik deležna zlasti Vladimir Dedijer in Mitra Mitrović, identificirana pa je bila tudi skupina "djilasovcev" okrog glasila CK ZKH Naprijed.²⁹

Čeprav politični padec Milovana Djilasa ni izzval hujših političnih pretresov, ga vendarle lahko pojmuje kot konec obdobja reformnih procesov, ki jih je kronal šesti kongres KPJ/ZKJ. Zvezdni trenutek partije, kot je kongres poimenoval dr. Dušan Bilandžić, je začel izgubljati svoj sijaj kmalu po Stalinovi smrti, vendar se zdi, da zunanjepolitični vidik pri obračunu z Djilasom ni bil ključen. Marca 1954 je Tito v pogovoru z ameriškimi novinarji v Zagrebu zatrdil, da Djilas ni bil odstranjen iz političnega življenja, ker bi zagovarjal zahodno demokracijo, marveč zato, ker "se je zoperstavil stališčem vodstva partije, v kateri mora vladati disciplina. Če se eden od voditeljev ne strinja s politiko večine, s politiko in stališči vseh ostalih, potem to pomeni, da v vodstvu zanj ni več prostora."³⁰

Po mnenju dr. Bilandžića je bil Djilasov nastop prenačrtan in je pravzaprav zavrnil proces demokratizacije.³¹ Kot sekretar izvršnega komiteja CK ZKJ in predsednik zvezne skupščine bi lahko marsikatero od svojih idej uresničil brez nepotrebnega hrupa, tako pa je z javno razpravo o temeljnih vprašanjih nadaljnjega razvoja jugoslovanske družbe, zlasti pa z javno kritiko partije in politične elite (sodu je nedvomno izbila dno

“Anatomija neke morale”), izzval odpor partijskih veljakov, ki večinoma niso bili naklonjeni liberalizaciji.

Da se je s tretjim plenumom CK ZKJ resnično končalo obdobje obsežnih reform, dokazujejo tudi Titove besede na slavnostni seji novoizvoljene zvezne skupščine 28. januarja 1954. Predsednik republike je svoj govor v skupščini sklenil z besedami: “Obstaja določena bistvena razlika med epoho, ki smo jo prešli v času poslednjih štirih let in epoho, ki nastaja. Nam ni treba več bistveno menjati organizacijskih in ustavnopravnih oblik. Pred nami je naloga razširitve novega družbenega in političnega sistema, utrditve in izpopolnitve.”³²

Odmevi v Sloveniji

Djilasova razmišljanja v Borbi je levo usmerjena slovenska inteligenca ugodno sprejela. Dr. Katja Vodopivec se spominja, da so “kar pograbili nekoga, ki je mislil podobno kot mi, in smo ga brali, kazali drug drugemu – in to zato, ker je povedal tisto, kar smo takrat čutili”.³³ Zlasti navdušena je bila skupina intelektualcev okrog Naših razgledov, ki so se že od ustanovitve časopisa leta 1952 s precejšnjo kritično distanco lotevali aktualnih družbenih problemov. Intelektualno jedro Naših razgledov so sestavljali odgovorni urednik Vlado Vodopivec in člani uredniškega odbora Ljubo Bavcon, Uroš Kraigher, Bojan Štih in Bogdan Pogačnik. Po pričevanju dr. Ljuba Bavcona je uredništvo v Djilasovih člankih našlo precej sorodnih idej, predvsem pa ohrabritev, saj so tedaj člani najožjega partijskega vrha v svojih nastopih določali meje dovoljenega.³⁴ Naši razgledi so tako poleg povzetkov Djilasovih člankov objavili tudi nekaj samostojnih razmišljanj, ki jih je spodbudilo Djilasovo pisanje; med njimi izstopata zlasti članek Vlada Vodopivca “Za socialistične oblike javne razprave” in Bavconovo “Razmišljanje o nekaterih vprašanih socializma”. Po Djilasovem političnem padcu na tretjem plenumu je uredništvo objavilo le kratek povzetek Kardeljevega referata, ki ga ni pospremil običajen komentar, temveč pomenljivi molk.

Povsem drugače je Djilasovo pisanje sprejel slovenski partijski vrh. Do novega leta se, sodeč po ohranjenih arhivskih virih, v slovenskem centralnem komiteju nihče ni pretirano vznemirjal zaradi člankov v Borbi, zato pa je bilo vznemirjenje toliko večje po novoletnih praznikih, ki jih je Tito preživel v družbi slovenskega političnega vodstva. Josip Vidmar se spominja, da “sta se Tito in Kardelj za nekaj časa odstranila iz družbe. Vrnila sta se zelo razpoložena in nekako pomirjena. Zdi se mi, da se je v tisti njuni odsotnosti odločila Djilasova usoda.”³⁵

Očitno dobro obveščeni slovenski partijski vrh je pohitel z znotraj-partijsko kampanjo proti Djilasovim člankom. Prvič so o njih spregovorili 5. januarja 1954 na posvetovanju z okrajnimi sekretarji ZKS, kjer se je, potem ko je Miha Marinko brez običajnega uvoda pozval sekretarje k

diskusiji, razvila zanimiva razprava. Misleč, da za Djilasovim pisanjem stoji najvišje partijsko vodstvo, okrajni sekretarji niso skrivali svoje naklonjenosti do njegovih stališč, čeprav so v isti sapi opozarjali na "nepravilno" razumevanje njegovih člankov in na zmedo, ki je zaradi njih zavladala v vrstah komunistov. Za sekretarji okrajnih komitejev so končno spregovorili tudi slovenski partijski veljaki. Miha Marinko je poudaril, da Djilasovih člankov nikakor ne gre sprejemati kot direktivo, saj je v njih izraženo zgolj "privatno mnenje enega človeka",³⁶ Boris Zihlerl pa je opozoril na protislovnost Djilasovih stališč. Zihlerlovemu mnenju je pritegnil tudi Boris Kraigher, ki je članke ocenil kot neresne in nedosledne, čeprav je v njih našel "vrsto dobrih, pametnih idej".³⁷ Dejal je, da so s kritiko člankov predolgo odlašali, zato so jih, misleč, da izražajo uradno stališče, marsikje obravnavali kot obvezno študijsko gradivo. Vida Tomšič je poudarila, da Djilasova stališča glede odmiranja partije niso nič novega, saj sta "že tov. Tito in Kardelj govorila, da v komunizmu, kakršnega si zamišljamo, ne bo potreba nobene subjektivne sile, ker bodo te sile že v vsakem poedincu", vendar je šel Djilas po njenem mnenju predaleč, saj naj bi predlagal takojšnjo odpravo partije. Zbranim je tudi priporočila, naj s kritiko Djilasovih člankov nikar ne pretiravajo, kajti "toliko in toliko stvari ima v redu /.../. Ne smemo reči, da se sedaj ne strinjamo z vsem."³⁸

Besede Vide Tomšič kažejo na določeno bojazen partijskega vrha pred odzivi tistega dela javnosti, ki je bil socialistično naravnan in je Djilasove članke prebiral v luči sklepov šestega kongresa. Ostrega obračuna z Djilasom si partija ni smela privoščiti, saj bi s tem javno zanižala svoj zadnji kongres, obenem pa tudi stališča nekaterih vodilnih partijskih teoretikov, zlasti Kardelja. Partijska kritika člankov se zato ne sukala okrog poudarjanja zgrešenosti Djilasovih stališč, temveč okrog njihove protislovnosti in pre nagljenosti.

Tri dni po posvetovanju z okrajnimi sekretarji je Miha Marinko na seji izvršnega komiteja CK ZKS dejal, da "se je v zvezi z Djilasovimi članki treba čimprej spopasti javno v tisku z njegovimi pogledi".³⁹ Izvršni komite se je dan pred tretjim plenumom, 15. januarja 1954, še enkrat sestel in izrekel nekaj kritičnih besed na račun odzivov javnosti na Djilasove članke. Vida Tomšič je ocenila, da so članki poželi največji uspeh v Ljubljani "pri malomeščanskih ljudeh v in izven partije", Boris Kraigher pa je dodal, da "je treba principiuelno razčistiti z vprašanjem grupe okrog Naših razgledov".⁴⁰

V vrtincu politične kampanje proti Djilasu se je znašla tudi Socialistična zveza. Njen predsednik Miha Marinko je na seji predsedstva SZDLS 13. januarja 1954 navzoče opozoril na zapletenost Djilasovega primera, ki je že in še bo spodbudil številne komentarje tako doma kot v tujini, zato naj se pripravijo na ideološki boj. Čeprav Marinkova kritika Djilasovih stališč

ni prinašala nič novega, pa je vendarle omembe vredna izjava, s katero je pokazal svoj odnos do organizacije, ki ji je predsedoval. V nasprotju z Djilasovim stališčem, da bi morala SZDL prevzeti vlogo partije pri odločanju o sprotni politiki, je dejal: "Zavedati se moramo, da partije ne bomo mogli tako zlepa likvidirati, dokler ne bo Socialistična zveza v celoti na taki razvojni stopnji, da jo bo lahko v celoti zamenjala. In če bi tudi Socialistična zveza to na nek način postala, bo še tudi ta kot organizacija dolgo časa obstajala, seveda kot organizacija, ki je organizirana na višji stopnji."⁴¹

Nekaj dni po tretjem plenumu, 20. januarja 1954, so se člani slovenskega izvršnega komiteja znova sestali z okrajnimi sekretarji. Razprava se je vrtela okrog sklepov plenuma, obenem pa je napovedovala tudi čistko v partijskih organizacijah. Sekretarji okrajnih komitejev so poročali, da se člani ZK iz vrst delavcev in kmetov strinjajo s stališči plenuma, medtem ko "so nameščenci in ostala inteligenca bolj s simpatijami sprejeli Djilasova izvajanja".⁴² Rdeča nit razprave so bile grožnje s "čiščenjem" partijskih vrst, pri čemer so sekretarji izvršnega komiteja priporočali previdnost. Boris Kraigher je navzoče posvaril pred gonjo proti Djilasovim somišljenikom, saj "bi s tem pravzaprav ustvarjali neko djilasovsko frakcijo v Partiji čisto brez potrebe. /.../ zato smo proti, da bi se govorilo o čistki Partije v zvezi z Djilasom, ampak moramo govoriti, da se je v Partiji nabralo karieristov, malomeščanstva itd., ki jih je treba pometati iz Partije, ne kot sovražnika, nasprotnika, ampak kot ljudi, ki ne spadajo v Partijo. Če ne bomo iz tega naredili čistke, če ne bomo izključevali ljudi kot sovražnike, ne bomo ustvarili na terenu mučnikov. /.../ Tudi Djilasa nismo izključili kot sovražnika iz ZK, ampak smo ga pokazali kot človeka, ki je poizkušal frakcionirati, ki je hotel likvidirati ZK, ki pa se je sedaj ustavil in ki lahko še naprej dela v Partiji. Če bi ga pa likvidirali kot sovražnika, bi se nujno moralo postaviti vprašanje njegove nadaljne politične dejavnosti, treba bi ga bilo postaviti pred sodišče itd. Na tak način pa bi napravili iz njega mučenika. Kljub temu pa še obstoja nevarnost, da ga bodo ljudje še vedno poskušali napraviti za mučenika."⁴³

Izjava Borisa Kraigherja razkriva nov koncept obravnavanja političnih nasprotnikov, ki je bil deloma odsev politične demokratizacije v začetku petdesetih let, deloma pa tudi posledica izkušenj s podobnimi primeri političnega disidentstva.⁴⁴ Partija se je začela izogibati ostremu obračunavanju z nasprotniki, saj je to pogosto izzvalo odpor ljudi, ki so socialistično oblast sicer podpirali. Pri obračunavanju z Djilasom in njegovimi somišljeniki je bila previdna tudi zaradi morebitnih negativnih odzivov na Zahodu, ki je bil kljub jugoslovanskemu spogledovanju s Sovjetsko zvezo še vedno pomemben vir ekonomske in politične pomoči.

Razkrinkavanje "djilasovcev" se v Sloveniji (in tudi drugje v Jugoslaviji) ni sprevrglo v čistko večjega obsega, čeprav je bilo večkrat omenjenih nekaj intelektualnih krogov, ki so se nagibali k Djilasovim stališčem. Vida Tomšič je na seji organizacijskega sekretariata CK ZKS 8. februarja 1954 "djilasovce" označila kot "ljudi, ki sicer niso sovražniki socializma, katerih psihičen odraz pa je tak, da ne morejo biti komunisti. Djilasovščina je tipična za to. To je nekaj čisto drugega kot IB (informbirojevci – op. M.R.), ki so bili vzgojevani v stalinizmu, da namen posvečuje sredstva in so bili pripravljeni na vse. Djilasovci pa so v bistvu reve, ljudje, ki z nerganjem prenesejo vsak režim, ki najboljše prenesejo čim hujši je režim."⁴⁵

Na seji organizacijskega sekretariata CK ZKS 22. februarja 1954 so bili kritik deležni zlasti sodelavci Naših razgledov in Besede, ki so se po mnenju Vide Tomšič zapirali v svoj ozki krog, "kjer mislijo, da so pravi borci za socializem, mi pa da smo starega kova in da nas bo čas postavil ob stran in dal njim prosto pot. O sebi govore, da so marksisti, socialisti, ampak ta njihov marksizem je na liniji revizionizma. Ta generacija, kot so (Ljubo) Bavcon, (Uroš) Kraigher itd., smatra, da so začeli odkrivati pravo bistvo marksizma."⁴⁶ Razen nekaj izključitev iz partije sodelavcev Naših razgledov kakšne hujše kazni niso doletele, nekateri med njimi pa so bili po pričevanju dr. Ljuba Bavcona vendarle deležni policijskih preiskav in zasliševanj.⁴⁷

V partijskih forumih so se razprave o Djilasu in "djilasovščini" postopoma umikale aktualnejšim temam, povsem zamrle pa niso. V Sloveniji so ponovni zagon dobile konec petdesetih in v začetku šestdesetih let, ko je slovenski partijski vrh zaznal vpliv Djilasovih idej v Reviji 57 in v Perspektivah.⁴⁸

OPOMBE

- ¹ Pogovor z Milovanom Djilasom, Mladina, št. 7, 19. februar 1988, str. 29.
- ² Darko Bekić: *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949 - 1955*. Globus, Zagreb 1988, str. 484.
- ³ Med liberalizaciji naklonjene člane partijskega vrha je Djilas uvrstil Vladimirja Bakarića, Kočo Popovića, Vladimirja Dedijerja, Mitro Mitrović in (nekoliko presenetljivo) Svetozarja Vukmanovića Tempa, "visoka stopnja soglasja" pa naj bi vladala tudi med njim in Kardeljem. "Konzervativci" pa so bili po Djilasovem mnenju Petar Stambolić, Miloš Minić, Moma Marković, Djuro Pucar, Miha Marinko, Franc Leskošek, Lazar Koliševski, Jovan Veselinov, Cana Babović in celotno črnogorsko vodstvo. (Momčilo Đorgović: *Dilas, vernik i jeretik*. Akvarijus, Beograd 1989, str. 25 in 48; Pogovor z Milovanom Djilasom, Mladina, št. 7, 19. februar 1988, str. 32.)
- ⁴ S kritiko birokratizma se je Djilas ukvarjal že pred zloglasno serijo člankov v Borbi. V reviji Nova misao je poleti 1953 objavil članek "Začetek konca in konec začetka" (vsebino članka so 29. avgusta 1953 povzeli Naši razgledi), v katerem je pisal o položaju v Sovjetski zvezi po Stalinovi smrti, obenem pa se je lotil tudi analize vzrokov in oblik birokratizma. Djilas je v birokratizmu videl največjo nevarnost za socializem, saj birokracija kot ozka privilegirana kasta in nosilka tendenc po absolutnem gospodstvu ne more ukiniti družbenih protislovij. V deželah, kjer je bila izvedena revolucija, se je sprva pojavljala kot nujen instrument boja proti kapitalizmu, po odpravi zasebne lastnine pa je postala nepotrebna. Vendar se je že začela oblikovati kot sila, neodvisna od kateregakoli razreda in postavljena nad družbo. Združeval jo je isti vir privilegijev, ki je po odpravi zasebne lastnine lahko le oblast. Od tod izvira težnja birokratov povzpeti se čim višje znotraj vladajoče politične skupine (partije), ki zagotavlja oblast. Poleg partije sta birokraciji za ohranitev oblasti potrebni tudi ideologija in represivni aparat, ki dušita svobodo mišljenja in kritike. Djilas je menil, da celo največji revolucionarni politiki nosijo v sebi kal birokratizma, saj je politika njihov edini poklic.
- ⁵ Ljudska pravica - Borba, 1. november 1953, str. 3.
- ⁶ Ljudska pravica - Borba, 8. november 1953, str. 3.
- ⁷ Ljudska pravica - Borba, 15. november 1953, str. 3.
- ⁸ Ljudska pravica - Borba, 22. november 1953, str. 3.
- ⁹ Ljudska pravica - Borba, 6. december 1953, str. 3.
- ¹⁰ Ljudska pravica - Borba, 13. december 1953, str. 3.
- ¹¹ Ljudska pravica - Borba, 20. december 1953, str. 3.
- ¹² Ljudska pravica - Borba, 22. december 1953, str. 3.

- ¹³ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, str. 567.
- ¹⁴ Tretji (izredni) plenum CK ZKJ, Komunist, 1954, št. 1-2, str. 29.
- ¹⁵ Ljudska pravica - Borba, 24. december 1953, str. 3.
- ¹⁶ Ljudska pravica - Borba, 27. december 1953, str. 3.
- ¹⁷ Djilas v opombi navaja primer iz Ljubljane, kjer naj bi mestni komite ustanavljal nekakšne udarne skupine za preprečevanje nakupovalne mrzlice ob tržaški krizi, to pa naj bi se sprevrglo v "revolucionarno" pretepanje "reakcionarnih" gospodinj, ki so nakupile preveč blaga.
- ¹⁸ Ljudska pravica - Borba, 31. december 1953, str. 3.
- ¹⁹ Politika, Beograd, 4. januar 1954.
- ²⁰ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, str. 567.
- ²¹ Ljudska pravica - Borba, 4. januar 1954, str. 2 - 3.
- ²² Đorgović, *Đilas, vernik i jeretik*, str. 29, 46 - 48; Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, str. 568.
- ²³ Razprava Borisa Zihlerla je bila v Borbi objavljena v dveh delih in sicer 10. in 12. januarja 1954.
- ²⁴ Zihlerlov članek podrobneje analizira Aleš Gabrič v knjigi *Socialistična kulturna revolucija. Slovenska kulturna politika 1953 - 1962*. CZ, Ljubljana 1995, str. 33 - 34.
- ²⁵ Razprava na plenumu je bila objavljena v glasilu CK ZKJ Komunist, 1954, št. 1-2. Dogajanje na tretjem plenumu podrobno opisuje tudi Vasilije Kalezić v knjigi *Đilas, miljenik i otpadnik komunizma*. Beograd 1988, str. 181 - 200.
- ²⁶ Đorgović, *Đilas, vernik i jeretik*, str. 47.
- ²⁷ Po pričevanju Vladimirja Dedijerja je Djilasu samokritiko svetoval Edvard Kardelj. (V: Đorgović, *Đilas, vernik i jeretik*, str. 253 - 254.) Glej tudi: Pogovor z Milovanom Djilasom, Mladina, št. 7, 19. februar 1988, str. 30.
- ²⁸ Borba je januarja 1954 skoraj vsak dan objavljala odzive partijskih organizacij z vseh koncev Jugoslavije.
- ²⁹ Ljudska pravica - Borba, 25. januar 1954, str. 2, in 27. januar 1954, str. 2.
- ³⁰ Arhiv Republike Slovenije (ARS), osebna zbirka Edvarda Kardelja, šk. 33, mapa 9/4262, Predsednik Tito sprejel v Zagrebu grupo predstavnikov ameriških novinarjev, 6. marec 1954, str. 5.
- ³¹ Đorgović, *Đilas, vernik i jeretik*, str. 239.
- ³² Ekspoze predsednika republike, Ljudska pravica - Borba, 30. januar 1954, str. 2.
- ³³ "Kdor je intelektualac, bi moral vsaj kaj vedeti". Intervju z dr. Katjo Vodopivec, Razgledi, 1/1996, str. 4-11.
- ³⁴ "Pisma oblasti, naj ravna pametno". Intervju z dr. Ljubom Bavconom, Naši razgledi, 3/1989, str. 381-382, 396.
- ³⁵ Josip Vidmar: *Obrazi*. DZS - Založba Borec, Ljubljana, 1985, str. 604.
- ³⁶ ARS, fond CK ZKS III, šk. 4, Posvetovanje z okrajnimi sekretarji ZKS, 5. januar 1954, str. 12.
- ³⁷ Prav tam, str. 13.
- ³⁸ Prav tam, str. 17-18.
- ³⁹ ARS, fond CK ZKS III, šk. 2, Seja IK CK ZKS, 8. januar 1954, str. 4.

- ⁴⁰ ARS, fond CK ZKS III, šk. 2, Seja IK CK ZKS, 15. januar 1954, str. 5.
- ⁴¹ ARS, fond RK SZDL, šk. 26, Seja predsedstva SZDLS, 13. januar 1954, str. 29.
- ⁴² ARS, fond CK ZKS III, šk. 4, Posvetovanje s sekretarji okrajnih komitejev, 20. januar 1954, str. 4 (Metod Gričar).
- ⁴³ Prav tam, str. 6.
- ⁴⁴ Zlasti poučen je bil primer odstranitve Edvarda Kocbeka iz političnega življenja. (Več o tem: Aleš Gabrič: "Slovenska agitpropovska kulturna politika 1945 - 1952". Borec, XLIII, št. 7-8-9/1991, str. 624- 634).
- ⁴⁵ ARS, fond CK ZKS III, šk. 2, Seja organizacijskega sekretariata CK ZKS, 8. februar 1954, str. 6.
- ⁴⁶ ARS, fond CK ZKS III, šk. 2, Seja organizacijskega sekretariata CK ZKS, 22. februar 1954, str. 13.
- ⁴⁷ "Pisma oblasti, naj ravna pametno". Intervju z dr. Ljubom Bavconom. Naši razgledi, 3/1989, str. 382.
- ⁴⁸ Več o tem: Božo Repe: "Vpliv 'djilasovščine' v Reviji 57 in Perspektivah". Borec, XLVI, 535 - 537, 1994, str. 928-940.

Tine Kurent

EZEKIELOV TEMPELJ, UTRDBA MŠATA
IN DVOREC ZEMONO

500-LETNICA

1497

1997

Arhitekt Arthur Korn je bil bauhausovec.

Ko je prišel na oblast Hitler,

se je umaknil iz Nemčije na Angleško.

V Londonu so mu dali mesto profesorja na A.A. School of Architecture.

Dobro sva se razumela.

Učil me je "*pure theoretical thinking.*"

Zdaj, ob 500-letnici izгона Judov iz naših krajev,

sem se spet s hvaležnostjo spomnil nanj.

Prerok Ezekiel je Tempelj tako natančno opisal in izmeril,¹ da je mogoče narisati tloris s precejšnjo gotovostjo. Moja rešitev kaže naslednje kompozicijske značilnosti načrta:

- 1 Tloris kvadratnega, 500 komolcev širokega Tempelja² proporcijsko uravnava shema, imenovana oktagram. Širina in dolžina krakov oktagramskega križa je v razmerju 2:5. Gre torej za števila prvega Pellovega zaporedja:

1 - 2 - 5 - 12...

- 2 Tudi druge mere te kompozicije sledijo Pellovi proporciji. Za primer samo naslednja mera kot jo sporoča Ezekiel: Božje ognjišče je bilo dvanajst komolcev dolgo,³ tako da so njegove štiri strani tvorile kvadrat. Mera 12 komolcev je vezana na 100 komolcev dolgi in široki notranji dvor z razpolavljanjem v okviru celih števil:

100 komolcev (dolžina in širina dvora)

50

25

12 komolcev (brez ulomkov; takrat so računali še s celimi števili).

- 3 Tempelj je širok 500 komolcev, to je 125 modulov po 4 komolce:

$$500 = 125 M_4.$$

Stopnišči pred severnimi in južnimi vrati imata po 7 višin,⁴ to je po 6 nastopnih ploskev, globokih po 1 čevlj. Obe stopniščni globini po 6 čevljev ali 4 komolce, merita skupaj 2 modula po 4 komolce. S stopniščema vred je torej tempelj širok 127 modulov po 4 komolce:

$$2M_4 + 125M_4 + 2M_4 = 127M_4.$$

Število 127 poznamo iz Platona, premer Kritijeve Atkantide je dolg 127 stadijev.⁵ Po tej meri so se zgledovale največje razsežnosti številnih kompozicij Bližnjega Vzhoda. Za primer naj navedem le Etemenanki, Ekbatano ter mesti Sodomo in Gomoro.

Babilonski stolp Etemenanki je bil po Herodotu dolg in širok po (zaokroženo!) 2 grška stadija.⁶ Če računamo z grškim čevljem, dolgim 308,3 mm, merita 2 stadija po 600 čevljev 370 m. Preračunano v babilonske merske palice, dolge po 2,97 m, meri 127 palic 377 m. Razlika 7 m je v širini temeljne jame na eni in nasprotni strani.

Po Diodoru meri obseg Ekbatane 250 grških shoinon (spet zaokrožena mera!).⁷ Temu sledi premer približno 80 shoinon ali 1.480 m, kar je spet za širino temeljne jame (obrambnega jarka) zmanjšan premer. Premer 127 modulov po 4 babilonske palice, dolge po 2,97 m, meri v naših merah 1.508 m. Razlika dobrih 10 m gre v širino obrambnega jarka na eni in drugi strani.

Po Strabonu je obseg Sodome 400 modulov, iz česar sledi, da je njen premer praktično 127 modulov:

$$400 : \Pi = 127.$$

Gomora pa je tlorisno kvadrat s stranico 90 modulov. Diagonala, ki je največja mera kvadrata, meri torej pri Gomori 127 modulov:

$$90 \times \text{koren iz } 2 = 127.$$

Izračun velja seveda le v območju celih števil.

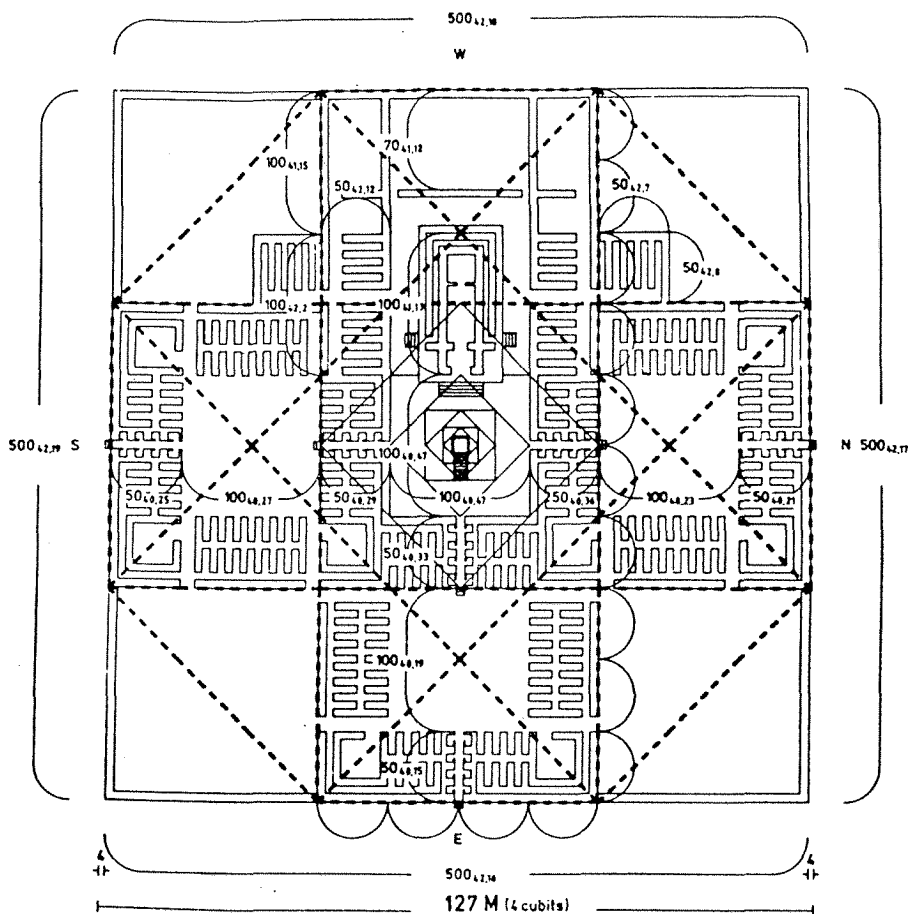
- 4 Moj študent, arhitekt Amarin Osama, mi je prinesel iz Amana načrt starodavne trdnjave, imenovane Mšata, ki leži dan hoda južno od glavnega mesta v jordanski puščavi. Z mersko analizo kompozicije sva prišla do nadaljnjih ugotovitev.
- 5 Tudi Mšata je v tlorisu kvadrat, podobno kot Ezekielov Tempelj. Njena stranica je dolga, upošteva bastione, ki izstopajo iz obzidja, približno 156 m, ali v starih arabskih merah 39 *bab* ali 3 module po 13 *bab*. Osno lego bastionov določa oktagram v ritmu drugega Pellovega zaporedja:
1 - 3 - 7 - 17...
- 6 Svetla mera v obzidju pa meri 36 *bab* ali 3 module po 12 *bab*. Lego nekaterih stavbnih členov pri tem določa okragram, ki sledi istemu Pellovemu zaporedju.
- 7 Dolžina 36 *bab* pa se da predstaviti tudi kot 12 modulov po 3 *bab* ali po 6 *qama*. Členi jo oktagram, ki določa zunanjo širino 5M po 6 *qama* osrednjega trakta, torej v ritmu prvega zaporedja:
1 - 2 - 5 - 12 ...
- 8 Kvadrat z dolžino 12 modulov po 6 *qama* ima diagonalo dolgo 17 modulov. Razmerje med četrtim členom drugega in četrtim členom prvega pelovega zaporedja je blizu korenu iz 2:
 $17 : 12 = \text{koren iz } 2.$
- 9 Dolžina 17 modulov po 6 *qama* je praktično isto kot 127 modulov po štiri petine *qama*.
- 10 Iz vsega povedanega sledi, da se je na Daljnem vzhodu za časa Ezekielja in še pozneje arhitektura zgledovala po kompoziciji oktagrama, to je Platonove duše iz Timaja,⁸ in po vzoru Kritijeve Atlantide.
- 11 V Cesarianovem Vitruviju⁹ je tlorisna shema za podoben tip zgradbe kot je Ezekieov Tempelj.
- 12 Tloris dvorca Zemono¹⁰ je v zasnovi in po proporcijskem tipu podoben Templju in shemi Cesarianovega Vitruvija.

Pripis

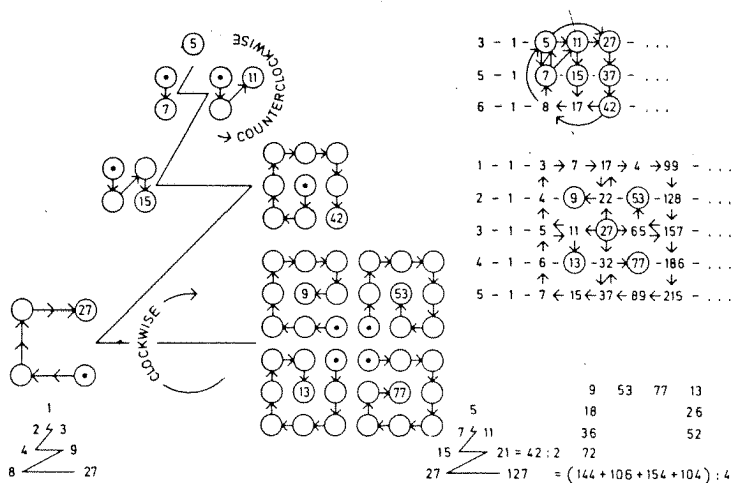
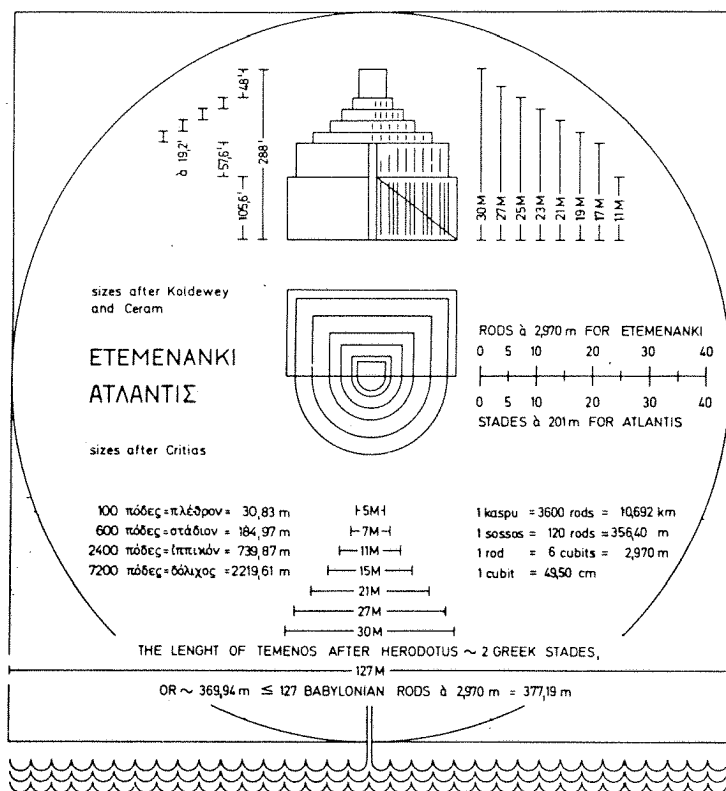
Ko sem poročal (v reviji *Dva tisoč*, št. 99-100-101, 1997, str. 283) o antisemitskem nastrojenju nekaterih mojih znancev, sem v svoji zapredanosti pozabil povedati, da sem dobil tudi več podpornikov. Zgodovinar Vlado Habjan in slavistka Francka Škerlak Premk sta se potrudila, da mi sporočita svoje strinjanje z mojo hipotezo, da je bil Kralj Samo najbrž Jud. Da ne pozabim še enkrat na novinarja Mladena Švarca. Ko sva se pogovarjala o Samu, sem mu predlagal, naj o tem napiše razpravo, pa je prednost ljubeznivo prepustil meni.

OPOMBE

- ¹ Ezekiel 40 sq.
- ² Ezekiel 42:15-20.
- ³ Ezekiel 43:16.
- ⁴ Ezekiel 40:6, 40:22, 40:26.
- ⁵ Plato, Critias 115 A sq.
- ⁶ Herodotus, I. 181.
- ⁷ Diodorus XVII. 110, 7. Shoinon meri 60 čevljev.
- ⁸ Plato, *Timaeus* 41 d.
- ⁹ Cesare Cesariano, *Vitruvius de Architectura*. Como, 1521. München, Wilhelm Fink Verlag, 1969. (Ponatis komentirane prve italijanske izdaje)
- ¹⁰ Guštin, J., Kurent, T., Merska analiza dvorca Zemono pri Vipavi. - *Zbornik ljubljanske šole za arhitekturo 1991-1992*. Ponatis v: *Dva tisoč*, 69/70, 1993.

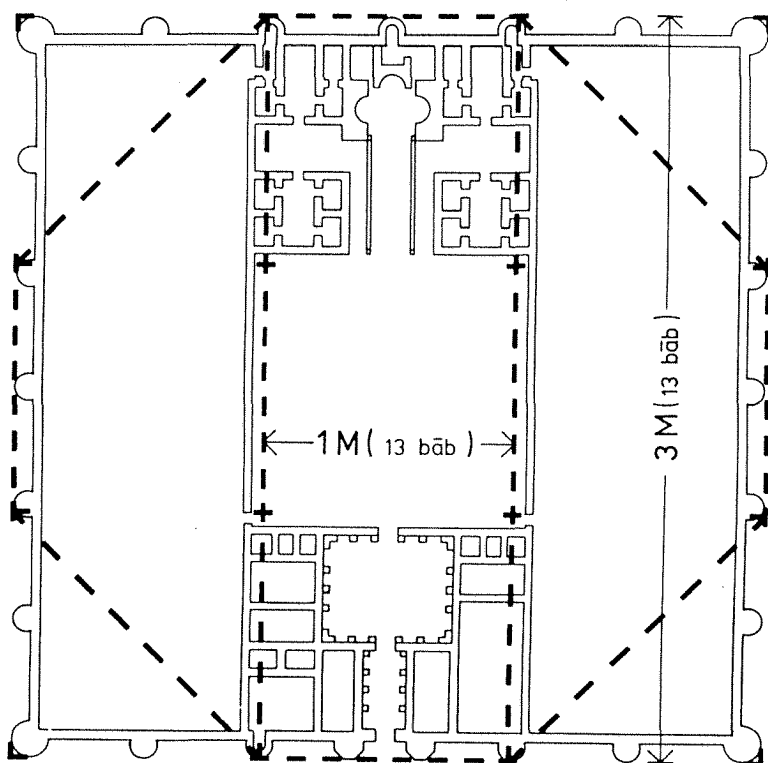


1. Tloris Ezekielovega Tempļa. Delineacija s kotami, označeni s poglavjem in vrstico. Kompozicijo uravnava oktagramska shema v razmerjih prvega Pellovega zaporedja.



2. Tloris Babilonskega stolpa je kvadrat. Temenos mu je po Herodotu dolg 2 grška stadija; preračunano v babilonske mere pa (približno) 127 merskih palic. S tem se Etemenanki zgleduje po Kritijevi Atlantidi, katere premer znaša 127 stadijev. (Pri Atlantidi je stadij daljši kot pri Herodotu!)

امشاة نوسيد بلاط

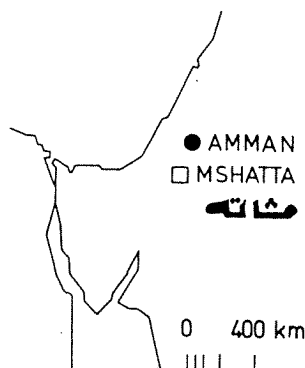
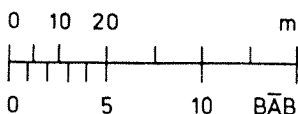


1 bāb = 3,990 m

1 ① ③ 7 17

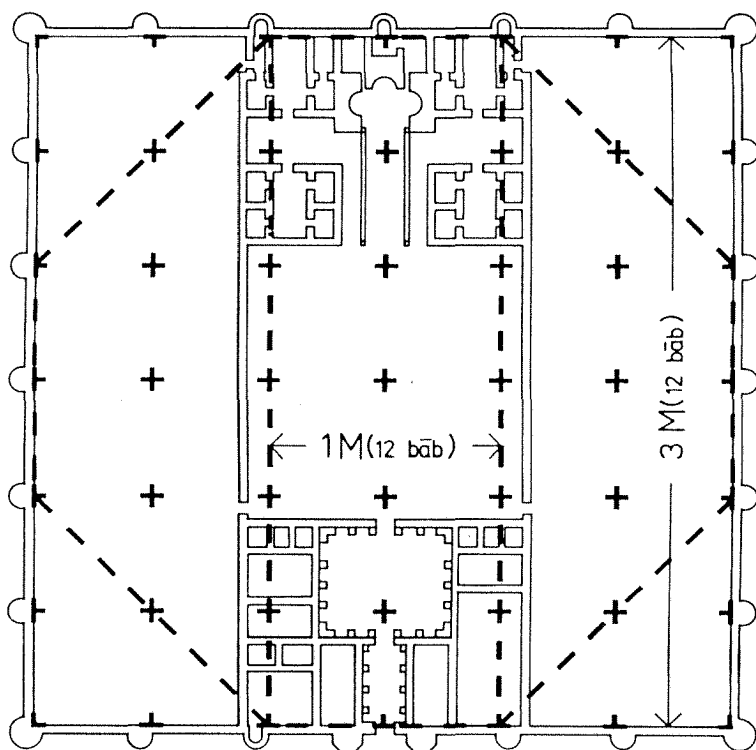
MSHATTA UMAYYAD PALACE

IT LIES ABOUT 20 MILES
SOUTH OF AMMAN AND
ABOUT 3 MILES NORTH-
EAST OF ZIZA



3. Tlorisu utrdbe Mšata opisani kvadrat je uravnan z oktagramsko shemo v razmerjih drugega Pellovega zaporedja.

امشاة أوسيد بلاط



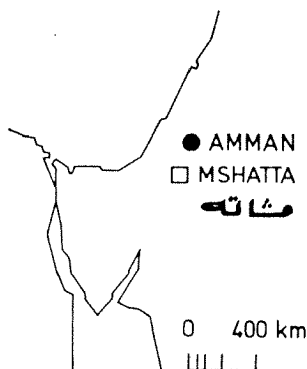
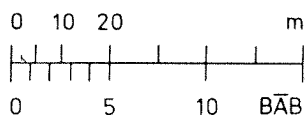
1 BĀB = 3,990 m

1 ① ③ 7 17

6 BĀB

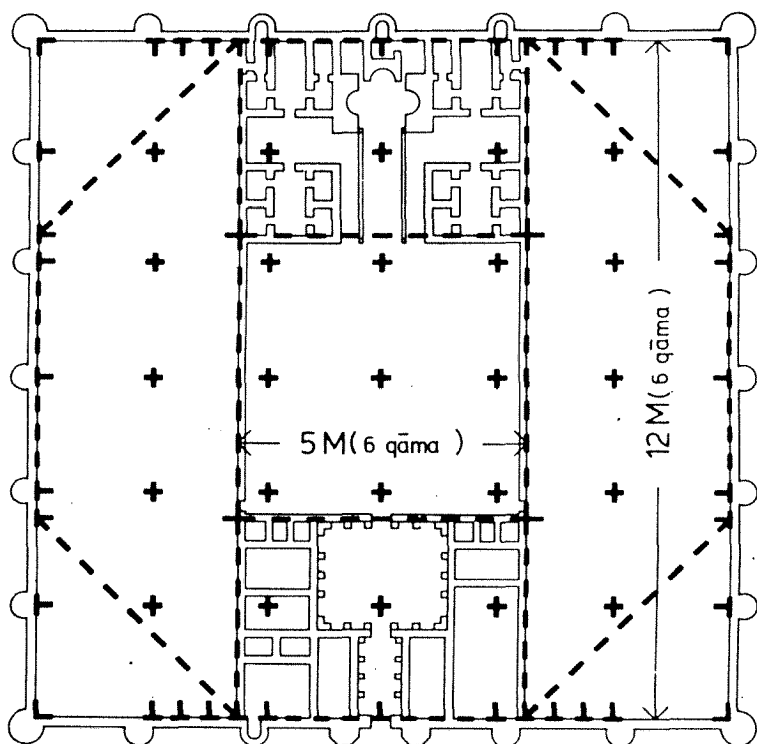
MSHATTA UMAYYAD PALACE

IT LIES ABOUT 20 MILES
SOUTH OF AMMAN AND
ABOUT 3 MILES NORTH-
EAST OF ZIZA



4. Svetla mera znotraj utrdb meri 36 bab. Obzidju utrdb včrtani kvadrat je uravnan z oktagramsko shemo drugega Pellovega zaporedja.

اشاتة اوميد بلاط



1 qāma = $\frac{1}{2}$ bāb = 1,995 m

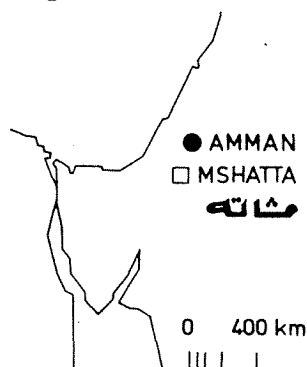
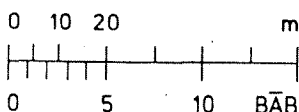
0 1 2 (5) (12)

6 bāb =
12 qāma

MSHATTA

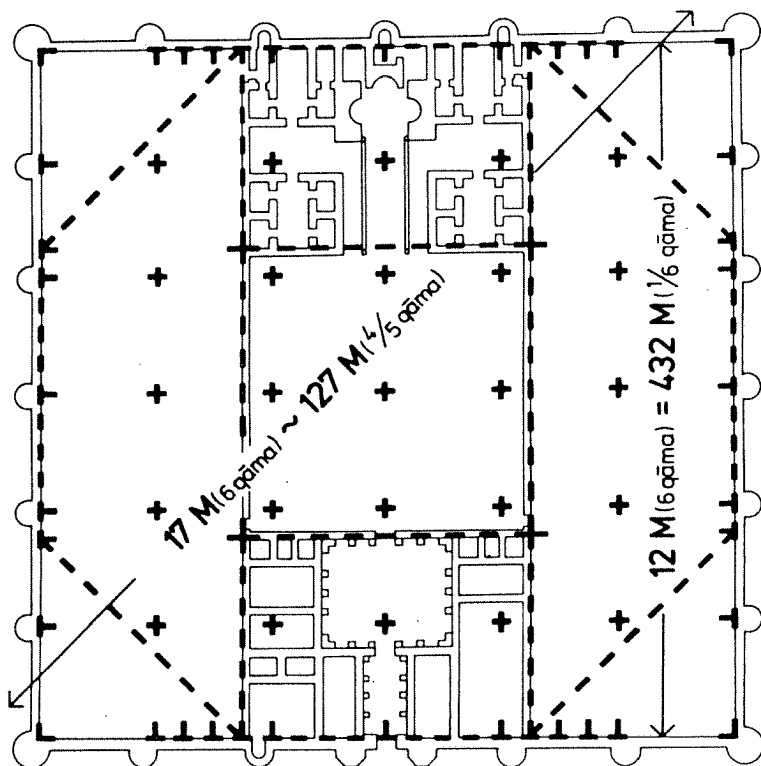
UMAYYAD PALACE

IT LIES ABOUT 20 MILES
SOUTH OF AMMAN AND
ABOUT 3 MILES NORTH-
EAST OF ZIZA



5. Kvadrat s stranico 36 *bab* uravnava tudi oktagram prvega Pellovega zaporedja.

امشاة أوميد بلاط



1 qāma = $\frac{1}{2}$ bāb = 1,995 m

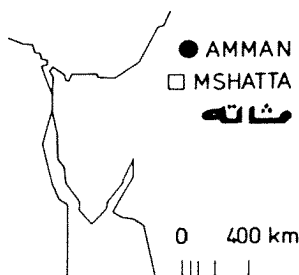
6 bāb =
12 qāma

MSHATTA UMAYYAD PALACE

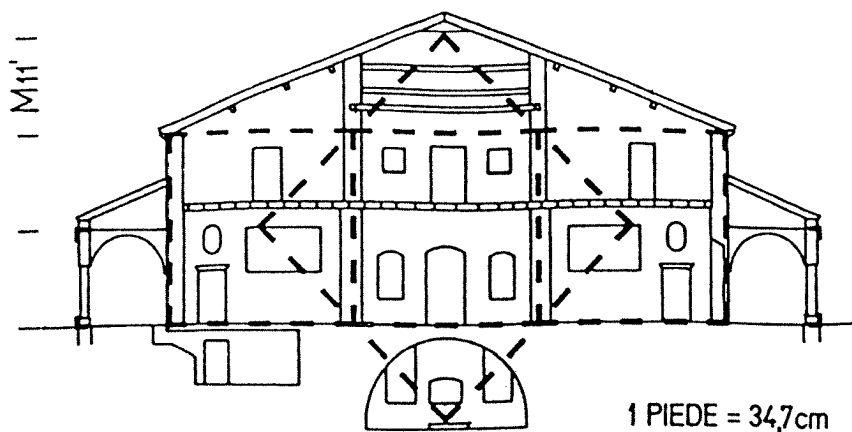
IT LIES ABOUT 20 MILES
SOUTH OF AMMAN AND
ABOUT 3 MILES NORTH-
EAST OF ZIZA

0	1	2	5	$\frac{12}{7}$	1
1	1	3	7	$\frac{17}{17}$	$\sqrt{2}$

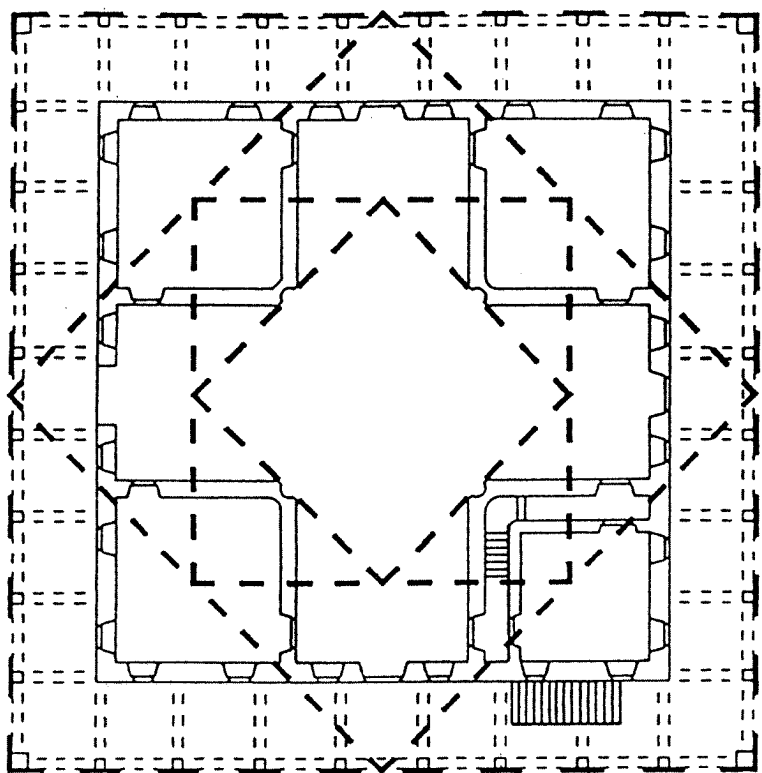
0 10 20 m
0 5 10 BĀB



6. Diagonala kompozicije znotraj obzidja meri 127 modulov dolgih štiri petine qama.

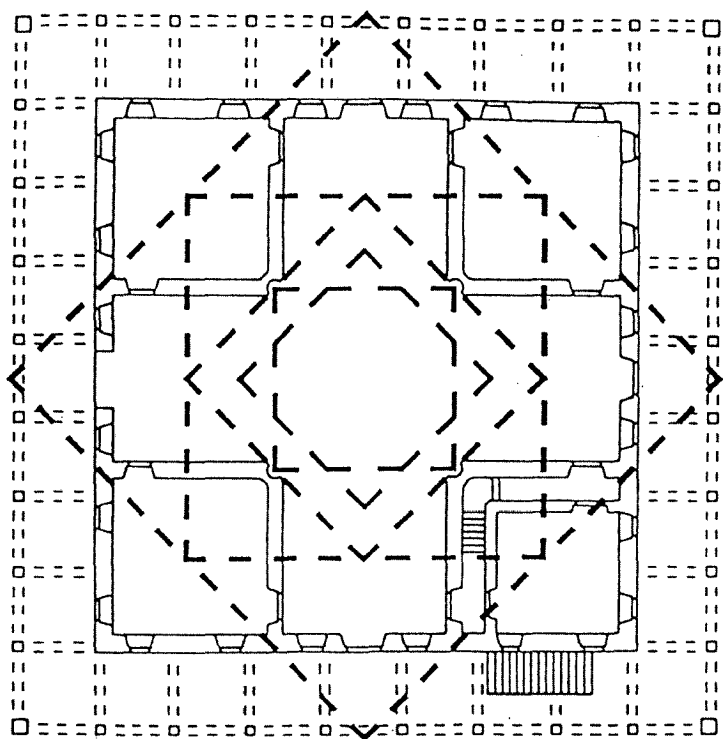
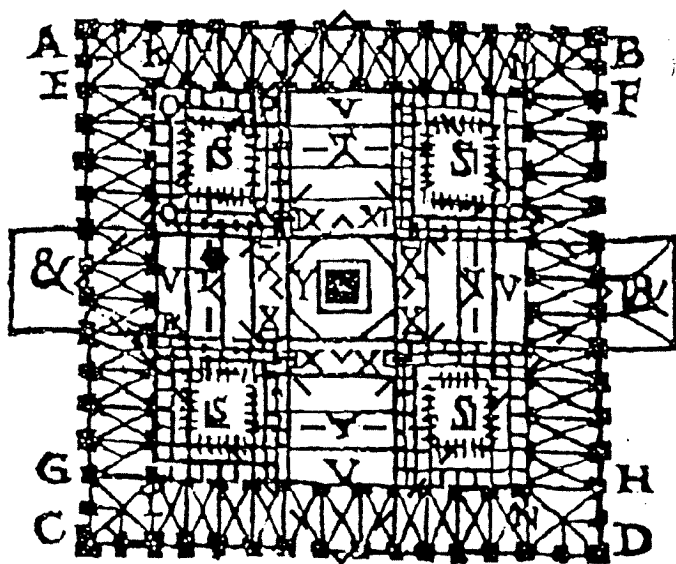


0 1 2 3 4 5 6 7 8
| | | | | | | | M11'



0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

7. Tloris in prerez dvorca v Zemono uravnava oktagramska kvadratura.



8. Tloris dvorca Zemono spominja na tlorisno shemo iz Cesarianovega Vitruvija (osrednji oktagram!) in na oktagramski tloris Ezekielovega Templja.

Tine Kurent

SIMBOLI NOVEGA BOŽJEGA ODPOSLANCA

V časopisih smo brali:

Papež je imenoval novega ljubljanskega nadškofa v ponedeljek, 3. marca 1997; istega dne je gospod nuncij Edmond Farhad o tem obvestil predsednika Republike Slovenije Milana Kučana.

Datum **3. 3. 1997** skriva v svoji gematrični¹ vrednosti glavno osebo dneva.

$3 + 3 + 19 + 97 = 122$. V štirikrat večjem številu je prisoten **METROPOLIT IN NADŠKOF LJUBLJANSKI T² DR. FRANCE RODE**, ali s številkami $(13 + 5 + 20 + 18 + 15 + 16 + 15 + 12 + 9 + 20) + (9 + 14) + (14 + 1 + 4 + 19 + 11 + 15 + 6) + (12 + 10 + 21 + 2 + 12 + 10 + 1 + 14 + 19 + 11 + 9) + 20 + (4 + 18) + (6 + 18 + 1 + 14 + 3 + 5) + (18 + 15 + 4 + 5) = 488$ ali štirikrat **122**.

Pozneje smo brali v *Mladini* v odstavku **SIMBOLI** naslednje:

*Za vsebinske poudarke med škofovskim posvečanjem so poskrbeli simboli in simbolične geste. Že to, da je novi nadškof za dan posvetitve izbral **6. april 1997**, ni brez simbolne teže. Jasno, v nedeljo **6. aprila 1941**, so Nemci bombardirali Beograd, s tem pa se je na tem delu sveta začela druga svetovna vojna. A bela nedelja, dan, ko je bil posvečen dr. Rode, pomeni še vse kaj drugega. Na dan posvetitve novega nadškofa nas je do leta 2000 ločevalo le **999** dni. Kdor se bo želel igrati s številkami, bo to cifro pogledal v ogledalo in zagledal **tri satanistične šestice**. A da ne bomo preveč razpredali: 6. april je v resnici bolj plod naključij.³*

Naključij? V cerkveni politiki ni naključij, vse je premišljeno in vnaprej načrtovano.

Datum posvetitve, **6. april 1997**, velja gematrično $6 + 4 + 19 + 97 = 126$. Še enkrat večje število, 252, sporoča, da nastopa

REKATOLIZACIJA SLOVENIJE, ali s številkami

$(18 + 5 + 11 + 1 + 20 + 15 + 12 + 9 + 26 + 1 + 3 + 9 + 10 + 1) + (19 + 12 + 15 + 22 + 5 + 14 + 9 + 10 + 5) = 252 =$ dvakrat **126**.

Število **126** je sinonim 40-krat večjega števil **5040**, pomembnega že od starih časov. Z njim računa Plato,⁴ hebrejska *Knjiga stvarjenja* pa o njem govori takole:

מ ש נ ח ט ז.

שְׁתֵּי אֲבָנִים בִּנְיָה שְׁנֵי בָתִּים שְׁלֹשׁ אֲבָנִים
 בִּנְיָה שֵׁשׁ בָּתִּים אַרְבַּע אֲבָנִים בִּנְיָה אַרְבָּעַת
 וְעֶשְׂרִים בָּתִּים חֲמִשׁ אֲבָנִים בִּנְיָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים
 בָּתִּים שֵׁשׁ אֲבָנִים בִּנְיָה שֶׁבַע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים
 בָּתִּים שֶׁבַע אֲבָנִים בִּנְיָה חֲמֵשׁת אֲלָפִים
 (וארבע) וְאַרְבָּעִים בָּתִּים מֵכָאן וְאֵילָךְ צֵא וְחֹשֶׁב
 מֶה שְׁאִין הִפֵּה וְכֹלָה לְדַבֵּר וְאִין הָאֵין יִכְלֹה
 לְשִׁמּוֹעַ:

Po slovensko sporoča hebrejski odstavek naslednje:

*Dva kamna zgradita dve hiši, trije kamni zgradijo šest hiš, štirje zgradijo štiriindvajset hiš, pet jih zgradi stodvajset hiš, šest jih zgradi sedemstodvajset, sedem jih zgradi pa pettisoč in štirideset. Od tod nadaljuj in računaj, kar usta ne morejo izraziti in uho ne slišati.*⁵

Dejal bi, da je število **5040** simbol vztrajne uspešnosti.

Število **5040** je najti tudi v merah mariborske sinagoge.⁶

Matematično povedano je **5040** enako 7 faktorielno.

Tudi datum **6. aprila 1941**, ki se začenja podobno kot datum Rodetove posvetitve, je gematrično pomemben. Gematrično velja $6 + 4 + 19 + 41 = 70$. V številu **70** je zapisan pozdrav **AVE MARIA**, ali s številkami $(1 + 22 + 5) + (13 + 1 + 18 + 9 + 1) = 70$. Pozdrav pa je samo akronim napovedi:

Ad Victoriam Ecclesiae Militantis Archiepiscopus Franciscus Rode Iam Adiuvat. Po naše. »Za zmago vojskujoče se Cerkve se odslej trudi tudi nadškof France Rode.« Na isti način je pozdrav **AVE MARIA** uporabil kot začetnice že arhitekt Jože Plečnik za izjavo *Ad Victoriam Ecclesiae Militantis Architecton Plečnik Iosef Adiuvat.*⁷ Na mali beli marmornati ploščici z napisom **AVE MARIA** je črko **R** oblikoval kot sestavo črk **P** in **L**, da bi tako dobil začetek svojega priimka. V obravnavanem primeru pa oblika črke **R** že vključuje črki **F** in **R**.

Poziv Sloveniji za zmago Cerkve se je oglasil tudi v uri in datumu, ko je Vatikan priznal Slovenijo, v datumu papeževega obiska Sloveniji in v voščilu rimske božične smreke, da bi 76-letni papež živel še 100 let.⁸

Glede števila **999** dni in števila **666** pa moramo vedeti, da po cerkveni razlagi napoveduje poraz zveri, to je hudiča, in zmago Kristusovo. V Apokalipsi beremo:

Kdor ima razum, naj prešteje število te zveri; je namreč število človeka. In njeno število je šeststo šestinšestdeset (666).⁹

In videl sem angela, prihajajočega z neba, ki je imel ključ k breznu in veliko verigo k svoji roki. In premagal je zmaja, staro kačo, ki je hudič in satan, ter ga je zvezal za tisoč (1000) let. In urgel ga je v brezno, ki ga je zaklenil in zapečatil nad njim, da bi več ne zapeljeval narodov, dokler se ne dopolni tisoč (1000) let. Potem mora biti odvezan za malo časa.¹⁰

Po moji razlagi pa gre zgolj za sekvenco števil v sedmiškem in v desetiškem sistemu. Apostol Janez je očitno dobro poznal indijsko matematiko.¹¹ Troglavega zmaja je predstavil kot število **666**; ko ga je angel zadegal v brezno, se je zmaj prekopicnil na glavo in postal število **999**. Obema številka, **666** v sedmiškem in **999** v desetiškem sistemu, sledi številka **1000**:

sedmiški sistem	desetiški sistem
1	1
2	2
3	3
4	4
5	5
6	6
10	7
•	•
666	342
1000	343
	•
	999
	1000

V nadaljevanju Janezovo Videnje razlaga:

In videl sem prestole – nanje so sedli in dana jim je bila sodba – in duše obglavljenih zaradi pričevanja Jezusovega in zaradi božje besede in tiste, ki niso molili zveri in njene podobe in niso sprejeli znamenja na svoje čelo in roko. In oživel so in kraljevali s Kristusom tisoč (1000) let. – To je prvo videnje. Blažen je in svet, kdor je deležen prvega vstajenja. Nad temi druga smrt nima oblasti, ampak bodo duhovniki božji in Kristusovi ter bodo kraljevali z njim tisoč (1000) let.¹²

Poenostavljeno povedano, hudič, to je število **666** ali **999**, bo vržen v brezno za dvakrat **1000** let in nastopilo bo tisočletno kraljestvo kristusovo.

Katoliški *Uvod v Razodetje* razlaga med drugim današnji čas takole:

Smo tik pred koncem časov in že unaprej živimo v odrešenju in v začetku sodbe. **Ob tem dogodku se ljudje delijo v dve nespravljivi skupini:**

– tisti, ki so priznali Kristusa, so pridruženi njegovemu zmagovalstvu in so del božjega ljudstva, tj. mesijanskega ljudstva;

– tisti, ki ga niso priznali, ostajajo v stanju nasprotovanja Bogu: to so »prebivalci zemlje«, sokrivci brezbožnega samozvanstva, so pod hudičevo oblastjo in so obenem z njim namenjeni obsodbi. **Sporočilo Razodetja se nanaša na nas.** Kristusovo kraljestvo ni dogodek, ki bo prišel, ampak stvarnost, ki se je že začela.¹³

(Če mi je dovoljen komentar: katoliški uvod v *Razodetje* je zelo jasen. »Ljudje se delijo v dve nespravljivi skupini.«)

V *Mladini* beremo pod odstavkom NOVO GESLO tudi tole:

Dr. Franc Rode si je za nadškofovsko geslo izbral Trubarjev stavek **STATI INU OBSTATI**. Dejstvo, da si je za svoje nadškofovsko geslo izbral prav Trubarjevo misel, ni nepomembno. Navsezadnje je Trubar protestant, v očeh rimskokatoliške cerkve tekorekoč odpadnik. Dr. Rode je pred meseci, ko še ni bilo znano, da bo postal novi nadškof, v nekem predavanju precej ostro ošvrknil protestante, češ da je knjiga, hvalabogu, edina stvar, ki so nam jo dali. Razvil je celo uratolomno teorijo, da bi Slovenci, če bi bolj množično prestopili k protestantom, kot narod izumrli, saj bi bili na milost in nemilost prepuščeni ponemčenemu plemstvu.¹⁴

Gematrična vrednost gesla **STATI INU OBSTATI**, podpisana z avtorjevim in izposojevalčevim monogramom,¹⁵ T in R, znaša s številkami: $(19 + 20 + 1 + 20 + 9) + (9 + 14 + 21) + (15 + 2 + 19 + 20 + 1 + 20 + 9) + 20 + 18 = 237$.

V desetkrat večjem številu je grško vodilo, ki se smiselno navezuje na Trubarjevo: $\mu\epsilon\ \phi\omicron\beta\omicron\nu\ \mu\omicron\nu\omicron\nu\ \pi\iota\sigma\tau\epsilon\nu\epsilon$, ali s številkami $(40 + 8) + (500 + 70 + 2 + 70 + 400) + (80 + 10 + 200 + 300 + 5 + 400 + 5) = 2370$, to je desetkrat 237. Poslovenjeno bi se reklo »Nikar se ne boj, samo veruj, bodi trden, zaupaj.«¹⁶

V zvezi z datumom posvečenja že omenjeno število **5040** simbolizira hebrejsko vztrajnost in uspešnost, kar je podobno misli v Trubarjevi sintagmi »stati inu obstat«.

Že omenjena *Mladina* v odstavku ZVEZDA REPATICA piše tudi naslednje:

In če smo že pri simbolih, ko nadškof prevzema novo nalogo: nebo nad Slovenijo v teh dneh razsvetljuje zvezda repatica. **Komet za Rimskokatoliško cerkev ni nepomemben.** (Podčrtal T. K.) Tudi škofov-

skemu posvečenju novega ljubljanskega nadškofa namenjeni časopis *Družina*¹⁷ opozarja na velikonočno repatico.

Bože mili! V številnih starih religijah je nova zvezda napovedovala nastop heroja ali ustoličenje novega kralja ali rojstvo novega božanstva. Vsi vemo, da je zvezda repatica pripeljala tri modre z Jutrovega v Betlehem, da bi se poklonili novorojenemu Mesiji, vendar se poskus apoteoze dr. Franceta Rodeta le zdi deplasiran.

V *Rimskem misalu*¹⁸ je tudi *Missa in Anniversario Electionis seu Consecrationis Episcopi*. Bil sem prepričan, da bom v nadškofovih datumih našel tudi gematrični seštevek molitve, pravzaprav molitvenega obrazca, v katerega je treba vsakokrat vstaviti ime novoposvečenega škofa in območje, njegovega vladanja, to je, Cerkve, škofije ali province. Vendar mi decifriranje ni uspelo. Poskusil sem tudi poiskati molitev v *Rimskem misalu* v slovenščini,¹⁹ vendar zaman. V latinskem in slovenskem primeru bi se sicer (skoraj) dale najti gematrične številke s kompliciranim pre-razdeljevanjem, toda tako neprepričljivo, da z njim bralcev raje ne mučim. Ob tem neuspehu imam priliko povedati: Kadar sem sproščen, se mi za gematrično sporočilo ni treba truditi, ker ga enostavno »vem«. Kako in zakaj, se mi niti ne sanja, tako pač je. Kadar pa hočem prodreti v sporočilo zavestno, z logičnim sklepanjem, pa ne gre; če sporočilo le nekako izsilim, je z njim nekaj narobe.

Moram se spovedati. Gospodje, profesorji in akademiki pravijo, če že morajo kaj reči, da »takozvane gematrije sploh ni, Kurent si to sam izmišlja.« Ali niso nikoli brali, kako je Tolstojev Pierre čaral s številom 666, ali pa skušajo ohraniti cerkveni tabu nad gematrijo, ki je močno sredstvo za subliminalno vplivanje na podzavest množic. Razumem, da Cerkev skuša ohraniti monopol nad tako pomembnim orožjem, toda zdaj, ko so se gematrije polastile že številne svetovne gospodarske in politične družbe, je prav, da jo spoznajo tudi Slovenci. Da bi me prisilili k molku, mi gospodje zapirajo svoje revije, Fakulteta odklanja moje raziskovanje in Ministrstvo ga zavrača, češ da »projekt ni ustrezal kriterijem MZT.« Ker se moram braniti, se moram ukvarjati s sporočili žive cerkvene gematrije, namesto s študijem starih arhitektur. Nikar ne recite, da je ujemanje datumov s sporočili v tej razpravi čisto slučajno, nikar ne recite, da sem si datume in sporočila sam izmislil, da je vse to Kurentov »samovoljni konstrukt«.

OPOMBE

- ¹ Gematrična črka je obenem tudi gematrična številka, zato je mogoče tekst izraziti tudi s številom. Cerkev uporablja poleg hebrejskega alefbeta in grškega alfabeta predvsem gematrično masonsko latinico, kjer A velja 1, B 2, C 3, D4... P 16, Q 17, R 18, S 19, T 20... V 22, W 23, X 24, Y 25 in Z 26. Črke Č, Š, Ž veljajo toliko kot C, S, Z. Vedeti moramo, da je gematrično število lahko enako tudi številom, ki so 2-, 3-5-, 7-krat večja ali manjša. V enoti se namreč skrivajo tudi druga števila: en par, en ducat, ena dekada, en teden; še zdaj verujemo v dogmo, da so tri božje osebe, Bog Oče, Bog Sin in Bog Svet Duh en sam Bog. Več o gematrični slovnici glej v moji razpravi *The Gematrical Cryptography in the Art*, *Acta neophilologica*, XXIX, 1996.
- ² Velika črka T, križ TAU, pomeni pokrižanje.
- ³ Ali H. Žerdin je prvi, ki je zaslutil simbolizem datumov v svojem poročilu Novi božji odposlanec. – *Mladina*, 8. aprila 1997. (Številke podčrtal T. K.)
- ⁴ Plato, *Zakoni* 737 sq.
- ⁵ *Sepher Yezirah*, IV, 16.
- ⁶ Kurent, T., Simboli v merah mariborske sinagoge. – *Dva tisoč*, 96/07, 1997.
- ⁷ Novak, V., Sedem desetletij s Plečnikom. – *Mohorjev koledar* 1991.
– Kurent, T., Plečnikov napis AVE MARIA v Bogojini. – *Dva tisoč*, 64/65/66, 1992.
– isti, Pregljev epitaf: gematrična kompozicija. – *Borec*, 555-556, 1997.
- ⁸ Kurent, T. Numerologija, kabala, gematrija, okultizem in dilema 77 ali 76. – *Borec*, št. 555-556, 1997. Toda... v tej razpravi sem v naglici zapisal, da poziv AD VICTORIAM ECCLESIAE, SLOVENIA velja 137, čeprav velja 2 x 137. Kdor pozna gematrično slovnico ve, da sta števili 137 in 274 sinonima. Poleg tega sem v 9. opombi zapisal »anagram« namesto »akronim«. Prosim, oprostite.
- ⁹ Razodetje, 13, 18.
- ¹⁰ Razodetje, 20, 1-3.
- ¹¹ Kurent, T., O številu zveri. – *Tretji dan*, april 1987. Gospod Marijan Peklaj je nato poslal na naslov revije *The Catholic Biblical Quarterly*, Washington, DC, mojo angleško razpravo *Numerical Sequence of the Number of Beast and of the Thousand Years Reign*. Revija je mojo razpravo zavrnila. – »this is really not the sort of paper that suits the puposes of the CBQ« – vendar so pristavili, da z njo sicer ni »nothing wrong«. Žal mi je, da moja racionalna eksegeza števila 666 ni bila sprejeta.
– Kurent, T., Matematični izvor povesti o troglavem zmaju, pesmi o Pegamu, Apokalipse in Rabelaisovih anagramov. – *Slavistična revija*, julij-september 1987.
– isti, Uticaj indijske matematike na Jovanovo odkritje, na priče o troglavom zmaju, i na Rabelaisove anagrame. – *Kulture Istoka*, god. V, Broj 15, januar-mart 1988.

¹² Razodetje, 20, 4-6.

¹³ *Sveto pismo nove zaveze. Jubilejni prevod ob štiristoletnici Dalmatinove biblije*, Ljubljana, 1984, (Posamezne besede v komentarju podčrtal T. K.)

¹⁴ Ali H. Žerdin, Novi božji odposlanec. – *Mladina*, 8. 4. 1997.

¹⁵ Citat v gematriji podpišeta avtor in tisti, ki citira, razen če gre za molitev, navedbo iz Biblije ali znano reklo.

¹⁶ Grški glagol πιστεω ima toliko pomenskih nians, da ga moram opisati.

¹⁷ *Družina*, 13. aprila 1997.

¹⁸ *Missale romanum, MDCCCCV, Missa in anniversario electionis seu consecrationis episcopi*.

¹⁹ *Rimski misal* sta prevedla in priredila dr. P. Metod Turnšek, S. O. Cist. in dr. p. Tomaž Kurent, S. O. Cist. leta 1944. Založil in izdal ga je Stiški samostan očetov cistercijanov, natisnila pa Ljudska tiskarna v Ljubljani. Leta 1961 je izšel na Koroškem ponatis, podpisal ga je dr. p. Metod Turnšek in pri tem svojega sodelavca zatajil. Proti temu plagiatu sem protestiral; časopis *Slovenec* je dne 1. marca 1993 objavil moj protest v Pismih bralcev pod naslovom Rimski misal ob drugi slovenski izdaji.

Tine Kurent**VELIKI ŠMAREN 1997**

Letošnji praznik Marijinega vnebovzetja¹ je bil zame pomemben, ne zato, ker je ne le cerkveni ampak tudi državni dela prost dan, ampak zato, ker mi je uspelo decifrirati njegov datum, ki velja 139.

Število 139

Datum 15. avgusta 1997 velja gematrično² $15 + 8 + 19 + 97 = 139$. Tega dne je monsinjor Edmond Farhat, veleposlanik Svetega sedeža pri Republiki Sloveniji, izročil pred brezjansko baziliko v papeževem imenu našemu metropolitu in nadškofu dr. Francetu Rodetu palij v znak pastirstva nad zaupano mu čredo. To odlikovanje je zapisano v datumskem številu 139:

PALLIUM PRO METROPOLEO PROVINCAE LII ARCHIEPISCOPO SLOVENICO DR. FRANCISCO RODE;³ s številkami $(16 + 1 + 12 + 12 + 9 + 21 + 16) + (16 + 18 + 15) + (13 + 5 + 20 + 18 + 15 + 16 + 15 + 12 + 5 + 15) + (16 + 18 + 15 + 22 + 9 + 14 + 3 + 9 + 1 + 5) + 52 + (1 + 18 + 3 + 8 + 9 + 5 + 16 + 9 + 19 + 3 + 15 + 16 + 15) + (19 + 12 + 15 + 22 + 5 + 14 + 9 + 3 + 15) + (4 + 18) + (6 + 18 + 1 + 14 + 3 + 9 + 19 + 3 + 15) + (18 + 15 + 4 + 5) = 834 = 6 \times 139$.

Število 139 pa zamenjuje še dve drugi števili, eno večje, drugo pa manjše za 2, torej števili 141 in 137.

Število 141 = 3 x 47

Število 141 slavi Boga: **SOLI DEO GLORIA**⁴ velja s številkami $(19 + 15 + 12 + 9) + (4 + 5 + 15) + (7 + 12 + 15 + 18 + 9 + 1) = 141$.

V številu 141 pa je še en pomen. Njegovo največje praštevilo je 47. V številu 470 je zapisan nadškofov poziv skupaj z njegovim podpisom: **ČRTAJMO SRAMOTNI 55. ČLEN USTAVE!**⁵ **T⁶ FRANC RODE;** s številkami $(3 + 18 + 20 + 1 + 10 + 13 + 15) + (19 + 18 + 1 + 13 + 15 + 20 + 14 + 9) + 55 + (3 + 12 + 5 + 14) + (21 + 19 + 20 + 1 + 22 + 5) + 20 + (6 + 18 + 1 + 14 + 3) + (18 + 15 + 4 + 5) = 470$.

Število 137

Število 137 smo že večkrat srečali, saj je pomembno v odnosih med Republiko Slovenijo in Cerkvijo:

Vatikan je uradno priznal Republiko Slovenijo točno opoldne dne 13. januarja 1992, ali z gematričnimi številkami $12 + 13 + 1 + 19 + 92 = 137$.

Sveti oče Janez Pavel II je obiskal našo deželo 17. maja 1996, s številkami $17 + 5 + 19 + 96 = 137$.⁷

V številu **137**, pravzaprav v njegovi dvojni vrednosti, v številu **274**, je gematrično zapisan poziv Cerkve Sloveniji: **AD VICTORIAM ECCLESIAE, SLOVENIA**,⁸ ali z gematričnimi številkami $(1 + 4) + (22 + 9 + 3 + 20 + 15 + 18 + 9 + 1 + 13) + (5 + 3 + 3 + 12 + 5 + 19 + 9 + 1 + 5) + (19 + 12 + 15 + 22 + 5 + 14 + 9 + 1) = 274 = 2 \times 137$. V geslu je izraženo bistvo cerkvene politike do naše dežele.

Cerkev izbira datume v časovnem razporedu svojega delovanja premišljeno. V njihovo gematrično število zapisuje bistvo tedanjega delovanja.

OPOMBE

- ¹ Dne 15. avgusta leta 1950 je papež Pij XII v Vatikanu razglasil versko resnico, dogmo, da je bila Marija z dušo in telesom vzeta v nebesa. O tem poveličanju govori njegova molitev: »Brezmadežna Devica, božja Mati in Mati ljudi, z vsem žarom svoje vere verujemo, da si bila z dušo in telesom vzeta v nebesa.« Glej brošuro *Zgodnja Danica*, Šmarnično branje za leto 1991, ki ga je spisal Franc Sodja, C. M., izdali in založili pa lazaristi, Mačkova 2, Ljubljana, 1991.
- ² Gematrija je že več ali manj znana tudi bralcem revije *Borec*. Kdar jo želi spoznati bolj natančno, naj preštudira mojo razpravo *The Gematric Cryptography in the Art*, *Acta neophilologica XXIX*, 1996, 89-107.
- ³ Po slovensko: »Palij za metropolita province LII slovenskega nadškofa dr. Franceta Rodeta.« Palij je bel naramni trak z vtkanimi črnimi križi, stkan iz volne posebej izbranih jagnjet. Z njim odlikujejo pastirja, ki naj vodi svoje ovce. Ostalim novoimenovanim škofom je papež izročil palije že prej, v Rimu 29. junija 1997.
- ⁴ Pobožni vzdihljaj »Samo Bogu gre slava« pripisujejo sv. Uršuli. Glej razpravo Kurent, T., *Gematrija na fasadi Nunske cerkve v Ljubljani*. – *Koledar 1991*, Družba sv. Mohorja v Celovcu, 114-120.
- ⁵ O sramotnem členu ustave je pridigal metropolit in nadškof takoj po prejemu palija in obljubi pokornosti papežu Janezu Pavlu II. Inkriminirani člen govori o svobodnem odločanju o rojstvih otrok: »Odločanje staršev o rojstvih svojih otrok je svobodno. Država zagotavlja možnost za uresničevanje te svoboščine in ustvarja razmere, ki omogočajo staršem, da se odločajo za rojstvo svojih otrok.« (*Ustava Republike Slovenije*, Časopisni zavod *Uradni list Republike Slovenije*, 1997)
- ⁶ Svečenik začne svoj podpis s križem. V gematriji je v rabi križ TAU v obliki črke T.
- ⁷ Nekaj podobnega, toda preveč komplicirano, da bi tukaj razlagal, se je zgodilo tudi na božič 1996, ko je predsednik Milan Kučan podaril papežu kočevsko smreko za okrasitev Trga sv. Petra. Glej razpravo *Numerologija, kabala, gematrija, okultizem in dilema 77 ali 76*, v reviji *Borec*, 555-556, 1997.
- ⁸ Po slovensko: »Za zmago Cerkve, Slovenija!«

Ivo Žajdela

KDO HOČE OPRAVIČITI UMOR KAPLANA FRANCA KRAMARIČA?

V reviji *Borec* (številka 555/556, 1997) je bil objavljen prispevek Toneta Avseca z naslovom *Drugi odgovor gospodu Janezu Kebetu*. V njem pisec že drugič polemizira s prav tako drugim prispevkom župnika v Starem trgu pri Ložu na temo partizanskega umora kaplana v Starem trgu pri Ložu Franca Kramariča 3. septembra 1942. Pri tem hoče celo vrsto primerov prikazati kot inkriminirana dejanja, ki pa to seveda niso, zato terja to početje odgovor.

Tone Avsec najprej piše o vlogi kaplana Toneta Duhovnika. Pri tem navaja Duhovnikovo poročilo *Pregled protikomunističnega dela od januarja do oktobra 1942*, navedbo iz razprave Metoda Mikuža, ki je pod naslovom *Slovenska duhovščina in Osvobodilna fronta* izšla leta 1946 v *Novem svetu*, ter odlomek iz mesečnega poročila *Vesti*, informativnega biltena pokrajinske uprave Ljubljanske pokrajine. Prav tako kot Avsecev sogovornik v tej polemiki Janez Kebe tudi sam ne vidim prav nič spornega v angažiranju Toneta Duhovnika. Tovrstno angažiranje je bilo zaradi komunistične revolucije izsiljeno in nujno. Boljše alternative takrat ni bilo. Razloge za to bom navedel v nadaljevanju. V prav nobeni Avsecevi navedbi iz literature ali iz arhivskega gradiva ne vidim prav nobenega spornega znaka o delovanju Toneta Duhovnika.

Avsec v nadaljevanju navaja pisanje Francija Strleta in Matije Škerbca o tem, da naj bi župnik Franc Presetnik opravljal župansko funkcijo in v tej vlogi tudi poveljeval vaški straži in da naj bi ob neki priložnosti to funkcijo namesto njega opravljal Franc Kramarič. Ne bom se posebej ustavljal pri tem, da navaja »čuden« citat iz poročila Matija Škerbca *Pot po Notranjski*. Najprej je enostavno izpustil del stavka, ne da bi se to v citatu videlo, takoj zatem pa je navedel stavek: »Tedad je kaplan Kramarič na pogajanjih sodeloval kot predstavnik poveljnika Presetnika,« ki ga v Škerbčevem poročilu sploh ni. Pač po metodi: najprej si nekaj izmisliš, nato pa s tem polemiziraš.

Toda tudi če bi bili ti podatki, ki jih navaja Avsec, resnični, ne vidim v njih – tako kot ne v primeru Toneta Duhovnika – prav nobene spornosti. Zakaj pa ne bi smel biti na čelu samoobrambnih vaških straž kdor koli? Danes je popolnoma nesporno dejstvo, da so slovenski komunisti izkoristili okupacijo Slovenije in nato zlorabili gesla o narodnoosvobodilnem uporju za to, da so lahko pod njimi vodili svojo komunistično revolucijo. To so počeli kljub temu, da je bil v tem času

slovenski narod nadvse ogrožen. Sam sem o tem početju komunistov v letu 1941 dovolj podrobno pisal v svoji knjigi *Zasuta usta* (Ljubljana, 1996). Podatki v tej knjigi so ves čas dokumentirani, vendar jih tu zaradi pomanjkanja prostora ne morem obširneje povzeti. Dodam naj le to, da sem v enem letu po izidu knjige našel še veliko več dokumentiranih dokazov o začetkih komunistične revolucije, ki pa mojih trditev ne morejo več spremeniti, saj jih je že v knjigi dovolj in so več kot dovolj prepričljivi. Slovenski komunisti so začeli pobijati svoje idejne nasprotnike (naj opozorim, da ves čas uporabljam izraz nasprotniki v nasprotju s komunistično literaturo, v kateri se skoraj brez izjeme uporablja izraz sovražniki) že poleti 1941, še preden so ustanovili posebno službo, ki se je sprva imenovala Varnostno-obveščevalna služba Osvobodilne fronte. To so ustanovili 15. avgusta 1941, s čimer je spremljanje domačih političnih nasprotnikov postalo sistematično. Toda ne le zasledovanje, ampak tudi pobijanje. Do konca leta 1941 so komunisti ubili približno 40 Slovencev (Irena Mrvič: *Obveščevalno varnostna služba OF, Slovenski upor 1941*, SAZU, 1991, str. 272). Za leto 1942 pa navajanja teh strašnih dogodkov skoraj ne bi rad načenjal, saj se podatki izredno zgostijo in nam pokažejo porazno stanje. V poročilu, ki ga je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet poslalo 1. maja 1942 vrhovnemu štabu Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, je omenjeno, da so doslej v Ljubljani izvršili 65 likvidacij, od tega jih je eksekutiva (VOS) izvedla 48, druge pa Narodna zaščita. Po vsej Sloveniji pa so likvidirali 250 ljudi. V nadaljevanju poročila so navedene nekatere glavne likvidacije in tovrstne akcije.

Pri tem lahko napišem samo žalostno spoznanje, da teče že osmo leto po prvih demokratičnih volitvah, pa še vedno nimamo zgodovinske študije o teh bistvenih problemih, ki bi prišla izpod peresa katerega od uradnih slovenskih zgodovinarjev. Nekateri od njih so v začetku devetdesetih let še kazali voljo po tem, da se končno lotijo tudi te problematike, saj gre za ključne stvari za razumevanje vsega preostalega dogajanja med vojno in po njej na Slovenskem, zadnja leta pa so se spet zatekli k temam, ki niso irelevantne samo iz »potreb časa«, ampak tudi iz logike prioritet zgodovinskega. Vse govorjenje o tem, da naj prepustimo zgodovino zgodovinarjem, je bilo torej v funkciji poskusov, da se čas razkrivanja resnice iz časa druge svetovne vojne na Slovenskem čim bolj odmakne v prihodnost.

Že nekaj omenjenih podatkov govori o tem, da se je bilo treba na komunistično revolucijo, ki je potekala vse od poletja 1941, odzvati. V nasprotnem primeru bi se ljudje prepustili na milost in nemilost logike revolucije, ki ni imela prav nobenih moralnih, racionalnih in ne državo-tvornih zadržkov. Spomladi in poleti 1942 je pobijanje dobilo takšne razsežnosti, da so pri organiziranju samoobrambe odpadle prenekater

zavore. Največja težava pri tem je bilo nedvomno dejstvo okupacije oziroma prisotnost okupatorja. Toda okupacija ni »branila« nikogar. Tu pa je bilo dejstvo revolucionarnih umorov. Samoobramba je bila seveda v pogojih okupacije skrajno otežena, saj je hotel imeti okupator vsako javno dogajanje ter tako tudi oboroženo protirevolucijo pod svojim nadzorom. To slednje še posebej. Pri tem pa je imel okupator tudi svoj goli interes, da se narod, ki so ga okupirali, ukvarja sam s seboj, s čimer bo imel pri svoji okupaciji lahkotnejše delo. Zato je vsako zlonamerno poudarjanje kolaboracije protirevolucije, milo rečeno, nepošteno in iz zornega kota zgodovinske stroke napačno. Najprej so protirevolucijo z brezkompromisnim pobijanjem povzročili, potem pa so ji za nameček še očitali kolaboracijo. Tako pač ne gre. Situacija je kristalno jasna in vsako izmikanje tem dejstvom je ne le profesionalno nepošteno, ampak tudi lažno. O divjanju revolucije pri preganjanem delu naroda ni bilo prav nič prostora za spraševanje o kolaboraciji ali (pozneje) o konstelaciji svetovnih sil. Šlo je za boj za golo preživetje pred sistematičnim in brezobzirnim valjarjem revolucije.

Že več let opozarjam, da bi morali dobiti primerjalno študijo, ki bi prikazovala upor proti okupatorju v Sloveniji in na primer v Franciji. V Franciji si komunisti niti približno niso privoščili tega, da bi se v pogojih okupacije šli kakršno koli revolucijo. Slovenski komunisti pa so jo izvajali od samega začetka. S tako študijo bi lažje razumeli, kaj je pomenila okupacija, kaj revolucija v razmerah okupacije in kaj izsiljena samoobramba ter s tem hkrati ena od funkcionalnih vrst kolaboracije. Nikakor ne moremo soglašati z logiko, da bi kot zgodovinsko dejstvo ostal zgolj očitek o kolaboraciji z okupatorjem, prav nič pa se ne bi hkrati s tem povedalo o vzrokih za takšno kolaboracijo. Nevzdržno je, da bi tisti, ki so mnoge Slovence prisilili v kolaboracijo, tem še naprej očitali kolaboracijo in naravnost perverzno zamolčevali svojo krivdo za to.

Med drugo svetovno vojno na Slovenskem se je delovanje železne logike vzrokov in posledic še bolj zgostilo. Popolnoma jasno je, da ne bi bilo nobenih vaških straž in ne domobrancev, če ne bi bilo revolucije. In če ne bi bilo revolucije, bi lahko v Sloveniji potekal »čisti« narodno-osvobodilni odpor, pa tudi kakšen »čisti« kolaboracionist bi se našel. Tako pa je bila v ospredju komunistična revolucija, saj so njene že samo medvojne posledice več kot grozljive, da o povojnih sploh ne govorim. Mnogi so v preteklih desetletjih pisali o narodnoosvobodilni vojni kot o čisti, tako rekoč teoretski obliki. Berimo na primer zadnje zapise o tem zgodovinarja dr. Janka Pleterskega; na primer knjigo *Senca Ajdovskega gradca* (Ljubljana, 1993). Seveda se mu lahko njegove teze tako iztekajo, kot se mu, ko pa na eni strani prikazuje čisti narodnoosvobodilni odpor, na drugi pa kolaboracioniste in izdajalce, povsem pa zamolčuje bistveno dogajanje, to pa je zloraba stanja oku-

pacije in parol o narodnoosvobodilnem boju za izvajanje komunistične revolucije. Zato so bile tudi nekatere alternative, o katerih se je v zadnjih letih rado govorilo, povsem napačne. Tu mislim predvsem na v naslovu knjige postavljeno dilemo Drage Ahačič *Osvobodilna ali državljanska vojna?* (Ljubljana, 1992). Ta dilema je povsem nevzdržna, saj je jasno, da bi namesto *ali* moralo stati kvečjemu *in*. Takšno dilemo lahko vsiljuje samo nekdo, ki bi rad operiral s »popolno polresnico«. Če namreč bralcu nanizaš le enostranske informacije in mu nato za presojo ponudiš dilemo o osvobodilni ali državljanski vojni, je jasno, da se bo odločil za prvo, ki je bolj všečna. Gre torej za klasično manipuliranje z zgodovino – in seveda z bralcem – ko izpustiš vse, kar bi ti škodovalo, navedeš pa le tisto, kar ti koristi, nato pa na to za nameček nalepiš »čudno« dilemo.

Če torej leta 1941 ne bi bilo vedenja o dotedanjem delovanju in hotenjih komunistov, tako v svetu kot doma, in če ti komunisti poleti 1941 ne bi začeli z revolucionarnimi dejanji, ki so bila pozneje v nenehnih eskalacijah, če bi torej šlo za čiste prvine upora proti okupatorju, potem bi si lahko razlagali vse tisto, kar navaja Tone Avsec kot problematično (celo kot zločinsko), v resnici kot takšno. Tako pa so izhodišča za razumevanje dejanj na primer Toneta Duhovnika, župnika Franca Presetnika in tudi kaplana Franca Kramariča povsem drugačna. In tu se vsi Avsecevi krčeviti poskusi, da bi očrnil omenjene osebe in opravičil početje partizanov, ves čas v osnovi podirajo. Že prej sem navedel, da tu nimam prostora, da bi navajal vsebino in vse razsežnosti pomenov številnih odlokov (na primer tistega iz septembra 1941 o zaščiti slovenskega naroda), smernic, napotkov, ukazov itd., ki govorijo o monopolu nad odporom proti okupatorju ter o nenehnem hujskanju partizanov in drugih vojaških skupin komunistične partije proti notranjim nasprotnikom. Ta literatura danes že obstaja, ni je več tako malo in je vsakomur dostopna. Zato opravičil za nadaljevanje vztrajanj pri starih podobah o »čisti NOB« ter o »grdih kolaboracionistih« ne more biti več. Poleg vsebinskih pomenov teh partijskih smernic bije v oko njihov neverjetni ščuvalski besednjak.

Naj tu opozorim še na nekaj. Ali ne bi bilo dovolj hudo breme za ljudi, če bi bili samo podvrženi posledicam uporniških akcij, kot so okupatorjeva maščevalna in zastraševalna izseljevanja, taborišča, požigi hiš in celih vasi ter seveda streljanja talcev? Če bi bile takšne akcije in njihove posledice velikokrat tudi težko razumljive ali celo nerazumljive, vendar vseeno v spektru nujnega zla, potem so revolucija in vse njene posledice (protirevolucija, kolaboracija, strahotne žrtve ter desetletja povojne diktature) povsem neopravičljive in zločini brez primere.

Za primer, kako se Avsecevo pisanje podira samo od sebe, naj navedem naslednji odlomek iz njegovega članka: »Navedel sem le

nekaj skopih podatkov o Duhovnikovem delovanju v službi okupatorjev. K temu je treba dodati le še to, da je šel ob koncu leta 1944 v Rim, kjer naj bi vzpostavil stik z Anglo-Američani, da bi se ob koncu vojne domobranstvo prelevilo v četniško formacijo in pojavilo kot kraljeva jugoslovanska vojska v domovini. Za takšne načrte skupinice domobranskih oficirjev v Ljubljani je zvedel gestapo in jih aretiral. Aretiral je tudi Toneta Duhovnika in ne glede na to, da je pred tem z njimi zavzeto sodeloval. Vsi so bili spomladi 1945 poslani v koncentracijsko taborišče Dachau. Lep in poučen primer usode človeka, ki se je boril proti narodu za koristi okupatorjev.« Le kako Avsec ne vidi, kakšne nesmisle piše. V prvem in zadnjem stavku navaja trditve o Tonetu Duhovniku, ki pa jih s sredinskimi štirimi stavki povsem relativizira in pokaže na absurdnost trditev v obeh zunanjih stavkih.

Avsec pod tretjo opombo opisuje italijanske aretacije ter požige hiš v Vrhniki pri Ložu. Omenja seznam, po katerem naj bi italijanski oficir izvajal aretacije. Če bi tak seznam nastal s pomočjo domačinov Slovencev v omenjeni »čisti« obliki upora proti okupatorju, bi seveda šlo za čisto izdajalsko početje, vredno najhujšega obsojanja. Ker pa se je zaradi delovanja partije oziroma izvajanja revolucije dogajalo marsikaj, je tudi nastanek spiska, o katerem Avsec trdi, da je obstajal, treba gledati skozi vse elemente konteksta oziroma skozi celoto dogajanja. Tudi ta primer kaže, kako je revolucija otežila vrednostno identifikacijo na videz čistega dohodka.

Avsec omenja spisek, ki naj bi ga sestavil kaplan Kramarič in na katerem naj bi bilo »83 ljudi, ki so bili določeni za ustrelitev«. Ta spisek naj bi omenjal v svojem neobjavljenem sestavku Franc Levec, vendar tako Levec kot Avsec z njim ne razpolagata, ker naj bi bil verjetno ostal zakopan v kakšnem izgubljenem partizanskem arhivu. Glede na hudo propagando, ki so jo uporabljali komunisti, še posebej potem, ko so videli, kakšne posledice so nastale zaradi divjanja njihove revolucije (pri čemer je bil umor kaplana Franca Kramariča le eden v dolgi vrsti umorov) in so hoteli nasprotnika (sovražnika) čim bolj očrniti, lahko močno dvomimo o resničnosti takšnega spiska. Vzrokov za ta in tovrstne dvome je več kot dovolj in tudi za te dvome so si komunisti sami krivi.

Kaj reči ob naslednji Avsecevi navedbi? »K vsemu temu bi omenil le še to, da se ne le Franciju Strletu in ne meni ob vsem doživetem in desetletja dolgem zapisovanju, zbiranju in preučevanju predvojnih in medvojnih dogodkov, ko sva imela priložnost slišati, pa tudi zapisati številne izjave ter pričevanja ljudi iz Loške doline in okolice, ni bilo treba zatekati k 'zrežiranim obtožbam'. Če to za koga velja, se je takega dela evidentno lotil g. Janez Kebe.« Škoda, da se je Avsec spustil na takšno žaljivo raven. Avsec navaja kot zelo relevanten odlok »IOOF slovenskega naroda«, ki je bil objavljen v 23. številki Slovenskega poročevalca 26.

maja 1942 in se glasi: »1. Župnijski uradi kot javnopravni uradi so od sedaj dalje odgovorni za svoje delo novi narodni oblasti ter dolžini, da vse svoje poslovanje spravijo v sklad z novo slovensko narodno oblastjo. V tem smislu morajo župnijski uradi prekiniti vsak stik z okupatorskimi oblastmi ter prenehati s slehernim izpolnjevanjem njihovih ukazov. 2. Župnijskim uradom naročamo, da v nedeljo, dne 31. maja t. l., prebero s prižnic priloženi 'Razglas' o uzpostavitvi narodne oblasti.«

Avsec nato očitajoče zapiše, da župnik Presetnik tega odloka ni upošteval. To, da se je »IOOF slovenskega naroda« lotil pisanja takšnega odloka, ga javno objavil ter z njim župniščem celo zagrozil, je samo še eden od mnogih dokazov cinične narave komunistov, ki so stali za »IOOF slovenskega naroda«. Po eni strani so na veliko pobijali in sramotili svoje politične nasprotnike (prav na dan objave odloka je partijska VOS v Ljubljani ustrelila dr. Lamberta Ehrlicha!) ter za to zlorabljali okupacijo in uporniško voljo mnogih Slovencev, hkrati pa so se perverzno razglašali za »slovenski narod« ter za »narodno oblast« in na tiste, ki so jih pobijali in sramotili, naslavljali nekakšne svoje odloke s skrajno ciničnimi vsebinami. Najprej so nasprotnika pahnili v naročje okupatorja, potem pa mu grozili, da s tem okupatorjem ne sme imeti nič.

Če bi pri tem še vedno lahko zamahnili z roko, češ, pač vojna propaganda tistih časov, pa bi moralo biti Tonetu Avsecu pod častjo, da takšno medvojno propagando, iz katere za nameček veje še toliko cinizma, še vedno uporablja, in to celo v nekakšne argumentacijske namene.

Seveda bi imeli takšni odloki težo le, če ne bi bilo komunistične revolucije in bi šlo le za upor proti okupatorju, pri čemer seveda ni važno, kdo bi ga vodil. Tako pa so tovrstni odloki le dokaz za skrajni cinizem komunistov in nič več.

Zelo nizko se je Avsec spustil pri opisu italijanske zasedbe cerkve v Starem trgu 5. junija 1942 ter aretacije ljudi, ki so prišli k maši. Avsec enostavno zapiše, da je bilo to italijansko barbarstvo izvršeno »v soglasju s klerikalnim vodstvom«. Kot dokaz za to svojo trditev navaja odlomke iz poročila dekana Matije Škerbca. Iz Avsecevega pisanja se jasno vidi, da ti odlomki seveda niso nobeni dokazi, vse skupaj pa lepo kaže, kakšnih konstruktov se loteva Avsec.

Avsec navaja nekaj lastnih slabih izkušenj s kaplanom Kramaričem (dogodek iz hiralnice v Pudobu leta 1937 in kaznovanje zaradi sodelovanja pri pretepu z butaricami na cvetno nedeljo leta 1940). Kako naj verjamemo njegovemu pričevanju sicer neprijetnih dogodkov, ko pa proti istemu kaplanu, ki so ga komunisti tako brezobzirno ubili, in to že leta 1942, piše takšne nevzdržne konstrukte? Žal mi je, da moram to napisati, toda lahko da je kaj od Avsecevega pisanja tudi resnično, vendar pa si je sam kriv, če je tudi to potrjeno resnim dvomom.

Avsec nameni precej prostora dokazovanju o nabavljanju in celo nakupovanju orožja, pri katerem naj bi sodeloval tudi kaplan Kramarič. Toda kaj naj bi bilo pri tem oboroževanju spornega! Kdo pa je kdaj komunistom očital, kako so se oboroževali, četudi bi jim celo po njihovem revolucionarnem početu več kot lahko? Takšne očitke lahko navaja nekdo, ki ne more iz starih miselnih spon, za katere so bile značilne skrajne uzurpatorske parole o »ljudski oblasti«, »narodni oblasti«, »slovenskem narodu« (npr. »IOOF slovenskega naroda«) in podobno. Na koncu svoje polemike je Avsec za Kramariča in druge celo uporabil izraz »protiljudska dejavnost«, kar zgovorno priča, kje je ostal s svojim razmišljanjem.

Pri pisanju o nabavljanju orožja je navedel tudi primer spopada med partizani in protirevolucionarno skupino v Loškem Potoku maja 1942 in pri tem povsem nekritično citiral zapis politkomisarja Zidanškovega bataljona Cveta Močnika, saj se iz njega prav nič ne da razbrati, zakaj je do upora proti revoluciji v Loškem Potoku sploh prišlo. Tako lahko beremo samo o tem, kako so belogardisti streljali na partizane, kar naj bi bilo po logiki »popolnih polresnic« zločinsko dejanje. Kaj vse pa so partizani počeli pred tem, o tem pa seveda nič. Ker se iz pisanja Toneta Avseca vidi, da mu brskanje po literaturi in virih ni tuje, naj ga spomnim, na knjigo avtorja, ki ga v svoji polemiki nekajkrat citira. Mislim na Matijo Škerbca in drugi del njegove knjige *Krivda rdeče fronte* (Cleveland, 1957), kjer si lahko v poglavju *Loški Potok med komunistično revolucijo* (str. 55 do 98) prebere obširne vzroke za potek oborožene protirevolucije. Ker hodi na Inštitut za novejšo zgodovino, si lahko Škerbčevo analizo prebere tam. V tretjem delu knjige pod istim naslovom je uvodoma objavljeno poglavje *Stari trg pri Ložu v krvavi poplavi komunizma*. Še to. Škerbčevo pisanje prav gotovo ni tako, da bi ga lahko kdo odpravil z zamahom roke, češ propaganda. V njem je veliko zanimivih podatkov. Prav tistih, o katerih vsemogočne knjige komunističnega zgodovinopisja dosledno molčijo. Prepričan sem, da bi jih Avsec, če bi bil na mojem mestu, zdaj z veliko vnemo citiral.

Avsec omenja tudi primer streljanja talcev na Ulaki ter primer rešitve Antona Laha. Pri tem na koncu zapiše, »da je bilo povsem drugače, kakor se je bil branil župnik Presetnik«. Kaj je bilo »povsem drugače«, očitno ve le Avsec skozi svoj način branja Presetnikovega kratkega opisa tega dogodka. Očitno Avsec tu ni vedel več, kako bi še nasprotoval Kebetu, in si je nekakšna popolna neskladja med dvema opisoma rešitve Antona Laha preprosto izmislil. Pri tem siljenju s polemiko mu na koncu pride prav celo navajanje delovanja Ivana Žnidaršiča. Kaj je hotel z njim prispevati k polemiki, ve očitno samo Avsec sam?

Dne 3. septembra 1942 so partizani umorili v Starem trgu pri Ložu kaplana Franca Kramariča in še enajst drugih ljudi. 16. septembra

1942 je Loški odred napadel postojanko vaške straže v Kozariščah (glej opis v Zborniku NOV VI/4, dokument 43, in v Notranjskih listih III, strani 323–326). Krimski odred in en bataljon Dolomitskega odreda sta v noči na 19. september 1942 napadla postojanke vaških straž v Begunjah, Dobcu, Bezuljaku, Topolu in Selščku. 8. oktobra 1942 je bila seja ROOF za Loško dolino. Na njej so predlagali celo vrsto rekvizicij in omenjali, kdo vse je obsojen na smrt in še »ni bil likvidiran«. Poročilo o tem so izdali 10. oktobra 1942 (Notranjski listi III, stran 325). Še in še bi se dalo naštevati, kako so partizani najprej »delali«
»belo gardo«, nato pa jo uničevali.

Veliko pove Avsec o sebi tudi na koncu svoje polemike, kjer Janezu Kebetu očita, da hoče rehabilitirati »kaplana Kramariča in s tem hkrati tisti del katoliške duhovščine, ki se je zaradi vsestranskih koristi vezala na italijanski fašizem in mu pomagala iztrebljati slovenski živelj«. Nato vplete še čas nacističnega okupatorja in omeni »križarsko vojno«, ko naj bi bila »vera v nevarnosti in jo je vsak birmanec – Kristusov vojak, dolžan braniti«. In še zadnji stavek: »Ob vsem tem se mi zastavlja vprašanje, da se zaradi takih, ki te zmote ne priznajo, dejanja, ko se postavlja konfesionalni interes pred narodovega, tedaj, ko je ta v največji stiski, še kdaj ne ponovijo.« Če bi Avsec s tem svojim moraliziranjem mislil na komuniste, ki so izrabili okupacijo, ko je bil slovenski narod ogrožen na življenje in smrt in so pod krinko parol o »narodnoosvobodilnem boju«
sprožili in izvajali krvavo komunistično revolucijo, potem bi seveda imel prav, dokler pa bo takšne očitke delil tistim, ki so se bili kljub vsem izsiljenim posledicam (kolaboracija, državljanska vojna) prisiljeni braniti pred to revolucijo, dotlej bo ponavljal v osnovi zlagano komunistično »zgodovino«.

Janez Kebe je v svoji obsežni knjigi Loška dolina z Babnim Poljem (Družina, 1996) na strani 123 zapisal: »V znamenje sprave so med žalno slovesnostjo trije možje, ki imajo največ žrtev med svojci (Zdravko Kraševac iz Starega trga – mamo, očeta in dva brata; Ludvik Kandare iz Dan – očeta in šest bratov; Jože Sterle iz Podgore – tri brate), nesli cvetje tudi k spomeniku partizanskih žrtev. Kristjani moramo delati za pomiritev, čeprav živi še precej ljudi v prejšnji, petdeset let oblikovani in veljavni miselnosti, da so ene žrtve več vredne od drugih. Komemoracija je bila v duhu odpuščanja in z gorečo prošnjo, da se taki časi pobijanja ne bi med slovenski narod nikdar več vrnili.« Žal mnogi takšnih dejanj in takšnega pisanja ne bodo nikoli razumeli. Še huje: še z večjim veseljem bodo udrihali po »sovražniku«.

Kaj reči za konec? Tone Avsec se je krčevito trudil, da bi kaplanu Francu Kramariču dokazal karkoli takšnega, kar bi vsaj malo opravičevalo partizanski umor, ki je imel za Loško dolino zelo hude posledice (tisto noč, ko so partizani ubili Franca Kramariča, so ubili še enajst

drugih domačinov). Pri tem je po svoje značilno za pisce, ki se jim je za vselej iztekel čas, za kakšne bilke se lovijo in kaj vse se jim zdi sporno. Naravnost fascinantno za današnji čas je, da so ljudi, ki so se zaradi revolucije bili prisiljeni braniti in ki so organizirali protirevolucionarno obrambo, sposobni celo inkriminirati. Pri tem početju je najbolj žalostno to, da s takšnim načinom pisanja povsem razvrednotijo še tiste redke stvari pri svojem pisanju, ki pa morda vendarle niso sporne.

Anton Avsec**KAJ PRAVZAPRAV HOČE IVO ŽAJDELA?**

V prizadevanja za rehabilitacijo najvidnejših organizatorjev belogardističnih vaških straž v Loški dolini župnika F. Presetnika in kaplana F. Kramariča se je za dekanom Janezom Kebetom iz Starega trga vključil še novinar Ivo Žajdela iz Vidma pri Ščavnici (po novem Sv. Jurij pri Ščavnici). Iz njegovega pisanja je razbrati, da se ne zadovolji le s tem primerom, marveč si prizadeva na podstatu medvojne belogardistične propagande opravičiti izdajstvo in kolaboracijo belogardizma z naci-fašizmom.

G. Žajdela je že s samim naslovom svojega članka »Kdo hoče upravičiti umor kaplana Franca Kramariča« udaril v prazno. Človek bi pričakoval, da bo pisec v polemiki ovrgel podatke o vlogi starotrške duhovščine, ki sem jih zbral iz obstoječega arhivskega gradiva in literature, italijanske, nemške, belogardistične in partizanske provenience ter spominskega gradiva, z novimi, nam še neznanimi zgodovinskimi viri in tako obogatil vedenje o tej problematiki. Nič takega ni zmogel. Zadovolji se s pavšalno trditvijo, da hočem »celo vrsto primerov prikazati kot inkriminirana dejanja«, in zadostuje mu trditev »pa to seveda niso«. Res me zanima, katere navedbe niso točne? Mar korespondenca župnika Presetnika z okrajnim civilnim komisarjem, fašistom Umberto Rosinom ni točna? Ali dopis polkovnika Alberta Seraglie, poveljnika XI. grupacije GaF, ki navaja, da je v župniku F. Presetniku dobil informativni vir prve vrste, ni točen? Ali je podatek o srečanju kaplana Kramariča in vrhniških organizatorjev vaše straže s partizanom Kraševcem lažen, ko pa en udeleženec tega dogodka še živi? Ali je partizansko poročilo o krivdi in likvidaciji kaplana Kramariča izmišljeno itd.? Ker g. Žajdela obremenilnih dokumentov o izdajalski vlogi in slepi kolaboracionistični dejavnosti z italijansko fašistično oblastjo ne more zanikati, se tudi sam zateče k ponovitvi insinuacije g. Kebeta, ki moj komentar h Kramaričevi vlogi v pogovoru s partizanom Kraševcem spremeni tako, kakor da ga ne bi bilo. In to za nameček tudi on izkoristi za oklevetanje moje malenkosti. Vse skupaj je lep primer rabulistike, ko od bistva problema preide v napad na pisca, ki si drzne podvomiti, še huje, upravičeno ugovarjati in zavrniti neresnične navedbe dekana Janeza Kebeta. Na tako podtikanje sem odgovoril že g. Janezu Kebetu v drugem odgovoru v reviji Borec, 1977, št. 555–556, na straneh 246 in 247. Kaže, da ni bilo dovolj, zato to ponavljam tudi tokrat, in če bo treba, še kdaj, saj je znano, da je treba nekaterim večkrat povedati, da doumejo, nekateri pa ne nikoli.

K jedru problema nas Ivo Žajdela popelje z ugotovitvijo, da »tudi če bi bili ti podatki, ki jih navaja Avsec, resnični, ne vidim v njih – tako kot ne v primeru Toneta Duhovnika – prav nobene spornosti«. To je jeza, ki jo danes z vsemi močmi zagovarjajo tisti, ki želijo opravičiti in oprati izdajstvo in sodelovanje z okupatorjem pod pretvezo boja proti komunizmu. To je teza tistih, ki hočejo opravičiti povsem zgrešeno medvojno politiko vodstva ljubljanske škofije, ki je postavilo svoj konfesionalni interes pred narodovega tedaj, ko sta fašistični in nacistični okupator izvajala genocid nad slovenskim narodom. Neopravičljiva in naravnost zločinska je bila usmeritev ljubljanskega klerikalnega vodstva, ki je takole opravičevalo nastop domobranstva: »Naša prva naloga je vedno bila – apostolat. Naš boj proti komunizmu je bil idejni boj. Sedaj pa je nastopil čas, ko idejni boj ne zadošča več. Verske in narodne svetinje so tako ogrožene, da jih moramo braniti z orožjem...« (cit. brošura: Izoblikujemo nov tip slovenskega vojaka! AINZ, Tisk – DMB, š. 69.)

Prav je, da si na tem mestu ogledamo, kaj so zapisali o pojavu belogardizma nekateri tedanji znani javni, znanstveni in kulturni delavci, ki so sodelovali v NOB, pa to g. Žajdeli ni znano ali pa ignorira.

Publicist in pesnik Edvard Kocbek, podpredsednik IOOF slovenskega naroda, je o beli gardi zapisal (cit.: Tovarišija, dnevniški zapiski od 17. maja 1942 do 1. maja 1943, ZO, Maribor 1967, na strani 225) 21. novembra 1942: »Poveljnik bele garde v Vnanjih goricah je izjavil, da se belogardisti borijo za krščanstvo in kapitalizem... Belogardisti vedno češče uporabljajo verske vrednote in simbole, zdaj so začeli Kristusovo ime skruniti celo v vojaških poveljih. Če je predvojni klerikalizem vnašal religijo v politiko, potem je stopil belogardizem za drzen korak naprej in vnaša politiko v religijo. Če je prvi ravnal iz zadrege, ravna drugi iz fanatizma. Težišče klerikalizma je bilo na spretnih laiziranih areligioznih kaplanih, težišče belogardizma pa je na oglatih, brezobraznih, derviško strastnih laikih.« In še: »Tercijalske ženske in inkvizitorski pobožnjakarji razvijajo pravo križarsko aktivnost.«

Kaj je pomenilo organiziranje belogardizma in kakšno vlogo je odigral, je tehtno razčlenil dr. France Škerl v razpravi »Notranji razvoj belogardizma«, objavljeni v Slovenskem zborniku 1945, DZS, Ljubljana 1945, strani 336–339. Na strani 338 je zapisal: »Slovenski belogardizem je v usodni uri slovenske zgodovine pozabil, da je v takih trenutkih poglobitna dolžnost vsakega državljana braniti domovino. Namesto tega se je odločil za izdajstvo domovine. Namesto, da bi se povzpел do najvišje časti, se je pogreznil v največjo sramoto vseh časov. S ciničnim zlorabljanjem svetopisemskih besed, da je vsaka oblast od Boga, so hoteli zlasti njegovi duhovski pristaši upravičiti izdajalsko sodelovanje z okupatorjem. S frazo, udomačeno iz liberalnih časov – vera je v nevarnosti – so hoteli svojemu izdajstvu licemerno dati najvišje religiozno

posvečenje.« In dalje: »Duhovski belogardisti niso bili več propovedniki nesebično odpuščajoče krščanske ljubezni, temveč satanski podpihovalci in netilci ubijalskih strasti.«

Akademik prof. dr. Bogo Grafenauer je zapisal v razpravi »Osvobodilna fronta v slovenskem narodnem razvoju«, objavljeni v Slovenskem zborniku 1945, Ljubljana 1945, na strani 189 naslednje: »Ob začetku druge svetovne vojske smo bili tam še vedno tipičen zamudniški narod.« In nato: »Največji uspeh Osvobodilne fronte je prav v tem, da je v interesu narodne skupnosti premagala strankarske vezi, strnila ves slovenski narod ne glede na svetovno nazorske ali sociološke razlike in ga povedla v boj za svobodo. Izrabila je edinstveno priliko, da je za cela desetletja pospešila slovensko politično zrelost. Prav zaradi tega se osvobodilni boj pri nas ni mogel in ni smel omejiti le na boj proti okupatorju in njihovim pomočnikom, marveč že od vsega početka tudi proti ustaljeni slovenski strankarski cepitvi in njenim zagovornikom. To je bila edina pot do uspeha. Odstranitev verskih ločnic iz politične strukture, ki so jo podpirali katoličani v Osvobodilni fronti, je s svojo zmago pri ljudskih množicah bistveno omogočila strnitev slovenskega naroda.«

Zelo tehtne misli in ugotovitve o stanju, v kakršnem se znašel slovenski narod pod okupacijo med drugo svetovno vojno, in o nujnosti oboroženega odpora, ki ga je vodila Osvobodilna fronta slovenskega naroda, zasledimo tudi v razpravi znanega publicista in zgodovinarja Lojzeta Udeta »O verski komisiji.« Objavljena je bila v Slovenskem zborniku 1945, Ljubljana 1945, DZS, na straneh 225–226: »V ničemer niso pokazali okupatorji neke doslednosti, ki bi prišla v prid Slovencem. Ko bi po mednarodnem pravu z aneksijo odpadle tudi nekatere strogosti okupacije, bi morale po aneksiji prenehati strogosti vojnega zakona. Slovenci pa smo morali dejansko okušati vse slabe strani aneksije in vse slabe strani okupacije. Še nikdar v zgodovini nismo živeli v tako brazpravnem stanju... Mir in red, ki so ju uvajali zmagovalci iz leta 1941 na slovenskem ozemlju, je hotel biti mir in red na pokopališču ne samo slovenske državnosti, temveč tudi slovenskega naroda. Proti temu redu in miru se je bilo treba upreti zaradi moralnega zdravja slovenskega naroda, naše notranje potrditve za bodočnost in zaradi našega ugleda pred svetom s popolno moralno in mednarodno pravno upravičenostjo!« In še: »Ko očitajo OF slovenskega naroda nasilje in zlo, ki da ga je nakopala slovenskemu narodu s svojo borbo, nekateri aktivno ali pa vsaj z moralno avtoriteto katoliške cerkve pomagajo okupatorjem in domobrancem vršiti nasilje nad slovenskim narodom in širiti zlo nad Slovenci.«

Ker je nastanek belogardizma tako tesno povezan s pogubno vlogo dela klerikalnega vodstva v medvojni Ljubljanski pokrajini in je pri tem svoj delež imela starotrška duhovščina in kot izrazit primer kaplan Tone

Duhovnik, navajam o tem še misel in oceno Edvarda Kocbeka: »Prav ob pojavih neoklerikalizma vidimo mi, napredni kristjani, kako globoka je tragika današnjega slovenskega krščanstva. To je eno izmed najtežjih vprašanj na Slovenskem. Žal moram pri tem svoj pogled ustaviti na duhovščini. Že ljudski pregovor pravi: 'Po duhovnikih gre vera dol, po duhovnikih gre vera gor.' Iz mnogih razgovorov in osebnega stika s slovenskimi duhovniki moram reči, da politični duhovniki niso le slabi politiki, ampak je v njih tudi mnogo sledov napačnega in slabega krščanstva. Celo to moram reči, da v političnih duhovnikih zaznamo zanemarjeno človeško vzgojo in nezadostno kulturo... Tudi dobri duhovniki priznavajo, da pri nobenem stanu življenska in zgodovinska zavest ni tako nezdrava in šibka kakor pri duhovniškem.

Zato mislim, da ni nepravilno, če ugotovim, da v duhovniku ni odrekel božji, ampak človeški element. To spoznanje mi daje pravico in dolžnost, da s posebno prostodušnostjo žigosam ta človeški element v političnem duhovniku in klerikalnem kristjanu, dobro se zavedajoč, da s tem ne prispevam le k novemu pravičnemu redu, ampak pomagam osvobajati pravo krščanstvo.« (Cit.: »Osvobodilni spisi II«, Društvo 2000, Ljubljana 1993, stran 315.)

Mislim, da taka ocena velja tudi za župnika Presetnika, saj si drugače ni mogoče razložiti njegove izjave okupatorjem, da je Loška dolina do tričetrt prebivalstva okužena s komunizmom, in njegovega predloga o »drastičnem zdravlilu«, še zlasti, ker so bili poštene in globoko verni kristjani. Največja krivda teh malih ljudi je pač bila v tem, da so se opredelili za odpravo težkih socialnih in ekonomskih razmer, v katerih so živeli, da so ljubili domovino in zato bili proti okupatorju.

Človek se zato sprašuje, kaj pravzaprav hoče g. Žajdela s svojim pisanjem doseči. Že samo negiranje OF slovenskega naroda ga postavlja v vrsto tistih, ki so ignorirali in še danes ignorirajo dejstvo, da je bila OF tisto gibanje in sila, ki je zbrala vse napredne, demokratične in rodoljubne sile, med njimi tudi večino poštenih in vernih kristjanov, v skupni boj proti vsem okupatorjem naše domovine, tudi v tistih predelih slovenskega ozemlja, ki je bilo po prvi svetovni vojni krivično odtrgano od matične domovine.

Zgodovinsko dejstvo je, da je do ustanovitve OF slovenskega naroda prišlo na pobudo komunistične stranke, ki ob razkosanju države edina ni bila razbita in je bila z izkušnjami ilegalnega delovanja, načelnosti in predanosti članstva porok za uspešen boj proti okupatorju.

Povsem drugače so delovali vrhovi nekdanjih slovenskih meščanskih strank.¹ V t.i. Ljubljanski pokrajini so vstopali v institucije civilnega, upravnega in političnega okupacijskega režima. Iz zapisnika I. seje Sosveta Ljubljanske pokrajine, z dne 3. junija 1941, ki jo je vodil fašist, visoki komisar Graziolli, razberemo, da je »Visoki komisar vzel na znanje

popolno in lojalno sodelovanje ljudstva, zagotavljajoč, da bo upravljal novo provinco z absolutno pravičnostjo, toda tudi z vso odločnostjo in avtoriteto«. Predstavnik Sosveta pa je v pozdravnem nagovoru med drugim izjavil tudi naslednje vdanostne besede: »Ime Rima je za Ljubljano sinonim njenega tisočletnega izvora, kajti na temeljih stare rimske Emone je zraslo naše mesto, ki ima čast biti član Imperialne Italije. V svojih muzejih čuvamo varno in skrbno neminljive spomine, katere so rimski legionarji zapustili v dolini Ljubljanice. Čuvamo jih z enako vestnostjo in enako ljubeznijo, kakor bomo hranili v svojih srcih odkritosrčno obljubo zvestobe, ki smo jo poklonili Kralju Imperatorju in Duceju, pod katerega modrim in prosvetljenim vodstvom se je Italija dvignila do Imperialne slave.« No, že na 4. seji Sosveta, ki je bila 9. avgusta 1941, so obravnavali razne oblike demonstracij odpora narodnoosvobodilnega gibanja, »ki se zganjajo z letaki, napisi po hišah itd. In je že prišlo do sabotažnih dejanj, do streljanja iz zasede na italijanske vojake, uničevanja železniških prog in prišlo celo tako daleč, da je bil sredi mesta Ljubljane umorjen podnarednik nemške vojske, ki je bil v Ljubljani kot gost, ki je bil dodeljen nemški delegaciji razmejitvene komisije.«² Zato je visoki komisar ugotavljal, da se »med prebivalstvom Ljubljanske pokrajine opaža neka nesigurnost... in je ljudstvo v skrbeh, kaj bo jutri. Mnogo ljudi je v skrbeh in s strahom sprašujejo, kaj bo z njimi, posebno z onimi, ki sodelujejo v fašistični vladi.« Od tedaj je bilo takih poročil v Ljubljanski pokrajini vse več. Za ilustracijo, kdo in zakaj so padali pod partizanskimi streli, le dva primera. V Robottijevem poročilu o pogovoru z Rupnikom o ustanovitvi »antikomunističnega slovenskega pokreta«, z dne 12. junija 1942, (oprav. št. 02/5120) poveljniku II. italijanske armade za Slovenijo in Dalmacijo piše: »Vendar je treba opozoriti, da so – po letu dni postaje kraljevih karabinjerjev, vsaj kar zadeva zaupne informatorske elemente, lahko naredile zelo malo, pa še tistih nekaj plačanih informatorjev so vse ali skoraj vse pobili partizani.« Ko govori o koristnosti takega sodelovanja, pravi: »Sicer pa bo nadaljevanje prisrčnih stikov, posebej s škofom, zagotovilo, kakor je že zdaj, zaščito, in to z našim orožjem in našimi ljudmi... Toda obenem bomo imeli pravico, zahtevati, kakor že zdaj, da škof in drugi predstavniki gibanja, četudi v najbolj zamegljeni obliki, prispevajo k obveščevalni mreži, ki jo oblikujejo vaški župniki, in nam posredujejo vse vesti o gibanju, položaju, sestavi in namerah oboroženih band.« (Citirani dokument ni podpisan, hrani ga AINZ.)

Fašist Augusto Pullini je 22. oktobra 1942 poročal nadrejenim o dejavnosti organizacijskega urada slovenske sekcije fašistične stranke v XX. letu med drugim tudi: »...da je slovenska sekcija organizacijskega urada kapilar začela svojo aktivnost 20. maja XX. leta. V predhodnem obdobju tega datuma se je aktivnost upornih elementov v Ljubljanski

pokrajini povečala in poostrila posebno proti Slovencem, ki so se vpisali v organizacijo PNF (partito nazionale fascista), ali pa proti tistim, ki so na kak drug način odprto nakazali, da so naklonjeni Italiji. Ker ni bilo mogoče poskrbeti na mestu za varnost omenjenih oseb, je excelenca Visoki komisar v dogovoru z zveznim tajnikom zadolžil fašistično zvezo iz Ljubljane, da poskrbi za pošiljanje ogroženih oseb s smrtno grožnjo v druge pokrajine Kraljevine... In kjer bodo potrebno pomoč dobile v ustreznih fašističnih organizacijah.« In nato: »Notranje ministrstvo name-rava zaupati zaščitno preselitev Kraljevi kvesturi, toda aktivno pomoč bo nadaljevala fašistična organizacija, ki je od tega datuma (20. julija) do danes poskrbela za pomoč 170 osebam.« Mislim, da komentar ni potreben. To so dejstva, o katerih ni sledov v belogardističnem pisanju.

Pod udarom partizanske justice so se znašli tudi sodelavci italijanske obveščevalne službe. Eden izmed teh je bil tudi Ivan Žnidaršič. Kot sem že omenil, je prišel v Loško dolino kmalu po italijanski okupaciji in je bil tolmač na italijanskem poveljstvu v Starem trgu. Moralno je bil na slabem glasu. Ljudi je izsiljeval in teroriziral. Med veliko italijansko ofenzivo je pri vojaškem poveljstvu dosegel, da so pobili skupino osmih vaščanov iz Kozarišč in Šmarate. S tem je prišel navzkriž z belogar-dističnim poveljstvom. Zato so se ga slednji hoteli otresti tako, da so ga fašističnim oblastem ovadili, da sodeluje s partizani. To jim ni povsem uspelo. Nič pa jih ni motilo, da so ga v »Črnih bukvah« omenjali kot žrtev komunističnega nasilja, pa tudi ne, da ne bi g. župnik Presetnik na procesu ne zvalil svoje krivde nanj. Vse to je jasno razvidno iz dokumentov, ki jih, kot je videti, gospod Žajdela ne pozna.

Pri pridobivanju informatorjev in sodelavcev so sodelovale vse oku-pacijske strukture, tako vojska, karabinjerji, financarji, fašistične or-ganizacije in civilna oblast. Pridobivali so jih na različne načine: z denarjem, na račun naivnosti, z obljubami odpustov raznih prekrškov, dolgov, pa tudi s pritiski in mučenji v zaporih in taboriščih. Za primer navajam: »Politični zapornik št. 502 Matičič iz Ivanjega sela, ki so mu bile v koncentracijskem taborišču Čiginj 26. marca 1942 pokazane osebne izkaznice Modic Bogomira, Modic Ludvika, Švigelj Hieronima in Švigelj Matevža, je potrdil, da so bile te osebe komunisti, in je dodal še imena Klankar (verjetno Klančar, op. AA) Franca, Kranjca Franca in Ivana in nekega Antona, imenovanega Grapar.« Isti obveščevalec je poleg tega sporočil, da so četniki (tedaj teh pri nas še ni bilo, op. AA) s Poljan streljali na vlak z bencinom na postaji Verd« (cit.: Poveljstvo koncentracijskega taborišča Čiginj, prot. št. 54/OP, z dne 26. marca 1942). Poročila, ocene in ukrepi italijanskih oblasti nazorno kažejo povsem drugačno sliko položaja in stanja, v katerem so se znašli okupatorjevi sodelavci. Ob tem lahko nazorno vidimo, v kako goljufive pasti se je zapletel mladi g. Žajdela, ki vsa ta dogajanja spremlja

predvsem skozi belogardistično propagandno žurnalistiko, ki je bila med vojno močno vpeta v fašistični in nacistični propagandni sistem. G. Žajdela gre celo tako daleč, da za zgled ponuja pisanje dekana Škerbca in ga postavlja pred strokovno in znanstveno neoporečnega ter v strokovnih zgodovinskih krogih visoko cenjenega zgodovinarja akademika dr. Janka Pleterskega.

In kako je s komunizmom, s katerim opleta g. Žajdela na vse strani? V Kraljevini Jugoslaviji so bile razmere v Slovenji zaradi nerazvitosti in zaostalosti ter zatiranja zelo težke. Tudi na Notranjskem, zlasti pa v Loški dolini, ni bilo nič bolje. V Loški dolini je bilo več kot 200 družin brez zemlje. Delavstvo je živelo v bednih razmerah. Primer: glasilo Lesni delavec je 15. februarja 1924 na strani 3 takole opisalo položaj delavca na Milanovem vrhu: »Primanjkuje slame za ležišča in primernih stanovanj, ni preskrbljeno za kurjavo, predvsem pa je še nerešeno vprašanje osemurnega delovnega časa.« Končuje pa s tem, da »eksploatacija delovne sile narekuje delavcu obrambo in borbo, katera pa je brez močne strokovne organizacije nemogoča«. O razmerah v podjetju Žagar v Markovcu je isto glasilo 1. marca 1924 pisalo, da so »za brezposelnost, ki se širi, deloma krivi tudi vsi delavci, ki delajo več kakor osem ur. V svoji kratkovidnosti niti ne mislijo na to, da za deset in dvanajsturno delo ne zaslužijo niti toliko, kolikor bi morali zaslužiti za osem ur.« Delavska pravica je 1. oktobra 1931 pisala o razmerah kmečkega delavca na Štajerskem takole: »V Cirknici so imeli vsi večji posestniki, kmetje, sejo, kjer so solidarno sklenili, da v prihodnje ne bodo višje plačevali delavca kakor dva (2) dinarja dnevno.« Zato so bili vse glasnejši in številnejši glasovi za odpravo narodnostnega, gospodarskega in socialnega zatiranja in na tej podlagi zahteve po preureditvi gospodarstva v deželi, da bo življenje vredno človeka. Dne 11. marca 1937 se je v tretji številki Mladine oglasil tudi moj oče s člankom, s katerim je pozdravil ustanovitev časopisa Mladina, ki »je organizator mladine in ki se bori proti izkoriščanju in fašizmu«. Čeprav je bil hud jetični bolnik, so ga zaradi tega članka zaprli v sodne zapore v Ložu. To takrat ni bilo nič posebnega. Policijske oblasti je skrbelo le, da so jetniške zapore razkužili! Leta 1937 je bilo npr. v sodnem okraju Lož še vedno 796 sodnih terjatev tistim, ki niso mogli plačati davkov in raznih dolgov. V tistem času je Gruda, mesečnik za kmetско prosveto, objavila, da študira le 1,5 odstotka kmečke mladine. Še slabši je bil položaj delavske mladine, in še in še bi lahko našteval.

Duhovnik Franc Šmon je v razpravi »Delavsko-kmečko gibanje« (cit.: zbornik V nove zarje, Ljubljana 1959, strani 50–51) zapisal: »V letu 1937 je dobil svetovni poganski in klerikalni fašizem novih osnov za svoj svetovni pohod... V to dobo pade ustanovitev KPS in izdaja Ustanovnega manifesta. Ta poudarja v posebni točki, da je za slovenski

narod samo ena pot: 'Treba je prenehati s politikantstvom in medsebojnimi prepiri v demokratičnih vrstah, združiti se morajo vse sile, ki jim je res pri srcu usoda slovenskega naroda.' To združitev je takrat predstavljalo Delavsko-kmečko gibanje, v katerega so vstopili tudi krščanski socialisti in se skupaj z ostalimi borili za osnovne pravice, za sindikalno svobodo, pravico združevanja in političnega udejstvovanja, proti peti koloni, klerikalcem in proti vsemu preostalemu mračnjaštvu, preko katerega je skušal priti na oblast fašizem. Čebinski manifest KPS je ob teh nalogah jasno opredelil tudi odnos do tistih, ki so imeli svoje versko prepričanje, in sicer: 'Sleherni borec za svobodo slovenskega naroda, v prvi vrsti pa komunist, spoštuje versko prepričanje svojega sobojevnika, kajti tisti, ki v tem trenutku, ko gre za obstoj slovenskega naroda, seje s tem vprašanjem razdor med slovenskim ljudstvom, izdaja interese slovenskega naroda.'«

Spoznanje o nujnosti združevanja vseh naprednih demokratičnih sil za demokratizacijo in spremembo nazadnjaških družbeno-ekonomskih razmer se je manifestiralo ne samo med delavstvom, marveč tudi med napredno inteligenco, kmečkimi organizacijami, društvi itd. Tako je Družinski tednik 27. februarja 1941 objavil članek »Proglas naprednih političnih sil«, ki je konec januarja izšel v reviji Misel in delo pod naslovom »Na skupno delo, o katerem so se sporazumeli predstavniki več naprednih političnih skupin«. Članek ugotavlja, da smo na prelomu med dvema dobama in da se pripravlja svetu nov pravičnejši red. »Ta red novega življenja med narodi in posamezniki more biti osnovan le na večnih naravnih zakonih enake pravice in svobode za vse ter na vzajemnih dolžnostih in skupnih nalogah človeštva.« Nadalje poudarja, da je treba »socialne odnose preoblikovati tako, da bo delo osnovna družbena enota, ter da morajo biti socialne predvsem namenjene malemu človeku«. Proglas se končuje s pozivom, »da se moramo nemudoma lotiti skupnega dela v vseh vprašanjih, ki zadevajo našo narodno in državno skupnost...« To sodelovanje je pot k trdnejši strnjenosti vseh resnično naprednih sil. Zato pozivamo prav vse, ki so enakih misli, da nam pri tem skupnem delu pomagajo.« (DT, št. 9 (593), stran 2.) Enajstega februarja 1941 je ta proglas na širšem sestanku podpisal Ivan Kronovšek, kmečki sin, Orla vas pri Braslovčah, za kmečki živelj ožje Notranjske pa ga je podpisal Jakob Šilc iz Žirovnice pri Cerknici.

V takih razmerah in pogojih so člani marksističnega krožka pod vodstvom Janeza Hribarja pred občinskimi volitvami leta 1936 organizirali kmečko-delavsko gibanje v Loški dolini. Na volitve so šli z listo KDG v občinah Stari trg in Lož in povsod tudi zmagali. Lista KDG je zmagala tudi na ponovnih volitvah v združeni občini Loška dolina leta 1938.

O razmerah v Loški dolini je pisal tudi domačin dekan msgr. Matija Škerbec v publikaciji Loška dolina, žrtev revolucije, SIJ, Buenos Aires

1980, na strani 36, pod naslovom »Loška dolina pred viharjem« takole: »Iz Rusije se je po prvi svetovni vojni zaneslo tudi v to dolino seme komunizma. Od tedaj so zahajali med delavstvo razni 'strokovni' voditelji, ki so pod okriljem socialistične organizacije 'Svoboda' širili socialistične oziroma komunistične nazore. Deloma med delavci po žagah, deloma med tihotapci in pokvarjenimi študenti se je pričelo organizirano delo brezbožnega komunizma. K temu se je pridružil še razdor v Slovenski ljudski stranki. Deloma pod vplivom krščansko-socialističnega gibanja, deloma iz osebnih razlogov sta nastali v SLS dve struji – 'mladi' in 'stari'. Pri zadnjih občinskih volitvah (leta 1938 zaradi komasacije občin Stari trg in Lož v občino Loška dolina, op. AA) se obe struji nista mogli sporazumeti za enoten nastop... Lista združenih nasprotnikov (t.j. pristašev Narodno napredne stranke, ali kot so kratko rekli 'liberalci', pristaši Pucljeve samostojne kmetijske stranke, socialisti in komunisti) je dobila relativno večino in tako radi takega vodilnega reda tudi večino občinskih odbornikov in seveda tudi župana – komunista Mlakarja. Tako je prišla zaradi prekletstva razdora ena najboljših slovenskih občin v roke oziroma pod vpliv komunistične stranke.« K navedenemu je treba pripomniti, da je dekan Matija Škerbec tendenciozno označil župana Jožeta Mlakarja za komunista, kar ga je julija 1942 stalo življenje in požig domačije ter internacijo družinskih članov. O županu Jožetu Mlakarju sem pisal v enem od prejšnjih odgovorov g. Janezu Kebetu. Na tem mestu ponovno poudarjam, da je bil mož že v letih in da se s politiko ni ukvarjal. Bil pa je zelo razgledan, saj je več let živel in delal v rudnikih ZDA. Zelo dobro je poznal ameriške razmere, industrijski tehnološki razvoj in še zlasti položaj, organiziranost in moč ameriškega sindikalnega gibanja. Prav zaradi te razgledanosti, poštenja in odgovornega dela je bil med občani zelo priljubljen in spoštovan. Druga Škerbčeva tendenčna netočnost pa je, da omenja komuniste, čeprav tedaj to ni bil nihče, bili pa so, kot sem že omenil, nekateri člani marksističnega krožka in delavci, organizirani v strokovni organizaciji lesnih delavcev, člani delavskega kulturnega društva Svoboda, člani športne organizacije Sokol in drugi. Tudi ni znano, kateri in koliko je bilo pokvarjenih študentov. Iz navedenega lahko vidimo, kaj vse se je štel za komunizem, ki je bil klerikalcem trn v peti. S takšnim »komunizmom« je leta 1942 župnik Presetnik fašistom označil tri četrtine prebivalcev Loške doline in tudi predlagal »drastična merila«. Temu je sledil pokol več kot 170 prebivalcev doline.

Kako nestvarno, neresnično in sprenevedajoče je pisal dekan Matija Škerbec, vidimo iz njegove ocene na strani 45 že navedenega dela, ko piše: »Dejansko je izgubilo iz starotrške občine nad 600 oseb svoje življenje po krivdi komunizma. Deloma so jih pomorili komunisti, deloma

Italijani po krivdi komunistov, kakih 80 jih je pomrlo v internaciji tudi po krivdi komunistov, nekaj jih je padlo v borbah z vaško stražo ali domobranci tudi po krivdi komunizma, ki je povzročil batomorno vojno.« Iz vsega tega je upoštevanja vreden le podatek o številu žrtev, vse drugo pa je zlagano in neresnično, kar bralec lahko ugotovi iz podatkov, ki sem jih že navedel. Zanimivo je, da je dekan Matija Škerbec, ki je na začetku okupacije in razkosanju Slovenije pribežal z Gorenjske v Ljubljano, ki je bila pod Italijani, ki je videl in slišal, kaj Nemci počenjajo s slovenskim življem na Gorenjskem in Štajerskem, zamolčal aktivno sodelovanje s fašističnimi oblastniki. Zato ni mogel in hotel priznati OF slovenskega naroda. Še več, aktivno je sodeloval pri organiziranju t. i. vaških straž oziroma okupatorskih pomožnih sil. Komandant XI. grupacije GaF polkovnik Alberto Seraglia je 26. avgusta 1942 v poročilu komandantu XI. az. generalu Robottiju omenil, da »lokalni duhovniki so, kakor je znano, v veliki večini ustanovitelji in voditelji oddelkov MVAC«. Operativno območje XI. grupacije GaF sta bila logaški okraj in del vrhniškega predela (glej: dr. Tone Ferenc: **Fašisti brez krinke**, Dokumenti 1941–42, Založba Obzorja, Maribor 1987). Dekan Matija Škerbec brez zadrege in sramu cinično zvrča izdajstvo starotrške duhovščine in peščice domačih klerikanih veljakov na ramena komunističnega gibanja, čeprav je to imelo za posledico strašen pokol, številne internacije, požige vasi in ropanja prebivalstva Loške doline, ki se je borilo, trpelo in umiralo za osvoboditev domovine. Nič pa ne omenijo, kakšno plačilo oziroma nagrado so prejeli od okupacijskih fašističnih oblasti. To zvedo iz tedanjega dnevnega časopisja. Časopis Slovenec je 8. avgusta 1942 objavil notico, »da so bili visoki komisar Graziolli in poveljnik a.z. ter zvezni tajnik med oddelki oboroženih sil in je Graziolli dal navodila za poslovanje občin«. Nadalje piše, da so »obiskali⁴ številne občine v logaškem okraju, med njimi tiste ob pokrajinski meji. Posebno so se ustavili na Vel. Blokah, Novi vasi, Loškem potoku in Starem trgu, ter se pomudili pri oddelkih oboroženih sil ondot. Graziolli je proučil različna vprašanja, ki se tičejo poslovanja občin in pa prebivalstva v teh krajih«. Slovenski narod je priobčil omenjeni dogodek že dan prej, 7. avgusta 1942, 16. septembra 1942 pa je Slovenski narod objavil sklep visokega komisarja Graziollija o razpustu občinske uprave v Starem trgu, in sicer: »Visoki komisar za Ljubljansko pokrajino odreja glede na potrebo, da se razpusti redna občinska uprava občine Stari trg pri Ložu in da se spričo tega imenuje izredni komisar, v smislu člena 3 Kraljevega ukaza – zakona z dne 3. maja 1941 številka 291.

Čl. 1. Razpušča se redna občinska uprava občine Stari trg pri Ložu.

Čl. 2. Imenovan je izredni komisar navedene občine v osebi Ludvika Kržiča. Okrajni glavar v Logatcu mora izvršiti ta ukaz. Ljubljana, 18. avgust 1942. Graziolli.«

Nekako v istem času se je župnik Presetnik razbremenil tudi poveljniške funkcije MVAC. Po partizanskem napadu na belogardistične vaške straže in Italijane v Loški dolini v noči od 2. na 3. september 1942 je postal poveljnik združene enote MVAC, nastanjene v Pudobu, Franc Kvaternik. Posadka je bila neposredno podrejena poveljniku italijanske enote v Starem trgu oziroma poveljniku 1. bataljona XXI. obmejnega odseka GaF majorju Giannangelliju v Cerknici. Za nadzor in usklajevanje posadk MVAC z italijanskimi poveljstvi so skrbeli italijanski oficirji za zvezo. Pri pudobski posadki je bil npr. poročnik Gaspari Ferdinando, nato poročnik Abramo. Pri vseh višjih italijanskih poveljstvih in pri poveljstvu XI. az. so bili ustanovljeni uradi MVAC, ki so skrbeli za poenotenje formacij in vsestransko kontrolo. Vsak belogardist je pri tem uradu imel osebni list.^{5,6} Moštvo je dobivalo po 360 lir plače, hrano,⁷ zdravstveno zaščito, orožje, svojci njihovih družin pa družinske karte idr. Vojaško opremo in orožje so dobili od istih italijanskih enot, ki so v Loški dolini množično izvajale grozotne pokole in zločine nad nedolžnim in neoboroženim prebivalstvom, in tudi bili pod njihovim poveljstvom. Kako hudemu pritisku je bilo podvrženo prebivalstvo Loške doline, nam priča naslednji dokument. Poveljnik XI. grupacije GaF brigadni general Carlo Ghe je »zjutraj 21. novembra 1942 odšel v Kozarišče s kapetanom in poročnikom CCRR (kraljevih karabinjerjev iz Cerknice, op. AA), s poveljnikom podcone Cerknica in posadke Stari trg, da bi ugotovil namestitvev in obrambo policijske posadke, da bi vzpostavil povezavo in sodelovanje. Ker je bila izključena možnost, da bi namestili skupino v vasi Kozarišče, se je posadka naselila v grajski pristavi (Snežnik, op. AA).

22. sem prejel anonimno obvestilo, poslal sem ga v Stari trg in Kozarišče kapetanu I. a urada – informativnega s poročnikom Falcom in CCRR, naj dobi nove, bolj natančne informacije o prebivalcih doline Stari trg, ki je bila že močno očiščena z operacijami v tem polletju. Ugotovili smo, da v Kozariščah ne prebiva več noben sumljivi element in niti v drugih vaseh: samo v Iga vasi in Vrhniki se zdi, da je še kaka oseba sumljivega vedenja, zato so v teku še raziskave za nadaljevanje čiščenja.

Naročil sem poleg drugega majorju Giannangelliju za 25 t. m. čistko na celotnem področju Kozarišč... Prebivalstvo Kozarišč je zelo ugodno sprejelo postavitev policijske posadke.

Sigurno je, da je ta majhna posadka zelo izpostavljena napadom iz gozda in bo pogosto pritegnila bes in napade komunističnih tolp, sicer pa v boljšem položaju kot tista v Babnem polju, ker ima oporo v posadki v bližnjem Starem trgu in v formaciji MVAC, ki je nameščena v Pudobu.« (Cit.: dopis operac. urada XI. grupacije GaF, št. N I./3304 op., 20. novembra 1942. AINZ f. 658, XI. az.)

Prestižni boj klerikalcev za povrnitev na zadnjih predvojnih volitvah izgubljene občinske oblasti je bil dobljen na krvav način poleti 1942 s pomočjo okupatorja. Hkrati so sledila v vrstah klerikalcev še notranja trenja, ki jih je fašistična oblast s pridom izkoriščala. O tem zvemo nekaj več iz poročila izrednega komisarja okraja Logatec Umberto Rossina, ko je 16. aprila 1943 poročal visokemu komisarju za Ljubljansko pokrajino Graziolliju o razmerah v občini Stari trg in zlasti o izrednem komisarju občine Stari trg Ludviku Kržiču. Ker je poročilo zelo zanimivo in odslikava ta razmerja, ga citiram v celoti: »Pred časom je poveljstvo posadke v Starem trgu in sekretar centra NPF predlagalo nujno zamenjavo izrednega komisarja v občini Stari trg, za katerega menijo, da nima volje za sodelovanje. Poznavajoč gospoda Ludvika Kržiča za odločnega, resnega, aktivnega, delovnega in navdušenega v največji meri za sodelovanje v pregonu partizanov in za prenovitev te pomembne občine, ki je toliko trpela v preteklem letu zaradi neredov, sem prosil za najbolj natančne podatke o primernosti zamenjave... Ko smo poglobili poizvedovanje, pri tem so nam pomagali tudi karabinjerji, smo spoznali, da to vprašanje ni izviralo zaradi premajhne volje za sodelovanje gospoda Kržiča, temveč zaradi nezadostnega razumevanja z naše strani, zaradi nerazumnega vznemirjenja, ki ga je povzročil gospod Kržič, ki ni hotel izvršiti ukazov nadrejenih, in zaradi želje poveljstva in centra PNF, da bi imenovali na njegovo mesto nekega Kvaternika, poveljnika MVAC, ki dosti bolje odgovarja njihovemu hotenju. Kržič, dasi je sodeloval, je pokazal na težave in nasprotujoča si povelja, ki jih je prejel iz Ljubljane ali Logatca... in je predočil zlorabo in nepristojnost krajevnega vojaškega poveljstva in NPF glede zahtev za razne dobave prehrabnenih artiklov – masla, krompirja in razdeljevanja živilskih kart. Pritisk je bil še povečan zaradi prej omenjenega Kvaternika, ki se je okoriščal z naklonjenostjo, da bi vplival na poveljstvo proti Kržiču.

V splošnem sem dobil vtis, da je moja intervencija koristila in pomirila duhove in pomirila nasilje, ki so ga izvajali proti Kržiču...

Sedaj sporočam Vaši ekscelenci, da bi bilo primerno posredovanje poveljstva armadnega zbora, s tem bi se izognili ponovitvi replik in obžalovanja vrednih dogodkov, kar bi povzročilo izgubo še tistih maloštevilnih dobrih oseb, ki nam služijo za upravljanje občin.« (Dok. št. 462, AINZ, fasc. Visoki komisariat.)

Še nekaj pripomb na rob k pisanju g. Žajdele. Na strani 2 omenja oziroma pogreva znano belogardistično trditev, da so slovenski komunisti začeli pobijati idejne nasprotnike. Iz italijanskih virov se da lepo in jasno razbrati, kdo vse je bil na udaru partizanske puške. Bili so plačani informatorji italijanskih in nemških obveščevalnih služb, konfidenti, nosilci in člani fašističnih organizacij, kulturbundovci in navadni izdajalci.

To ni težko ugotoviti. Čudno in nenavadno je, da si danes navzlic tem dejstvom nekateri še vedno prizadevajo rehabilitirati izdajstvo nad lastnim narodom, ki velja za najgnusnejšo moralno kategorijo. Strinjam pa se, da je bilo to področje premalo obdelano.

O kolaboraciji. Že iz dokumentov, ki so bili objavljeni v zgodovino-pisju o NOB in zlasti objave italijanskih dokumentov v knjigi dr. Toneta Ferenca Fašisti brez krinke ter bogatega fonda italijanskih okupacijskih oblasti, iz katerega sem tudi jaz črpal podatke, je razbrati, da ni šlo le za nujno, prisiljeno kolaboracijo z okupatorji, temveč v veliki meri za hoteno in prostovoljno.

O dilemi osvobodilna ali državljanska vojna. Mi, ki smo se borili proti okupatorju in jo doživljali, smo jo razumeli kot osvobodilno vojno. Razumeli smo jo kot skupni boj vseh protifašističnih sil za izgon sovražnika in s tem uničenje njegovih zatiralskih načrtov, ki jih je izvajal nad našim ljudstvom. Dejstvo je, da so Slovenijo razbili, razkosali in prigrabili štirje fašistični zavojevalci. Če si hotel tedaj iz Loža v Mursko Soboto, si moral tujo valuto liro še dvakrat zamenjati. Zato boja proti zavojevalcem in njihovim pomagačem preprosto ne moremo šteti za državljansko vojno. Bratomorni spopad, ki ga je sprožilo klerikalno vodstvo po letu dni uspešnega narodnoosvobodilnega boja v Ljubljanski pokrajini, je bil organiziran s soglasjem in s pomočjo okupatorja tedaj, ko je jasno začutil svojo nemoč pri obvladovanju položaja. Povsem drugače je bilo leta 1941. Poleti 1941 je umrl brat logaškega župana. Tamkajšnji poveljnik italijanske garnizije je odredil vojaško godbo za pogreb. Iz poveljstva armadnega zbora je bil grajan, da je s tem storil nepremišljeno dejanje, ki da je nevredno ponašanja velikih zmagovalcev. Poveljnik se je opravičeval s tem, da so v dobrih odnosih s prebivalstvom, ki so hkrati dobri katoličani, ter je obljubil, da se kaj takega ne bo več ponovilo. Ta primer lepo kaže odnos med zmagovalci in poraženci.

Kar sem zapisal o kaplanu Tonetu Duhovniku, drži, saj g. Žajdela ni ovrigel nobenega podatka. Povsem negativno mnenje o kaplanu Duhovniku je zaslediti tudi v emigrantski literaturi.

O seznamih, o katerih polemizira, pa le to: bili so, in to potrjujejo tudi druge priče. Če seznamov trenutno ni moč odkriti, še ni rečeno, da jih ni. Preprosto zato, ker še niso dostopni arhivski fondi, ki so v Italiji.

Delovanje župnika Presetnika, kaplana Kramariča leta 1942 ter svarila OF, naj zlasti slednji preneha sovražno dejavnost, vse to je bilo znano tudi vodstvu ljubljanske škofije. Zato je bilo tudi v skrbah za njuno usodo. Zanimivo je, da so podatke o njiju iskali preko tržaške škofije.^{8,9}

Ne vem, kaj pravzaprav hoče g. Žajdela z modrovanjem, da sem se zelo nizko spustil pri opisu italijanske zasedbe starotrške cerkve 5. junija 1942. Navedel sem pač citat iz belogardističnega vira, ki pa so ga skrbno prikrivali, hkrati pa blatili NOG, češ da onemogoča in zatira

versko dejavnost. Navedel sem tudi več podatkov o tem, ki jasno kažejo, da sta bila vdor in vse drugo načrtovano in koordinirano dejanje, ki ga dekan Matija Škerbec smiselno še potrjuje. Da so bogoslužne objekte skrunili italijansko vojaštvo, MVAC, Nemci in domobranci, je bilo zlasti očitno v krajih, kjer so imeli postojanke, saj so zvonike spreminjali v bunkerje, npr. v Kozariščah, Pudobu, Grahovem, Novi vasi, na Hribu itd. Cerkev Sv. Trojice na Vrhniki pa so Italijani spremenili kar v vojašnico.¹⁰

Tudi o dogodkih v Loškem potoku g. Žajdela premore v odgovoru le očitek, da nekritično navajam oziroma citiram zapis politkomisarja Cveta Močnika. O Loškem potoku med drugo svetovno vojno je kar nekaj napisanega. O teh dogodkih sem imel priložnost slišati že v partizanih jeseni 1942. Slikovito jih je opisoval prvi ujeti partizan, moj sovaščan France Virt. O tem je pisal domačin Miro Mohar – Branko v članku Spopad na Taboru v Našem zborniku, 1996, str. 125, Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana. O župniku Pravharju in njegovi vlogi pri organiziranju belogardistične skupine je tudi precej znanega. Ker mi g. Žajdela ponuja Škerbčevo literaturo in njegov opis teh dogajanj, moram zapisati, da sta v primerjavi z arhivskim okupacijskim gradivom zelo pristranska in neobjektivna. Prebral sem tudi rokopisno gradivo o Loškem potoku med NOB znanega prvoborca, domačina Karla Mikuliča, ki kritično odgovarja na Škerbčev opis dogajanj. Zato menim, da mi na tem mestu o tem ni treba polemizirati.

Za konec še odgovor g. Žajdeli na njegovo zmedeno razlago moje sklepne misli v drugem odgovoru župniku in dekanu Janezu Kebetu. Ker sem do sedaj navedel že toliko podatkov o izdajstvu in kolaboraciji starotrške duhovščine in ker sem tisto strahotno dogajanje v živo spremljal in tudi na svoji koži občutil, kar sem v drobcih že opisal, ter ker sem se moral z družino po požigu umakniti pred nadaljnjim nasiljem v partizane, mi mladi g. Žajdela, ki tega ni doživljal in nima niti približne predstave, kako je bilo, pač ne more soliti pameti o neki zlagani komunistični »zgodovini«! Tudi svoje »moraliziranje« g. Žajdela sem oprl na nedvoumna dejstva, da se je del katoliške duhovščine zaradi vsestranskih koristi vezal na italijanski fašizem, kar je zelo očitno v primeru starotrške duhovščine, ki je pomagala z izdajstvom iztrebljati slovenski živelj. Dokaz za to je spomenik na Ulaki. Priznati pa je treba, da so bili tudi pri nas duhovniki »Čedermaci«. Eden takih je bil župnik Anton Črnugelj iz Babnega polja, ki je v tistih usodnih dneh delil s farani Babnega polja vse dobro in hudo. Tudi nam, ki smo bili v partizanih pod Snežnikom, ni nikoli odrekel pomoči. Take duhovnike smo spoštovali, saj so bili vzor »pravega dušnega pastirja«.

Po kapitulaciji Italije je bila Loška dolina ponovno osvobojeno ozemlje. Tedaj se je v dolini mudil tudi verski referent 14. divizije duhovnik

Jože Lampret. Ljudje so ga spoznali in ocenili, saj je poleg službe božje sodeloval na raznih komemoracijah, pogrebih, pa tudi pri zaprisesгах novih partizanskih enot s cerkvenim obredom. Prva taka slovesna cerkvena prisega je bila v Babnem polju. Prisegel je artilerijski bataljon. Slovesna prisega s cerkvenim obredom je bila tudi na Mašunu, kjer je priseglo 1200 borcev Rabske brigade.¹¹ Prisegi je prisostvoval tudi komandant glavnega štaba NOV in POS Stane Rozman. Slovesno prisego so zatem dali tudi novinci I. bataljona Tomšičeve brigade v Begunjah.¹² Na slovesen način s cerkveno prisego je bila ustanovljena na Knežji njivi XIII. Loška brigada (pozneje imenovana Bračičeva).

Bralca moram opozoriti tudi na to, kako spreten je g. Žajdela v spreminjanju stavka in s tem smisla vsebine, ki sem ga zapisal takole: »Še več; na nacističnega okupatorja, ki je izvajal genocid, se je v boju proti lastnemu narodu vezala tako, da je sprožila pravo križarsko vojno, saj je razglasila, da je vera v nevarnosti in jo je vsak birmanec – Kristusov vojak dolžan braniti.« G. Žajdela pa zapiše: »Nato vplete še čas nacističnega okupatorja in omeni 'križarsko vojno', ko naj bi bila vera v nevarnosti in jo je vsak birmanec – Kristusov vojak dolžan braniti.« Če bi se g. Žajdela vsaj malo potrudil, bi to mojo trditev našel v vsebini brošure »Tebi domobranec«, ki jo je decembra 1943 izdal škofijski ordinariat in katere imprimatur je bil stolni prošt dr. Ignacij Nadrah. Ob tem naj ponovim že zapisano iz brošure Izoblikujmo nov tip slovenskega vojaka: »Sedaj je prišel čas, ko idejni boj ne zadošča več, verske in narodne svetinje so tako ogrožene, da jih moramo braniti z orožjem.« Pri tem zaznamo dva fenomena. Ljubljansko cerkveno vodstvo je spregledalo ali popolnoma ignoriralo dejstvo, da je bila v OF vključena velika večina vernih kristjanov, ki so opravljali verske dolžnosti, in da so bile tudi partizanske brigade cerkveno zaprisežene. Z organiziranjem oziroma ustanovitvijo domobranstva v Ljubljanski pokrajini pa je postavilo svoj konfesionalni interes pred narodovega, čeprav mu je bilo od vsega začetka okupacije zelo dobro znano, kako hude represalije in deportacije so Nemci izvajali na Štajerskem in Gorenjskem. Pa vendar je podprlo in omogočilo ustanovitev domobranstva in ga potisnilo pod vodstvo policijskih enot SS. Da je to tako, je razvidno iz priloženih fotografij in nekaterih dokumentov.^{13,14,15,16,17} Ta dejstva ljudje, ki so doživljali vojno in okupatorsko nasilje, poznajo. Zato se ne dajo zanikati ali »prefarbati«, pa naj je to komu še tako nevšečno.

Banska uprava dravske banovine.

II.Št.13211/1

Ljubljana, dne 16. aprila 1941.

Odnosaži do okupacijskih
čet in oblastev.

Gg. sreskim načelnikom, predstojnikom policijskih
ustanov, gg. župnikom, gg. županom in gg. šolskim
upraviteljem.

Opoznam, da je vsakdo, ki mu je pri srcu blagor našega
ljudstva, dolžan skrbno in prevdarno delati na to, da se ohranijo
dobri odnosaži do okupacijskih čet in oblastev ter da se opusti
vse, kar bi moglo te odnosaže poslabšati.

Vabim naslove, da svoje delovanje usmerijo v ta pravec
in s tem obvarujejo narod pred škodo, ki bi mu lahko nastala.

B A N :

Dr. Natlačen, s. r.

II.Št.13211/1

Pa se ta prepis z izvirnikom popolnoma ujema potrjuje:

Glavna pisarna banske uprave dravske banovine, - odpravništvo
V Ljubljani, dne 16. aprila 1941.

Načelstvo sresa
v Logatcu



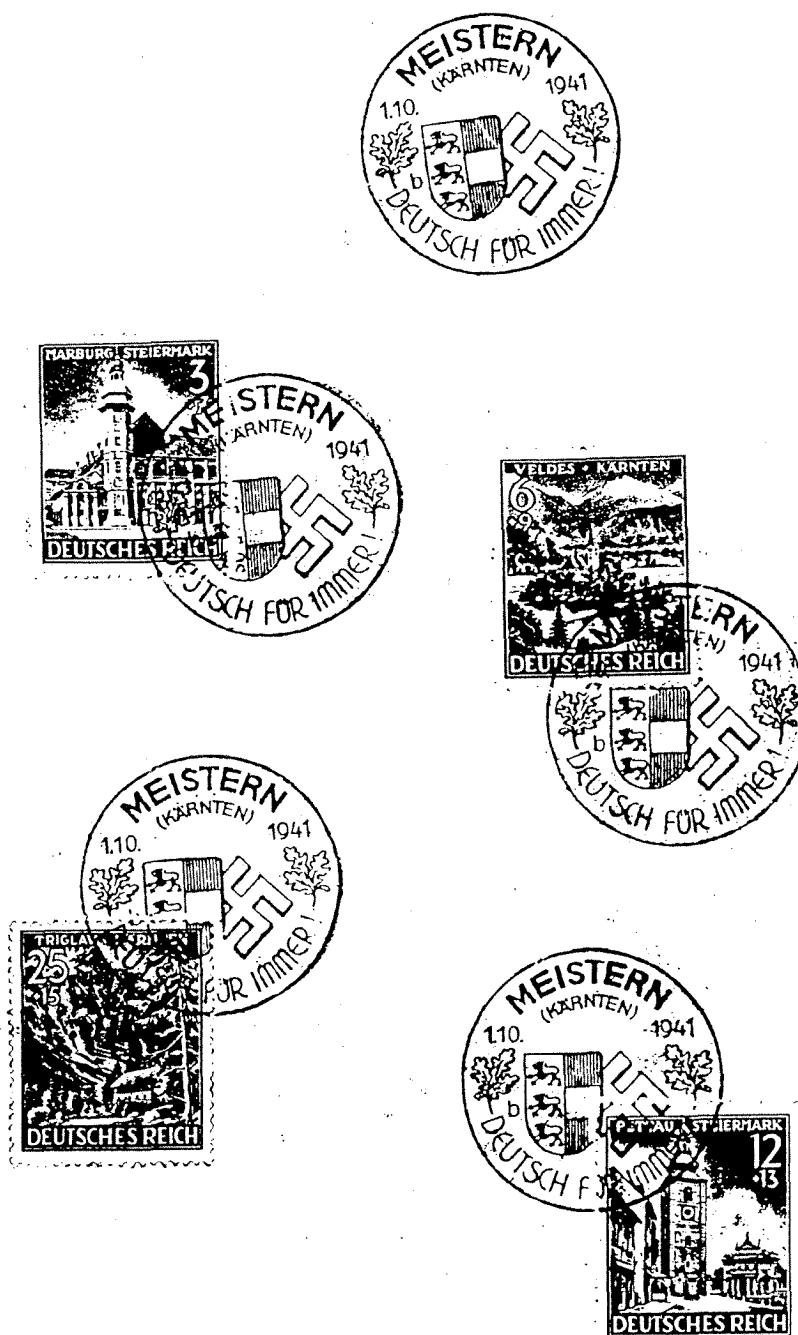
Наачелство среса
у Логатцу

Došlo

19

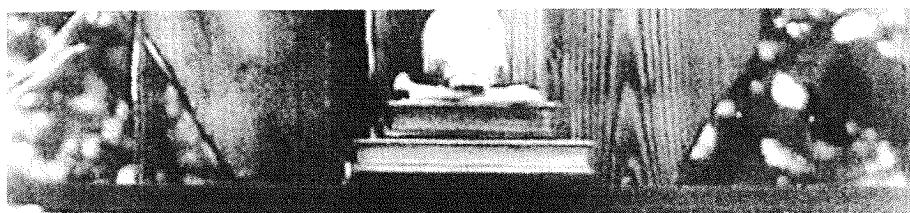
Ustrezna edinica	№	Vredn. blaznika	Priloga	Referat
		4461/1	56	1

Še februarja 1941 so bile izrečene besede ob koncu zasedanja banskega sveta: »Kot en mož se bomo odzvali pozivu svojega Kralja in pohiteli pod zastavo in pokazali, da je svoboda Jugoslovana dobrina, za katero ni nobena žrtev pretežka. Samo preko naših trupel drži pot v naše domačije, v suženjstvo se ne vrnemo nikoli več!« (Cit.: Družinski tednik, 27. februar 1941, str. 2.). Okrožnica bana Dravske banovine dr. Marka Natlačena je pozivala vse, še preden je kapitulirala Jugoslavija, na lojalen odnos do italijanskega okupatorja (AINZ, f. 134, Okrajno glavarstvo Logatec).



Nemška serija znamk z motivi okupirane Gorenjske (Bled, Triglav) in Štajerske (Maribor, Ptuj), s spominskim žigom, da bodo ti kraji za vedno nemški. Serija je izšla 1. oktobra 1941.

Urad za zaplembo imovine upornikov pri Visokem komisariatu za Ljubljansko pokrajino je na podlagi prijav izvajal zaplembo imovine tistih, ki so bili v partizanih.



Martinčič	Janez	Mulc	Janez
Aurec	Janez	Martinčič	Marija
Antončič	Jože	Okoliš	Anton
Intihar	Jože	Baraga	Janez
Pudoba	Janez	Hiti	Janez
Martinčič	Andrej	Turk	Anton
Jpen	Jože	Zurga	Andrej
Slane	Janez	Bavec	Janez
Mulc	Janez	Škrbec	Franc
Mulc	Janez	Truden	Stanko
Baraga	Anton	Bavec	Janez
Palčič	Ferdinand	Kočevar	Matevž
	Kočevar	Anton	

Možje, sinovi, očci in bratje,
 iz vaše hruš nam vzcvetela pomlad je
 slo tvoj glasovi čez zemljo zdaj plavajo
 mi živi vam hliho: slava, slava!

Na sliki je preprosta lesena plošča z imeni vaščanov Pudoba in Kozarišč, ki so bili pobiti 5. avgusta 1942 v Gočevi duli pri Starem trgu. Šestega avgusta 1942 sta se pri igovski šoli srečala avtomobilska kolona s fašističnimi veljaki in sprevod s pobitimi Pudobci in Kozarčani. General Robotti je pohvalil majorja Mancho, da dobro dela. Posnetek je iz filmskega dokumentarca »Prvi koraki« Dušana Povha. Na plošči sta vpisana še partizan Anton Okoliš in Marija Martinčič, ki sta bila ubita leta 1944 v bližini tega morišča.

COMANDO XI CORPO D'ARMATA

M. V. A. C.

SEGRETO

SCHEDA PERSONALE

REPARTO M.V.A.C. di Begunje

Casato

Cimperman

Nome

Francesco

Paternità

di Antonio

Maternità

di Antonia Žnidaršič

Luogo di nascita

Gošič

Data di nascita

7.2.1918

Domicilio

Topol-No 24.

Professione

contadino

Data di arruolamento

29.7.1942. - XX

Funzioni e compiti assegnati

caporale

Grado rivestito nell'ex esercito jugoslavo

caporale

Firma:

Cimperman Fran

Data		Notiziario (1)
1942	29.7.1942	In servizio di pattuglia nei pressi di Topol, su una marcia coi ribelli, venne ferito al collo. È stato subito trasportato all'ospedale militare di Logatec. Dal quale è passato a quello di Ljubljana. Durante il trasporto di Ljubljana è morto di coraggiosa morte per ferite. Durante l'attacco dei ribelli a Topol venne ferito alla testa, per questo è stato ricoverato all'ospedale militare di Logatec. Dopo questa circostanza ha dimostrato grande coraggio.

(1) — Note sul comportamento - feriti - decessi - cessazione di appartenenza
alla M. V. A. C.; - servizi speciali, ecc.

Osební list pripadnika MVAC Begunje Franca Cimpermana. Prevod teksta: Datum vstopa v MVAC – 29. julij 1942, kaplar, 3. avgust 1942. V patrulji v okolici Topola v spopadu z uporniki je bil ranjen v vrat. Takoj so ga prepeljali v vojaško bolnišnico Logatec, od koder so ga prepeljali v Ljubljano. Med bojem je pokazal pogum. 18. septembra 1942 – med napadom upornikov na Topol je bil ranjen v glavo, zaradi česar je bil sprejet v vojno bolnišnico Logatec. Tudi ob tej priložnosti je pokazal velik pogum.

COMANDO XI CORPO D'ARMATA

M. V. A. C.

SEGRETO

SCHEDA PERSONALE

REPARTO *Stari Trg*
 Casato *Baraga* Nome *Franc*
 Paternità *fr. Stipan* Maternità *Zimbaric Francisca*
 Luogo di nascita *Kozarišće* Data di nascita *19.X-1898*
 Domicilio *Kozarišće 19* Professione *Contadino*
 Data di arruolamento *5.9.1942.XV*
 Funzioni e compiti assegnati *M. V. A. C.*
 Grado rivestito nell'ex esercito jugoslavo

Firma: *Baraga Franc*

Data		Notiziario (1)
<i>18.9.1942 XV</i>	<i>-</i>	<i>È stato disarmato durante un attacco di ribelli a Kozarišće nella notte del 18.9.1942.XV.</i> <i>Stipan</i> <i>18.9.1942.XV</i>

(1) — Note sul comportamento - feriti - decessi - cessazione di appartenenza alla M. V. A. C. - servizi speciali, ecc.

Franc Baraga, 18. september 1942. Bil je razorožen med napadom upornikov na Kozarišće. Kmalu zatem je izstopil iz MVAC.

10.7.43.

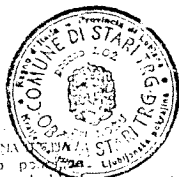
Stari trg pri Ložu, 11. IV. 1943.

Glagolno sporočilo

V zvezi s takratno okrobnico Stav.17721. - z dne 9. IV. 1943/VII. glede izdajanja dovoljenj za prevoz v voznih M.V.A.C. v tukajšnjem kraju vseh voznikov, ki ne prejemajo niti ene od dovoljenj, ki jih izdaja uradni oblasten urad civilne uprave, in če zaradi pomanjkanja uradnih dovoljenj Protikomunistične Milice v bližini.

Posadkam v voznih M.V.A.C. v bližini in Danah izhaja vsa racionirana živila od ene vojaške komande v Starem trgu.

Prejeto potrdilo je prejem okrobnice s sporočilom, da se bo tak, urad točno ruvala na predpisanih navedenih v njej.



Commissario straordinario:
Izredni komisari:
/Kržič Ludvik/

L. Kržič

REGNO D'ITALIA
Provincia di Lubiana
Commissariato civile
CANTONE
LOGATCU

FRATELLI
Lubiana
Okrajni civilni
komisariat
LOGATCU

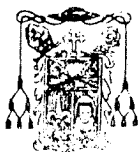
27. IV. 1943

10.7.43 Dati Emitto	1647/3	Priloga	1
---------------------------	--------	---------	---

Obvestilo in priporočilo

Documenti
30. IV. 1943
-prejeto-
V. 1943

Dopis izrednega komisarja občine Stari trg pri Ložu Ludvika Kržiča, s katerim obvešča Okrajni civilni komisariat v Logatcu, da obvezniki MVAC ne sprejemajo živilskih nazkaznic. Posadkam MVAC v Pudobu in Danah že od začetka ustanovitve dobavljajo racionirana živila dnevno vojaška komanda iz Starega trga.



CVRIA VESCOVILE
DI TRIESTE E CAPODISTRIA
—
TRIESTE

Eccellenza Reverendissima,

domando a V.E. la grande carità di volermi dire il più presto possibile dove si trovi il Rev. don Francesco Kramarič, cappellano a Stari Trg presso Rakek, diocesi di Lubiana. Così pure vorrei pregarLa di dirmi dove si trovi il parroco di quella parrocchia, don Presetnik. Sarò grato a V.E. se potrò avere notizie sopra la salute del medico dott. Kramarič Loise, Šlaimerevdom a Lubiana.

Certo del grande favore, che prego cortesemente di farmi nel più breve tempo possibile, ringrazio dal profondo del cuore V.E. Rev.ma, cui invio l'espressione della mia venerazione.

Trieste, 10 agosto 1942.

Def^{mo}
+ Antonio Santina
Vescovo

Dopis tržaškega škofa Antona Santina vodstvu ljubljanske škofije o Kramaričevi in Presetnikovi usodi.

13. 8. 92.

Govestek, ki je imela curia iz godnjih dni,
so izpirik Pretnik in njegov kaplan
franc kramerič zdravi in belavni
na svojih duševnih mestih.

Tudi dr. H. Kramerič Ropij, izgodavnik
Lajmarjevega doma je do danes še na
vojen medu zdrav in voloden.

Solito prazno in v cel sporočam
Vasi etc. na opisanje: 2 tuc 10. t. m.

Secundo le notizie avvenute
in ultimi giorni il sig. parroco Pre-
ttnik ed il suo cappellano franc Kra-
merič si trovano sani e attivi sul
loro posti a Starig.

Anche il sig. dott. Ljze Kramerič,
capo-medico del ^{sano} Lajmarjer dom
è finora sano sul suo posto e libero

Ho piacere di comunicare alla
Vostre domande del 10. corrente quanto
segue:



Enota iz XI. mejne grupacije GaF je imela svojo postojanko v cerkvi Sv. Trojice na Vrhniki.
(Fototeka Muzeja novejše zgodovine, Ljubljana.)



1. SNOUB Tone Tomšič v Begunjah nad Cerknico. Cerkevna prisega novincev iz 1. bataljona, septembra 1943. (Fototeka Muzeja novejšje zgodovine, Ljubljana.)



Domobranska prisega Hitlerju, 20. aprila 1944, na Stadionu v Ljubljani. Z leve: prezident Ljubljanske pokrajine general Leon Rupnik, višji SS in policijski vodja v XVIII. nemškem vojnem okrožju Salzburg general Erwin Roessener in dr. Gregorij Rožman, ljubljanski škof, v pogovoru.
(Fototeka Muzeja novejšje zgodovine, Ljubljana.)



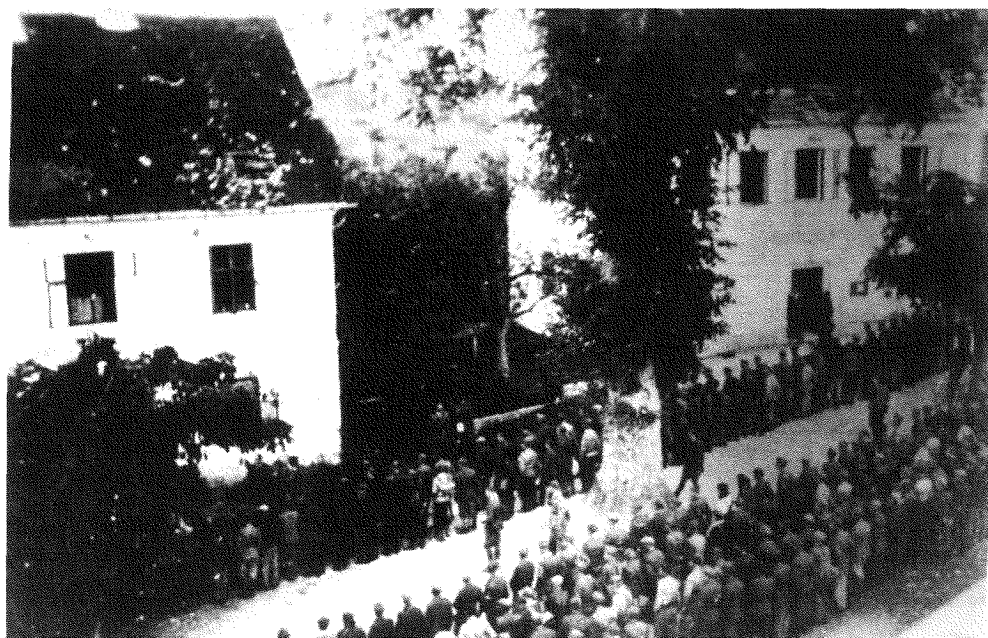
Župnik Anton Črnugelj v pogovoru z borci 14. divizije po mitingu, ki je bil po prisegi artilerijskega divizionu, 25. septembra 1943 v Babnem polju.



Nemški SS-častnik se z inštruktorji Slovenskega domobranstva vrača v vojašnico, julij 1944.
(Fototeka Muzeja novejšje zgodovine, Ljubljana.)



Verski referent 14. divizije Jože Lampret na prisegi Rabske brigade na Mašunu, 23. septembra 1943. (Fototeka Muzeja novejšje zgodovine, Ljubljana.)



Prisega Rabske brigade, 23. septembra 1943 na Mašunu.

Slovensko domobranstvo
Organizacijski štab
Zaup. št. 4853.
Ljubljana 21.8.1944.

Poveljniku...

Štab "Balke" dostavlja:

"Zapoved

1./Po zapovedi višjega SS in Policijskega vodje v okrožju XVIII je za vse naloge, ki zadevajo pobijanje banditov kakor tudi pomitjenje in zavarovanje ljubljanske pokrajine odrejen polkovnik d. Schp. G r i c e, SS-14 pol. polk.

2./Za te naloge so mu na razpolago naslednje moči:

a./SS 14-Pol. polk/brez II. bataljona/

b./Slovensko domobranstvo.

3./V zasedbi oporišč in v izvajanju akcij ni nobenih sprememb.

4./Udarni bataljon Schumacher/vključno oporišča Pijava Gorica in Škofljica/ in udarni bataljon Rupnik, kakor tudi poveljnik proge stotnik d. Schp. von K a p t z, naj takoj začnejo pošiljati dnevno do 5. ure zjutraj poročila o situaciji in ob 16.00. uri popoldne poročila o programih za naslednji dan. Izvirnik je pošiljati SS-Pol. polku 14, a koncept Aufbaustabu za Slovensko domobranstvo.

Dnevna poročila na "Führungsstab" se pošiljajo še nadalje.

Poveljnik proge mora pošiljati poročila za vsa oporišča skupine za zavarovanje proge.

Za oporišča Kočevje, Ribnica in Velike Lašče bodo pošiljale ta poročila zadevne enote SS-Pol. polka 14, za Novo mesto in temu podrejena oporišča pa I/SS-Pol. polk.

Org. oddelček mora dostavljati dnevna poročila Aufbaustabu v treh primerkih do 8.00. ure zjutraj.

V vednost in ravnanje.

Dostavljeno vsem edinicam:

Poveljnik, podpolkovnik:

Okrožnica organizacijskega štaba slovenskega domobranstva, z dne 21. avgusta 1944, o formiranju poveljstva za uničenje partizanstva, pomirjenje in varovanje ljubljanske pokrajine. Za izvedbo naloge sta bila odredjena 14. in 1. esesovski policijski polk in Slovensko domobranstvo.

Slovensko domobranstvo
Organizacijski štab
St. 793.
Ljubljana 19.1.1945.

Int. Vuk Rupnik

Višji SS in policijski vodja v vojnem okrožju XVIII. je z dne 4. januarja 1945. izstavil sledeče:

Službeno navodilo
za generalnega inšpektorja Slovenskega domobranstva:

- I. Generalni inšpektor Slovenskega domobranstva je podrejen neposredno Višjemu SS in policijskemu vodji v vojnem okrožju XVIII.
- II. Generalni inšpektor je pristojen za celokupno Slovensko domobranstvo v Ljubljanski pokrajini. Po nalogu Višjega SS in policijskega vodje izvršuje inšpektorske pravice nad vsemi enotami Slovenskega domobranstva in Policijskega zbora v Ljubljani.

III. Naloga:

- 1.) Udeležba pri vseh načelnih zadevah Slovenskega domobranstva.
- 2.) Službeni pregledi (presoje, pretresi) Ti se nanašajo na:
 - a.) Organizacijo, obleko in opremo (oborožitev),
 - b.) izvrševanje normalnega službovanja (nastop, disciplina pozdravljanja),
 - c.) stanje izobrazbe Slovenskega domobranstva,
 - d.) vzgoja in enotna izobrazba častniškega zbora vključno rezervnega častniškega zbora,
 - e.) odnos in sodelovanje z vsemi neaškiimi službenimi mesti. (Sodelovanje s slovenskimi službenimi mesti je zajamčeno po položaju, ki ga zavzema kot Čef Pokrajinske uprave.),
 - f.) splošne notranje zadeve, personalna vprašanja, zadeve nadaljne izobrazbe in skrbstva, enotno policijsko zadržanje.

IV. Izvrševanje službe:

Te naloge izvršuje v obliki pregledov. V kolikor zahteva to namen pregleda, bo pregled izvrševal brez predhodnega obvestila v drugem slučaju bo edinice pravočasno obvestil.

- V. Na lastno željo se generalni inšpektor Slovenskega domobranstva lahko udeležuje akcij.

VI. Izkoriščanje:

- 1.) Ne da bi neposredno posegal v službena pooblastila lahko generalni inšpektor Slovenskega domobranstva v sporazumu z vodjem Aufbaustaba Slovenskega domobranstva najdene pomanjklivosti in napake, kršitve, odnosno naskladno pojmovanje povelj in predpisov odpravi krajevno pristojnim, naslednjim neposredno predstavljanim. Neodvisno od tega, predloži po vsaki pregledu izvidno poročilo Višjemu SS in policijskemu vodji v vojnem okrožju XVIII.
- 2.) Njegova glavna naloga bo v tem, da bo Višjemu SS in policijskemu vodji na podlagi svojih izkušenj delal predloge, nanašajoče se na organizacijo, izobrazbo in stalni razvoj Slovenskega domobranstva.

V vednost in ravnanje.

Razdelbenik enic na konceptu.

Poveljnik, podpolkovnik:



Objava uradnega navodila za generalnega inšpektorja Slovenskega domobranstva, ki ga je 4. januarja 1945 izdal višji esesovski in policijski vodja v XVIII. vojnem okrožju, o neposredni podrejenosti SS generalu Roessenerju in delokrogu v slovenskem domobranstvu. Generalni inšpektor slovenskega domobranstva general Rupnik in Roessener sta 25. marca 1945 v bližini vasi Mahovec in Zadlog na Primorskem, pregledala položaje Rupnikovega bataljona, ki mu je poveljeval Vuk Rupnik.

Slovensko domobranstvo
Organizacijski štab
Štev. 1478.
Ljubljana 25.1.1945.

N U J N O !

... prisega še nezapriseženih
domobrancev

Povcljniku.

V vzezi s poveljem tega štaba štev.760 z dne 17.1.1945, glede izvršitve zaprisege so nezapriseženih pripadnikov Slovenskega doma-
branstva, ki se bo izvršila dne 30. januarja 1945 v Ljubljani na stadionu
ob Dunajski cesti-

u k a z u j e m

1. Poveljniki izvenljubljskih edinic naj pošljejo ne-
zaprisežene pripadnike Slovenskega domobranstva, kjer naj se javijo po-
veljniku tečajev (šola Moste) 26. januarja najkasneje do 16. ure.

Preskrbeti jih morajo s hrano za 3(tri)dni, z dvema o-
dejava(še je le mogoče), z enotno obleko-(plaščen, bluzo, po možnosti z dol-
gimi hlačami, ovijalcami, pod dolgimi hlačami, čevlji.

Vpostevati določbe zgoraj omenjenega povelja.

2. Povelnik tečajev (sola Hoste) prevzame na začasno stano-
vanje vse podčastnike, kaplarje in domobrance, edine pod toč.1.ter prava-
časno poskrbi za posteljnino (slamo), kurjavo, red in disciplino za časa nji-
hovega bivanja v Ljubljani.

3. Vsi ki bodo prišli na zaprisebo, razen častnikov in podčastnikov, ki bodo tvorili posebno skupino, se formirajo v skupino 8. čet, katerih vsaka je sestavljena iz 3. vodov, po cca. 48-54 mož (četni okrog 145 do 163 mož).

Častniki in podčastniki izven teh čet bodo tvorili poseb-
skupino, v kolikor podčastnikov ne bo mogoče razvrstiti po četah, o čemer
bo odločal poveljnik skupine.

7 in 8. četa. Čete nosijo številčni naziv od 1 do 8, to je 1., 2., 3., ...

Za poveljniki skupine odrejam poveljnika tečajev, majorja g. Bajca Vekoslava.

Za poveljnike in vodnike čet odredjam:

1. četa: poveljniki stotnik Stamenkovič Mirosljub, Vodniki:
nadporočnik Nadrah Jože in Črnogaj Mladen, ter poročnik Lipoglavšek Franc,
vsi iz dopolnilne čete.

2.četa:poveljnik nadpor.Skolec Franjo iz Org.štaba,
vodniki:poročnik:Mršol Miroslav iz štaba Solske skupine, nadporočnik Po-
save Srečko iz 18.čete ter poročnik Ing.Pograjc.Vlado iz tehlovske .

poročniki: Kovačič Maks iz 20. čete, Babnik Ivan iz 111. čete ter Pikelj J. nos iz 112. čete.

4.čete: Poveljnik stotnik Čeh Dušan iz 16.čete, vodniki
poročniki: Šoančur Martin iz 19.čete, Čelesnik Franc iz 2.čete ter Skrijanc
Franc iz 111.čete

5.četa: poveljnik šotnik Hočevar Gabrijel iz 2.baterije,
vodniki: napodcr.Škrbe Rafael iz 2.baterije, por.Mešoč Franc iz 2.baterije
ter poroč.Černetič Silvester iz 112.čete.

6.četa: poveljnik Nadpor. Vesel Janez iz 12.čete, vodniki poročniki: Žvan Ivan iz 3.TS.voda, Kovač Anton iz 43.čete ter Habiš Vincenc iz 23.čete.

7.četa: poveljnik nadpor. Juvan Anton iz 112.čete, vodniki: nadpor. Slabe Karol iz Org.Štaba, nadpor. Kukovec Vladimir iz 12.čete, ter poroč. Lužar Stanka iz 24.čete.

Člani: poročnik stotnik Salberger Bogomir iz l.dol.četo,
vedniki poročniki: Krejčar Safed in Rožiček Stanislav iz l.dol.četo.

in 8.40. uri poveljnik skupine, major G. Bajec. Pri tem se držati naslednjim navodil: Iz dopolnilne čete po možnosti formirati 1. in 2. četo, pionirska četa tvori 3. četo, 19. četa tvori 9. četo, moštvo 111. in 112. čete ter 2. baterija naj tvori 5. četo, moštvo tečajev in izvenljubljanskih edinic naj tvori 6. četo (predatlo moštvo razdeliti na 7. in 8. četo), moštvo Pov. stana tega štaba, čete za zvezo ter ostalih drobnih delov, z ostankom izvenljubljanskih edinic naj tvori 7. četo, moštvo delovne čete z eventualnimi ostanki drugih čet naj tvori 8. četo.

Paziti, da se dosedanja organski sestav edinic, čim manj razbije.

V ostalem glede formiranja čet naj se poveljnik skupine obrne neposredno na načelnika štaba od katerega bo dobil potrebna pojasnila.

4. Obleka: čepica, plašč, bluza, hlače dolge (v kolikor jih imajo), čevlji, opasac z nožem, častniki še oprtač s pištolo.

V kolikor bi bilo ljudi brez dolgih hlač ali z neenotno obleko jih grupirati v tretje vede v začelju.

5. Poveljnik tečajev, poveljnik dopolnilne čete, ter poveljniki ostalih edinic kakor tudi štabi in ustanove (pove. stana tega štaba, šeš sprejemnega urada, šeš želez. delegacija, štab Šolske skupine, godba in tako dalje) naj pošljejo vse ki bodo zaprisegli v stroju pod vodstvom častnikov oz. podčastnikov na Stadion, tako da bodo tam brezpogojno ob 7. uri dne 29.1.1945.

Ob istem času morajo biti tam poveljnik skupine, ter vsi zgornaj odrejeni poveljniki čet in vodniki,

šeš teh. odseka tega štaba in g. stotnik Škof, ki mora urediti in okrasiti prostor, ter sporazumno s propagandnim odsekom postaviti zvočnike in mikrofone.

Šefski referent tega štaba, stotnik dr. Lenčec, ki bo izdelal potrebna navodila v zvezi s sv. mašo.

Istega dne ob 8.30. uri mora biti na Stadionu godba pod vodstvom poveljnika.

Pri prisegi sodeluje še: častna četa SS, oddelek slovenskega SS podčastniškega tečaja, godba SS. Poveljnik skupine bo stopil takoj v zvezo z merodajnimi predstojniki od katerih bo dobil potrebne podatke ter uredil vse podrobnosti, posebno kar se tiče sodelovanja obeh godb in števila častnikov, podčastnikov, kaplarjev in domobrancev, ki bodo izvršili prisego. Na meč, le to bo odredil na licu mesta poveljnik skupine in njih inena sporočil temu štabu 29.1. do 16. ure.

6. Takoj po izvršenem formiranju, ob 9. uri, bo poveljnik skupine izvršil poskusno zaprisego. Ob tej priliki rešiti vse pomembljivosti, ki bi se pokazale pri poizkusu, prihoda, molitve, zaprisego na meč in razvrstitve v kolono za mimohod.

7. Prisega se izvrši po sporodu, ki bo pristojnim poveljnikom pravočasno dostavljen.

Dostavljeno
Razdelba edinic v konceptu.

Poveljnik, podpolkovnik

K r e n e r s r.

Podpis overna načelnik štaba,

stotnik



Protokol za izvedbo prisega domobrancev, 30. januarja 1945, ki izrecno omenja, da pri prisegi sodeluje oddelek slovenskega SS-podčastniškega tečaja.

Alenka Gerlovič

GLASBA NA SLOVENSKEM IN DRUGA SVETOVNA VOJNA – V DRUGO

V številki 555/556 revije Borec (1997) sem prebrala skico za študijo Franca Križnarja Glasba na Slovenskem in druga svetovna vojna. Avtor jo je v skrajšani obliki pripravil tudi za simpozij o kulturno-umetniških dosežkih v NOB, ki je bil 31. maja v okviru programa Evropskega meseca kulture, Ljubljana 1997 v Muzeju novejši zgodovine v Ljubljani.

Kaže, da je avtor (iz povojne generacije Slovencev) nasedel zadnje čase »modernemu« tolmačenju zgodovine narodnoosvobodilnega boja kot izključno ideološkega spopada med »levico« in »desnico«, »komunizmom« in »protikomunizmom«. To delitev prenaša (še bolj poenostavljeno) na glasbo. Govori o »desno usmerjeni glasbi«, pa o »levo« in »desno« usmerjenih in »sredinskih, nevtralnih« glasbenikih, ki jih edine označuje kot »neodvisne«. Skladno s tem konstruktom se čudi, da ideološko nasprotna stran (desna, op. A. G.) ni razvila posebnega, po nacističnem glasbenem opusu zgledujočega se ustvarjanja. Ugotavlja, da »domobranski glasbeni opus v ničemer ni primerljiv s partizanskim«, da pa bo ostal »pristen ideološki boj med komunizmom in protikomunizmom. V tem sta si stala partizanska in domobraska glasba venomer nasproti«. Dosledno s tem govori tudi o današnjem »postkomunističnem, postmodernističnem glasbenem slogu«. (Prvič slišim, da ima sodobni »postmodernizem« zvezo s »postkomunizmom«.)

Tako poenostavljenega ideološkega gledanja na umetnost nisem srečala niti pri najbolj sektaških psevdomarksistih med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. Poizkus »ideološke« estetike je bila sicer slovita »narodnoosvobodilna breza«, zamisel partizanskega propagandista, ki je leta 1944 predaval na tečaju propagandistov v Semiču.* Narodnoosvobodilna breza pa je brž naletela na odpor kulturnih delavcev partizanov. Odklonilo jo je tudi politično vodstvo (IO Osvobodilne fronte in agitprop CK KPS). Seveda sem tudi pozneje slišala še in še izrazov, kot je »visoko idejna umetnost«, iz ust v umetnostnih zadevah nerazgledanih ideologov, ki so od umetnosti pričakovali zgolj nekaj za umetnost nebitvenega.

Umetnost je imela v zgodovini zmeraj dvojno vlogo, utilitarno (kot čarovnija, sredstvo za versko čaščenje, za povzdigovanje vladarjev,

* Trdil je, da umetniki po osvoboditvi ne bodo več slikali zgolj brez, ampak le breze, pod katerimi bodo počivali partizani – »narodnoosvobodilne breze«.

simbol razkošja, tržno blago, politična in gospodarska propaganda) in avtonomno umetnostno (stvaritev in sporočilo umetnika sočloveku preko umetniškega dela). »Idejnosti« umetnostnega dela, še posebej glasbenega in likovnega, ni mogoče zajeti z besedami, saj se vsaka umetnostna zvrst izraža s svojim specifičnim jezikom, znotraj posebnih zakonitosti vsake zvrsti posebej, »ideologija« pa spada v svet besed.

Avtor članka, s katerim polemiziram, se je bistva glasbene umetnosti dotaknil zgolj tam, kjer »očita« vsem slovenskim glasbenikom vojnega časa nekaj specifično glasbenega – namreč, da njihova »glasba ne izraža novega sloga« in »da odstopa v kvaliteti in kvantiteti v primerjavi s tedanjimi zahodnoevropskimi glasbenimi hotenji in rezultati«. Potem našteva klasike glasbe 20. stoletja. Kakor da bi nastajali novi slogi čez noč (ne kot posledica dolgotrajne organske rasti) in kakor da rastejo geniji za vsakim grmom.

Res je, da je bilo veliko slovenskih glasbenih ustvarjalcev v partizanih, morda tu in tam kateri pri domobrancih, in da so glasbeniki partizani zapustili veliko število sorazmerno kakovostnih glasbenih del.

Prikaza medvojne glasbene ustvarjalnosti in poustvarjalnosti pa bi se moral avtor lotiti kako drugače, ne s stališča ideološkega konstrukta o »levo« in »desno« pa »nevtralno« usmerjeni glasbi. Morda bi kazalo povedati, katera in kakšna glasba je nastala v okviru narodnoosvobodilnega gibanja, kdo jo je izvajal, morda, kaj že do takrat ustvarjenega so partizani peli ali igrali (Bilečanka, Žrtvam, Črnolaska, Katjuša, slovenske narodne), katero notno gradivo so tiskali. Enako o domobrancih, s citati iz revije Slovensko domobranstvo o »kulturnem poslanstvu domobrancev« vred. Vse brez delitve glasbe same na »levo« in »desno« glede na to, kdo jo je izvajal. Vsekakor narodna ali ponarodela pesem ni bila »desna« in »domobranska«, čeprav so jo domobranci peli. Vse, kar so svojega dodali, je bil staccato na koncu glasbene fraze, npr. »Regiment po cesti gre(!), pa moj fantič zraven je(!)«. Tako so med korakanjem po Ljubljani pele vojaške pesmi tudi nemške čete.

Nezaslišana se mi zdi tudi formulacija, da je obstajala, se razvijala in intenzivno naprej živela, kljub kulturnemu molku pa je bila na drugi strani, nasprotna načelom Osvobodilne fronte, lahko bi rekli »desna, domobranska, fašistična, klerikalna, cerkvena glasba«.

Dokazano je, da je bilo vodstvo katoliške cerkve v Ljubljanski pokrajini pobudnik in glavni organizator kolaboracije z okupatorji (obveščevalne dejavnosti in vojaških enot) in da se je njegovi politiki podredila večina duhovščine. To pa ne velja za druge dele Slovenije, zlasti ne za Primorsko, in v nobenem primeru za cerkveno glasbo, ki je pač nadaljevanje neke glasbene zvrsti iz časov pred drugo svetovno vojno in pred narodno izdajo vodstva ljubljanske katoliške cerkve.

Avtor članka je nasedel tedanji in še bolj sedanji belogardistični propagandi, da je šlo partizanom in posebej kumunistom za napad na samo vero, domobrancem pa za obrambo vere in z njo svobodo cerkvenih obredov. Cerkveno petje je bilo pod predvojno fašistično vladavino na Primorskem zadnja opora slovenski besedi. Razlegalo se je iz cerkva na osvobojenem ozemlju. Verniki so peli v navzočnosti partizanskih čet, ki so se udeleževale božičnih polnočnic. Cerkveno glasbo so poslušali tudi verni člani in aktivisti Osvobodilne fronte pri cerkvenih obredih v okupiranih krajih. Cerkveno petje zanje pač ni bilo žaljivo tako kot hujskaške pridige fanatičnih župnikov proti Osvobodilni fronti. Zato ni dopustno za to glasbeno zvrst uporabljati oznake »fašistična« in »klerikalna«. Klerikalizem je zloraba vere za politiko. Fašistična in klerikalna je bila politika ljubljanskega vodstva katoliške cerkve, ne pa cerkvena glasba kot glasbena zvrst.

Vodstvo Osvobodilne fronte je razglasilo kulturni molk. Slovenski kulturni delavci so se odzvali samo deloma. To še ne pomeni, da se vsi niso hoteli. Upoštevati je treba, da do marsikoga poziv h kulturnemu molku morda niti ni segel, saj so se navodila vodstva Osvobodilne fronte širila samo z ilegalnim tiskom in ustno na sestankih aktivistov. Organizacijska mreža Osvobodilne fronte, vsaj spočetka, ni bila enakomerno gosta po vsej Sloveniji. Zato si ne bi upala vseh glasbenikov, ki so se med vojno pojavili s svojim delom v javnosti, obtožiti kolaboracije, dokler ne bi imela še drugih podatkov, ki bi podprli takšno sodbo. Za »desno« usmerjene slovenske skladatelje šteje avtor članka celo »tiste, ki se niso izrekli in niso delovali za ideje Osvobodilne fronte, se pravi, da so bili vseskozi neke vrste nasprotniki osvobodilnega gibanja na Slovenskem«. Kaj pa, če so se le bali? Za delovanje je bilo treba kar nekaj poguma. Aktiven privrženec Osvobodilne fronte je moral biti pripravljen na ječo, taborišče, mučenje in smrt. Javno pa se v načelu zaradi varnosti ni nihče »izrekal« o svoji privrženosti Osvobodilne fronte.

Glasbenih ustanov v Ljubljani in Mariboru oziroma na ozemlju nemške okupacije ne bi enačila. Nemci so na »svojem« ozemlju takoj ukinili vso slovensko kulturo in prosvetno dejavnost, vse do osnovnih šol, medtem ko so slovenske šole in ustanove v Ljubljanski provinci (do nadaljnjega) še delovale. Glasbenemu šolstvu bi mogli očitati »desno« usmerjenost (le kaj to v tej zvezi pomeni?) v enaki meri kot šolam nasploh. Vsekakor Osvobodilna fronta ni nikoli zahtevala ukinitve šol v okupiranih krajih. Ustanavljala je le slovenske šole (ne še glasbene) na osvobojenem ozemlju, zlasti na Primorskem. Seveda pa smo se vsi zavedali, da bi bile v primeru zmage fašizma ukinjene vse slovenske šole, tudi glasbene.

Največja delujoča glasbena ustanova med drugo svetovno vojno je bila Opera. Gospod Križnar »utemeljeno domneva«, da je bilo njeno »desno« »idejno delovanje celo nujno za preživetje velike večine slo-

venskih glasbenikov, baletnikov in dramskih umetnikov«. Pa še res je bilo tako. Izvršni odbor OSVOBODILNE FRONTE je kljub pozivom h kulturnemu molku toleriral njeno delovanje, saj bi ukinitve tako velike ustanove naložila Osvobodilni fronti prevelike stroške za vzdrževanje njenih, za odhod v partizane nesposobnih članov in zlasti družin. To (iz razumljivega razloga) najbrž ni bilo nikjer napisano, a se je vedelo. Tako ravnanje gotovo ni bilo dosledno, a življenjsko nujno. Organizacija Osvobodilne fronte Slovenska narodna pomoč (SNP) je morala že tako skrbeti za številne družine partizanov, zapornikov, internirancev, za pakete za zapornike in internirance ipd.

V obeh gledališčih sta bila odbora Osvobodilne fronte s številnimi člani. V skladišču gledaliških delavnic je bilo nekaj časa skladišče orožja za partizane z vednostjo tehničnega šefa dipl. inž. arh. Ernesta Franza in ekonoma Filipa Kosca. Manjše skladišče orožja in drugega blaga je imela pod pretvezo, da so to rekviziti, tudi dramska rekviziterka Erna Coriary, ki me je sprejela v svoje stanovanje, ko me je iskal gestapo. Član opernega orkestra Leander Pegan je bil sekretar odbora Osvobodilne fronte tretjega kvarta rajona Šiška. Med šišenskimi aktivisti Osvobodilne fronte sem pri svojem ilegalnem delu srečala tudi članico opernega zbora Magdo Medvešek (omenjam le tiste člane, s katerimi sem bila sama povezana). Nikomur izmed njih ni prišlo na misel, da deluje »v službi izdajalcev in tujih okupatorjev«.

Brž po vojni so gledališčniki partizani organizirali »sodišče časti«. Sodili so tistim kolegom, ki naj bi se s svojim delom pregrešili zoper narodno čast, pa ne zaradi dela v gledališču, torej kršitve kulturnega molka samega, ampak zaradi sodelovanja na zaprtih prireditvah za vodstvo okupacijskih oblasti, intimnega druženja z okupatorji ipd. Obsodbe so bile kmalu preklicane in obsojeni so se vrnili na delo. Če bi gledališčnikom sodil gospod Križnar, bi bilo število obsojenih veliko večje. V svojem članku našteva 145 imen znanih slovenskih glasbenikov, o katerih meni, da njihovo delovanje »daje iz določene znanstvene in časovne distance vsaj nekatere indice, da so nekateri bolj kolaboracionirali z okupatorji in njihovimi sodelavci kot ne«. So ali niso? Da postaviš človeka z imenom javno pred sramotilni steber kot sodelavca okupatorja, moraš imeti trdne dokaze, ne samo »nekatero indice«. Da te dokaze gospod Križnar ima, pa močno dvomim. Seveda nimam o vsakem od naštetih življenjepisnih podatkov. Misliti pa mi da naslednje: med naštetimi je več pevcev, ki so delovali že pred vojno v tujini in niso prišli med vojno nikoli v stik z »okupatorji in njihovimi sodelavci« v domovini. Tudi ne verjamem, da so okupatorje iz tujine oni poslali v Slovenijo ali jim od tam kako pomagali. To so Anton Dermota, Ivan Franci, Jože Gostič, Josip Križaj, Marjan Rus, Mario Šimenc in pianist Anton Trost. Tržačan Danilo Merlak pa je prišel v Ljubljano iz Trsta šele po vojni.

Domnevam, da so nekateri glasbeni pedagogi na spisku zato, ker so delovali v »desno usmerjenem glasbenem šolstvu«. (Kako je bilo takrat s šolstvom nasploh, sem že omenila. Najbrž bi morali po tej logiki postaviti pred sramotilni steber tudi vse učitelje od osnovne šole navzgor.) Kako gledam na kršitev kulturnega molka tistih, ki so peli v Operi, sem že povedala. Med naštetimi pa je tudi primadona Vilma Bukovec, ki je bila med vojno zaprta. Med njimi je članica Osvobodilne fronte sopranistka Milica Polajnar. »Kolaboracije z okupatorji in njihovimi sodelavci« je obdolžena tudi pevka Dana Ročnik-Gregorič, nekdanja dekle narodnega heroja Slavka Šlandra in interniranka v Ravensbrücku.

Zaradi skromnih, a trdnih podatkov o glasbenikih, ki ne zaslužijo obtožbe kolaboracije, dvomim o znanstveni metodi sestavljanja vsega spiska. Ne trdim, da med naštetimi ni bil okupatorjev sodelavec prav nihče, zagotovo pa ne vsi naštetih. Ker je na spisku nekaj takih glasbenikov, ki bi jim sodelovanje z okupatorjem morda upravičeno očitali, je tem bolj krivično, da so se znašli na seznamu skupaj z vsemi drugimi in celo člani Osvobodilne fronte.

Potem ko avtor članka po zgledu sedanjih strankarskih delitev dobera razdeli glasbenike in celo glasbo na »levo« in »desno«, išče (tudi po današnjem zgledu) »spravo« med njimi. Most med »levico« in »desnico« naj bi zgradili mladi, odlični glasbeniki, potomci argentinske domobranske emigracije. »Sprava« med glasbeniki (ne glasbo!) pa se je rodila že zdavnaj. Desetletja po drugi svetovni vojni so slovenski glasbeniki skupaj igrali in peli, ne da bi se »ideološko« prepirali. Dobivali so priznanja in njihova dela so predvajali zgolj glede na umetniško kvaliteto kompozicij in izvedb. Lahko, da se je kdo izmed teh glasbenikov med vojno res pregrešil proti osvobodilnemu boju svojega naroda, mislim pa, da je treba ocenjevati življenje vsakega človeka v celoti (brez prevrednotenja preteklih napak) tudi glede na to, kaj vse pozitivnega je v življenju ustvaril. To ni »sprava«, to je življenjska modrost. Odlični pevci iz Argentine so seveda dobrodošli, a ne zaradi »sprave«, ampak zaradi lepote njihove glasbe.

Zdi se, da je članek Glasba na Slovenskem in druga svetovna vojna nastal na hitro, pred simpozijem o kulturi v narodnoosvobodilnem boju, saj izhaja predvsem iz ideoloških konstruktov sedanje politike o dogajanju v letih 1941–1945, brez temeljitega poznavanja ne tedanje glasbe, ampak predvsem delovanja osvobodilnega gibanja in življenja Slovencev nasploh v tistih časih. Brez tega pa je tudi pisanje o sedANJI glasbi na trhlih nogah.

PROF. DR. TONE FERENC -
SEDEMDESETLETNIK

Članki, ki so izšli ob sedemdesetletnici znanstvenega in arhivskega svetnika, univerzitetnega profesorja ter dolgoletnega člana uredniškega odbora in sodelavca revije Borec dr. Toneta Ferenca v znanstvenih in strokovnih revijah ter v dnevnem časopisju, so o življenju in delu slavljenca povedali vse bistvene podatke. Še posebej to velja za Ferencov zbornik, ki ga je izdal Inštitut za novejšo zgodovino (Prispevki za novejšo zgodovino 1997, št. 2, 461 strani). V zborniku so svoje prispevke objavili številni slovenski in tudi tuji zgodovinarji, ki so z dr. Ferencem delovno sodelovali ali pa raziskujejo področja, s katerimi se tudi sam ukvarja, največkrat pa kar oboje. Štirje uvodni prispevki so neposredno namenjeni jubilentovemu življenju in raziskovalnemu delu. Ferencova bibliografija je bila objavljena v Prispevkih za novejšo zgodovino XXIX, 1989 št.1; XXX, 1990 št.1-2; XXXI, 1991 št.2; XXXII, 1992, št.1-2; XXXIII, 1993, št.1-2; XXXIV, 1994, št.2; XXXV, 1995, št.1-2; XXXVI, 1996, št.1-2; XXXVII, 1997, št.1. Če k navedenemu dodamo še prispevke, ki so izšli pred desetimi leti, ob njegovi šestdesetletnici, praktično ne ostane nič takega, kar še ni bilo povedano v taki ali drugačni obliki. Dovolj ilustrativen je npr. podatek, da je njegov inštitutski kolega dr. Dušan Biber pred desetimi leti med drugim natančno popisal ne samo to, kakšne poklicne želje je imel jubilant v mladosti, ampak tudi, kakšna je bila njegova povprečna ocena na fakulteti in celo, koliko je znašala njegova prva plača.

V takih razmerah piscu pač ne ostane drugega kot strnjeno ponavljanje že napisanih dejstev.

Tone (Anton) Ferenc se je rodil 6. decembra 1927 v Veržeu. Zaradi vojnih razmer ni mogel nadaljevati šolanja; to je lahko storil šele po vojni in odsluženem vojaškem roku. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je študij zgodovine končal leta 1956 in za diplomsko nalogo prejel Prešernovo nagrado. Že med študijem je sodeloval pri redakciji Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov. Njegova prva poklicna usmeritev je bilo delo v arhivu Muzeja narodne osvoboditve Ljudske republike Slovenije. Tudi ko se je po enem letu zaposlil na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja in postal raziskovalec, je arhivistika ostala sestavni in nujni del njegovega življenja. Poklicno se je k njej vrnil še enkrat v drugi polovici šestdesetih let, najprej ponovno v Muzeju narodne osvoboditve in po vrnitvi na inštitut leta 1968 v inštitutskem arhivu; tega je tudi vodil do sredine sedemdesetih let. Arhivistiki

je tudi po ponovni vrnitvi v »čisto« raziskovalno sfero namenjal veliko pozornosti. Ne le izdajanju virov, ki ga je vedno imel za sestavni del raziskovalnega dela, pač pa tudi delu v Arhivskem društvu in razvijanju stroke. Na neločljivo povezanost raziskovanja in arhivskega dela kažejo tudi raziskovalni in arhivski nazivi, vključno z najvišjima na obeh področjih (leta 1976 je postal znanstveni svetnik in arhivski svetnik, obema nazivoma pa je sicer leta 1981 in nato še enkrat leta 1987 pridružil tudi naziv rednega profesorja za zgodovino novejši dobe).

Na tesno povezavo arhivskega in raziskovalnega dela navsezadnje kaže tudi dejstvo, da je bil več let skupaj vodja arhiva na inštitutu, hkrati pa tudi ravnatelj inštituta (1971- 1975), prvi nepolitični direktor, ki je prišel iz vrst delavcev inštituta. Kot direktor je sodeloval pri postavitvi temeljev nove raziskovalne zasnove inštituta. Tedaj sta bila poleg zgodovine delavskega gibanja zastavljena tudi načrta za zgodovino Slovencev 1918-1945 in 1945-1976, kar je bistveno razširilo dotedanjo usmerjenost in inštitutu omogočilo, da se je vsebinsko postopoma oblikoval v Inštitut za novejšo zgodovino. Na delovno usmeritev inštituta je dr. Ferenc pozneje vplival tudi v drugih vlogah, npr. kot vodja znanstveno-raziskovalne enote, trikratni predsednik sveta inštituta in predsednik upravnega odbora. Razen nekaj let mu je ostal zvest vso delovno dobo do upokojitve v začetku leta 1997.

Doktorsko disertacijo z naslovom Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945 je z laskavimi ocenami ubranil leta 1965 v Beogradu. Zanj (in za monografijo Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943, ki jo je napisal v tem času) je leta 1969 dobil nagrado Sklada Borisa Kidriča. Nagrado Sklada je dobil nato še drugič, leta 1977, prav tako pa vrsto drugih nagrad in odlikovanj. Knjiga Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945 je delo, po katerem je dr. Ferenc najbolj znan tudi v širši javnosti. Še zdaj ostaja temeljno in neprešeženo delo o načrtih in politiki nacističnih okupatorjev do Slovencev med drugo svetovno vojno. Morda ni naključje, da je ob njegovem sedemdesetem rojstnem dnevu izšla pri založbi Modrijan zbirka virov za šolsko rabo Okupacijski sistemi na Slovenskem 1941-1945, ki temelji prav na njegovem prvem delu (razširjena pa je še z dokumenti in opisom značilnosti madžarske in italijanske okupacije). Celoten opus knjig, ki jih je sam ali v soavtorstvu objavil vmes, sicer že presega številko dvaindvajset, navedeno v Ferencem zborniku, še pred izidom tega zapisa pa se ji bo verjetno pridružila še knjiga Nemci na Slovenskem 1941- 1955, pri kateri je dr. Ferenc prav tako eden od avtorjev. Število bibliografskih enot od prve, objavljene leta 1957, danes že sega čez 650.

Čeprav dr. Ferenc po pravici velja za raziskovalca, ki se je ukvarjal predvsem z drugo svetovno vojno (je tudi prvi slovenski zgodovinar, ki

je doktoriral z zagovorom te teme), pa je v svojih raziskavah segal tudi v čas med obema vojnama in po drugi svetovni vojni, včasih celo s temami, ki so neupravičeno veljale za prezrte (npr. knjiga Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940, ki je izšla leta 1977). Ne glede na to pa je druga svetovna vojna na Slovenskem osrednja tema njegovih raziskav. Pri tem lahko njegovo delo zaokrožimo v dva temeljna sklopa: preučevanje okupacijskih sistemov (in njegovo primerjanje ne samo v slovenskem, pač pa tudi širšem evropskem okviru) in pa preučevanje odporniškega gibanja. Znotraj obeh sklopov je cela vrsta tem, ki jih je obdelal do podrobnosti in od katerih lahko v tem zapisu omenimo le nekatere, pri prvem sklopu npr. množično izganjanje Slovencev, okupatorjeve zločine (npr. raziskava o koncentracijskem taborišču v Rižarni), okupatorjeve ukrepe na gospodarskem področju, preselitev kočevskih Nemcev itd.; pri drugem pa vojaško plat narodnoosvobodilnega gibanja, graditev ljudske oblasti (do zdaj je objavil tri od načrtovanih petih monografij) in dogajanje v posameznih pokrajinah med vojno (še posebej Primorska s knjigo Primorska pred vseljudsko vstajo 1943 in drugimi deli). Mnogih tem seveda ni mogoče mehanično ločevati, saj so večplastne (nacionalno vprašanje, odnosi v slovenskem odporniškem gibanju, kolaboracija, odnosi med slovenskim in jugoslovanskim odporniškim gibanjem, gospodarstvo, obravnava italijanske kapitulacije ali pisanje o odnosih med slovenskim in italijanskim odporniškim gibanjem).

Vzporedno z raziskavami je dr. Ferenc skrbel tudi za izdaje zgodovinskih dokumentov, ki jih je nabiral po domačih in tujih arhivih (v nekdanjih jugoslovanskih, v Moskvi, Potsdamu, Bonnu, Koblenzu Münchnu, Rimu, Londonu, Washingtonu, Varšavi in najbrž še kje). Sodeloval je pri temeljnih izdajah virov o okupaciji in narodnoosvobodilnem boju na Slovenskem kot so VI. del Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, jesen 1942. Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča, slovenska izdaja Titovih zbranih del, zbrana dela Edvarda Kardelja (ki pa še niso izšla), zbrana dela Borisa Kidriča 1941-1945. Za vsakega raziskovalca obdobja druge svetovne vojne na Slovenskem sta nepogrešljivi zbirki Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941-1945 in Fašisti brez krinke. Prav s tema dvema raziskavama, objavljenima v nemščini oz. italijanščini, ter z objavo še nekaterih drugih del v tujih jezikih je dr. Ferenc omogočil tudi raziskovalcem zunaj Slovenije, da so se iz primarnih virov poučili o dogajanju v času druge svetovne vojne na Slovenskem. Večkrat je s podatki pomagal tudi znanemu lovcu na naciste Simonu Wiesenthalu.

Tudi sicer je treba spomniti na njegovo mednarodno uveljavljenost: vrsto prispevkov je objavil v tujini, sodeloval na številnih mednarodnih posvetih in predaval v tujini, med leti 1979 in 1984 pa je bil predsednik

Jugoslovanskega komiteja za drugo svetovno vojno in ga je zastopal v Mednarodnem komiteju za zgodovino druge svetovne vojne.

Čeprav velja dr. Ferenc za inštitutskega raziskovalca, ki so mu primarna temeljna raziskovalna dela, pa je veliko storil tudi za bolj poljudne predstavitve zgodovinskega dogajanja. Sodeloval je pri pripravi razstav, dokumentarnih filmov, pisal članke za časopisje, urejal slovenske prevode tujih knjig o drugi svetovni vojni (npr. Enciklopedijo druge svetovne vojne 1939-1945). Kot urednik za drugo svetovno vojno pri Enciklopediji Slovenije je odločilno prispeval k oblikovanju gesel in izbiri piscev, velik del gesel pa je napisal tudi sam.

Omeniti moram tudi njegovo pedagoško delo na Zgodovinskem oddelku Filozofske fakultete v Ljubljani. Z oddelkom je začel sodelovati leta 1975, najprej pri podiplomskem študiju, od leta 1981 do 1996 pa je tudi predaval in opravljal vse druge obveznosti v zvezi z podiplomskim študijem. Svoje znanstvene rezultate je sproti predstavljal v predavanjih, bil je znan kot natančen in dosleden profesor, ki mnogo zahteva, a tudi mnogo da. Izhajal je iz prepričanja, da se morajo študenti zgodovine predvsem naučiti dela z arhivskimi viri, in zato jih je tudi tako usmerjal.

Prof. dr. Tone Ferenc je v štiridesetih letih svojega dela vtisnil močen pečat sodobnemu slovenskemu zgodovinopisju. Ves čas je vztrajal pri svojem izjemno zahtevnem ritmu dela, svojih metodah in svojih načelih. Nikoli ni zanikal, da ga tema, ki jo preučuje tudi čustveno prizadeva, kot človeka in kot Slovenca. Nikoli pa tudi ni sklepal brez opiranja na vire oz. znanstvena dognanja. Rezultat njegovega dela je ena najobsežnejših bibliografij, kar jih premorejo slovenski zgodovinarji, in akumulirano znanje o dogajanju med drugo svetovno vojno na Slovenskem, v Evropi in po svetu, kakršno premore le malo kdo. In seveda gore dokumentov, ki jih je zbral po raznih arhivih. Sedemdesetletnica ga je dobila med njimi in morda za kakšen teden zmotila njegov delovni urnik. Za kaj več pa gotovo ne.

Božo Repe

REPE, Božo, dr. zgodovine, izredni profesor
Slovenija, 1000 Ljubljana, Rusjanov trg 4

**FRANCIJA MED DRUGO SVETOVNO VOJNO: VPRAŠANJE
KOLABORACIJE, ODPORA IN EPURACIJE TER MOŽNE PRIMERJAVE
S SLOVENIJO**

Borec, Ljubljana, L, št. 561-562-563, str. 5, slov. (angl.)

V prispevku so obravnavane razmere v Franciji med drugo svetovno vojno, zlasti vprašanje nemške okupacijske politike in razlik med okupacijskimi colnami, vrste kolaboracije v Franciji (politična, ideološka, vojaška in ekonomska), ravnanje katoliške cerkve, avtonomistična gibanja, francoski upor, epuracija in povojni odnos Francozov do medvojne dogajanja, zlasti t. i. "vichyjskega sindroma". Avtor primerja tudi razmere v Franciji z razmerami v Sloveniji in ugotavlja, da so razlike v položaju Francozov in Slovencev med drugo svetovno vojno tolikšne, da so mogoče le delne in močno poenostavljene primerjave. Francija je bila glede na velikost in številčnost prebivalstva kljub porazu junija 1940 v mednarodnih odnosih pomemben dejavnik, ki so ga upoštevali tako Nemci kot zavezniki. Do novembra 1942 je ohranila državnost, ki je bila okrnjena in podrejena nemškim interesom, a je vendarle imela glavne attribute moči (vlado, kopensko vojsko, mornarico, policijo, dokajšnjo notranjo suvernost). Njena mornarica je oziroma bi lahko imela zelo pomembno vlogo v vojni, kar sta obe strani upoštevali, in si prizadevali, da bi jo pridobili na svojo stran. Za zaveznike so bila ključna francoska kolonialna ozemlja, zaradi katerih so bili pripravljeni pozabiti na marsikatero načelo in sodelovati s predstavniki vichyjskega režima. Ko francoska "kontinentalna" vlada ni več imela velikega pomena, je v osvobojenih kolonijah nastala nova vlada, ki je pridobila status zaveznika in kot četrti partner (bolj ali manj) enakopravno sodelovala v bojih v Franciji, okupaciji nemškega ozemlja pri oblikovanju povojne politike.

REPE, Božo, Doctor of History, Associate Professor
Rusjanov trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenia

FRANCE DURING THE SECOND WORLD WAR - THE ISSUE OF COLLABORATION, RESISTANCE AND *ÉPURATION*

Borec, Ljubljana, L, št. 561-562-563, p. 5, Slov (Eng)

The article looks at conditions in France during the Second World War, in particular the question of German occupation policy and the differences between the occupation zones, types of collaboration in France (political, ideological, military and economic), the behaviour of the Catholic Church, autonomist movements, the French Resistance, *épuration* and the post-war attitude of the French to events that took place during the War, in particular the 'Vichy Syndrome'. The author also compares conditions in France with conditions in Slovenia and finds that the differences between the position of the French and the position of the Slovenes during the Second World War are so great that only partial and highly simplified comparisons are possible. Because of its size and the size of its population France, despite the defeat of June 1940, was an important factor in international relations which both the Germans and the Allies took into account. Until 1942 it preserved its statehood which although curtailed and subject to German interests retained the main attributes of power (a government, an army, a navy, a police force, relative internal sovereignty). France's navy had, or could have had, an extremely important role in the War, something both sides were aware of, and both attempted to get it on their side. For the Allies the French colonial possessions were of key importance, and because of them they were prepared to forget principles and collaborate with representatives of the Vichy regime. Once the French 'continental' government ceased to be of great importance a new government appeared in the liberated colonies which won the status of ally and as a fourth partner cooperated (more or less) equally in battles in France, the occupation of German territory and in the creation of post-war policy.

Slovenia was in a very different position. It did not exist as a state in its own right before the War and it was only during the War that it gradually won statehood, as a federal republic within Yugoslavia (for the first two years of hostilities the Allies did not even believe that Yugoslavia would exist after the War).

The resistance movement in Slovenia was part of the Yugoslav resistance movement. It was considerably more uniform than the French Resistance and was largely under Communist influence, at least in its organisation, while from the military point of view it was significantly stronger than the French Resistance even from the outset. In their basic goals, however, both movements were similar (compare the basic aims of the Liberation Front with the programme of the CNR).

France and Slovenia also differed in terms of the system of occupation employed. Slovenia was divided between three occupying powers, while France, with the exception of a small Italian occupation zone, was entirely under the control of the Germans. The occupation regimes in Slovenia and France are only comparable in the case of Alsace-Lorraine which was annexed to Germany and a large part of the population expelled. Here the German language

and German legislation were introduced, signs were changed to German, surnames were Germanised and compulsory conscription was enforced. Elsewhere in occupied France the occupation system was considerably milder, comparable in a way to the Italian occupation system in the so-called Ljubljana Province in the first months of the War, except that the basis of German occupation policy in France was collaboration while the Italians in the Ljubljana Province only endorsed it when it seemed most necessary; in other words mainly for propaganda purposes. The goal of German occupation policy in Slovenia was to destroy the Slovene nation as quickly as possible and to erase every trace of it ever having existed on what was (according to them) German soil. The Slovenes, as Slavs, were at the bottom of the German race chart; only the Jews and the Gypsies were below them. Occupation policy corresponded to this. The destruction of the Slovene nation was also the longer-term goal of the Italians.

The French were viewed differently by the Germans and the occupation system was adapted accordingly (one notable difference was that while compulsory labour was introduced under the jurisdiction of the Vichy government, the French were not subject to conscription into the German army). The Germans did not have genocidal intentions towards the French (except the inhabitants of Alsace-Lorraine, the Jews and the Gypsies). They wanted to place France in a subordinate position and use it in the realisation of their military and political goals, although they also permitted it (in various combinations) a specific role in the 'new Europe'.

Because of the differences in geographical size and population and the fact that statistical data is incomplete and methodologically incompatible, a comparison of war victims and war damage is almost impossible, or at least only possible in an extremely relativised form. France suffered a total of around 600,000 casualties during the War, in other words approximately 1.3% of the pre-war population (including the French population of the African colonies this was 53 or 55 million depending on the source quoted). Slovenia suffered around 42,000 casualties, or 2.6% of the pre-war population (the pre-war population including the population of the Primorska coastal region was around 1.6 million).

Likewise it is difficult to compare the internal structure of casualties. French casualties are to a large extent accounted for by the victims of bombing raids, people who died while fleeing in panic during the German invasion, and soldiers who fell in conflicts between the French army and Allied units in Africa. With the exception of the bombing raids these are categories which do not apply to Slovenia. It is similarly difficult to compare the numbers of victims of direct violence perpetrated by the occupying forces and collaborators (as regards deportations, for example, the largest number of victims, 76,000, were Jewish rather than French), and civil war casualties during the War (according to some figures the Germans and the collaborationist authorities killed around 40,000 people in France).

There is an important difference in the actual internal political course of events before and during the War, which in Slovenia (and Yugoslavia) led to the introduction of a one-party system, but in France (despite the revolutionary tendencies of a section of the political forces and a general disenchantment with parliamentarianism) to a renewal of parliamentarianism.

One of the differences lies in the pre-war situation. France experienced a process whereby a section of the political spectrum became relatively strongly

fascist, and as a consequence saw strong ideological collaboration. There was just as much xenophobia in Slovenia (spiced with an inferiority complex because of the country's small size and the direct threat that it faced); political polarisation under the influence of the great ideologies was likewise severe, and disenchantment with parliamentarianism (of which the Slovenes had incomparably less experience than the French) was the same or even greater. Nevertheless it would be difficult to say - despite strong anti-Communist feeling (concrete anti-Semitism did not play an important role in Slovenia since the Jewish community was small, although the 'Jewish syndrome' was reflected in the attitude to certain other classes or social groups), despite the significant role in society of a Catholic Church which adhered to right-wing and extreme right-wing ideas, and despite the influence of fascist corporativism - that authentic Slovene fascism existed. At least not in an organised form which could be compared to French fascism. The reasons for this probably also lie in Slovenia's small size (the impossibility of realising expansionist aspirations), the experiences of the Slovene population of Primorska with Italian fascism, fear of Nazi German expansionism (through annexation the Germans had already taken over part of the Slovene ethnic area and arrived at the national borders). Moreover the political life of the Slovenes was only partially independent and a great deal of political energy was directed towards the Yugoslav political area which was nationally divided and dominated by the Croat/Serb dispute (in which there arose, or already existed, elements of authentic fascism, in the shape of the Ustashi).

During the War a section of the political forces in Slovenia came round to the ideology of German National Socialism and - stemming from anti-Bolshevism as a concrete category (the struggle against a liberation movement under the influence of the Communists) and anti-Semitism as a category of principle - took on certain totalitarian ideas. Significant factors were admiration for German might, a belief in Germany's invincibility, and the resulting calculation that it was essential to ensure a place in Hitler's new European order. We are talking here about the section of the Slovene *domobranstvo* (home guard) known as 'Rupnik's circle' (named after General Leon Rupnik), which could be compared ideologically with 'Pétainism'. This circle advocated right-wing conservative ideas and authoritarianism and spouted slogans such as order, work, God, family, and homeland (by which they meant a Slovene homeland in Hitler's Europe). In terms of concrete policy this syndrome could be compared with 'Lavalism' (unconditional collaboration with the Germans till the end). However the Germans in Slovenia did not permit these ideas to be articulated and realised to the same extent as in France, and certainly not in the form of any kind of statehood. 'State collaborationism' on the French model would for this group have been in essence the attainment of their desired goal.

Of the other political ideas of the right wing in Slovenia it is probably also worth mentioning the various plans for an independent Slovene state which counted on one or another 'new European arrangement' (for example Slovenia as part of a central European - possibly Catholic or 'clerico-fascist' - confederation). Such ideas were similar in their basic orientation to those held by French autonomists such as the Bretons, who were seeking a place for their own state under the wing of a greater Germany. Because of the specific conditions in Slovenia such ideas remained at the level of programmes published at the beginning of the War in small cyclostyled newspapers and did not grow into autonomist movements.

In both France and Slovenia the end of the war saw a radical 'cleansing' of social and political structures. Authority was in both cases assumed almost entirely by people who emerged from the resistance movements. The goals of this cleansing, or *épuration*, were basically identical and there were also many similarities in its execution (e.g. legal *épuration* carried out by special courts which was based mainly on moral values and political affiliations during the War, the institution of divesting citizens of their rights, professional *épuration* and so on). The difference is that in France, crimes and the categories of people liable for *épuration* were defined. In Slovenia, the summary justice dispensed by the authorities (the slaughtering of *domobranci*) was much more drastic and comparable in absolute numbers to the 'uncontrolled' *épuration* in France (in France around 10,000 and in Slovenia, according to various calculations, between 7000 and 12,000). However certain important differences need to be taken into account. The first is that French military collaboration (which was usually the prime focus of *épuration*) was almost negligible in comparison with Slovene military collaboration. Theoretically the Vichy regime had over 100,000 armed men at its disposal but most of these were members of the *gendarmérie* or police who cooperated with the Germans but did not exactly collaborate. The 'real' French military collaborationist units never amounted to more than 10,000 men, to which we should add a further 13,000 active members of the French militia. In Slovenia, thirty-three times smaller, there were approximately 13,000 active members of the Slovene home guard (even more if we include the members of the Slovene national security council in Primorska and the Gorenjska home guard). The majority of French collaborationist units were withdrawn from France and then fought on various fronts, where large numbers fell in battle. As regards Slovenia (where *domobranci* were repatriated by the Allies) there was also the problem that in the case of conflict between the Soviet Union and the Western Allies, or possible Allied intervention in Yugoslavia, home guard units could once again become militarily active. Moreover Allied units took part in the liberation of France and attempted to limit 'uncontrolled' *épuration*. Legal *épuration*, viewed overall, was probably more drastic and more consistent in France than in Slovenia (although we still do not have adequate statistics on this). Here too comparisons are problematic: the Slovene national honour courts, for example, only operated for two months. The equivalent French body (the *chambres civiques*) sat for several years. Amnesty for actions condemned by the honour courts in Slovenia was granted significantly earlier, after just a few months (although without restitution of confiscated property), while in France this did not happen until 1953. The Slovene national honour courts could also give sentences of imprisonment, something the *chambres civiques* did not have the power to do. Property confiscation was in France the rule rather than the exception; in Slovenia, because of the processes of revolution, it was generally one of the main goals of the trial. In Slovenia the *épuration* of the Catholic Church was incomparably more drastic than in France (where despite the efforts of the authorities to eliminate at least the most prominent church dignitaries, ecclesiastical *épuration* never took place). There are many other differences which make comparison difficult (for example the founding of the Cominform in 1948 led to repressive measures in Slovenia being redirected against a different category of suspects; meanwhile *épuration* of collaborationists in France was still going strong).

Notwithstanding the differences mentioned above, France and Slovenia are comparable in terms of the severity and thoroughness of the 'cleansing' which took place after the War (and also in its inconsistency, since even in the courts numerous injustices occurred, including convictions of the innocent and different sentences for the same crimes). Another comparable factor is that the cleansing, as well as being a reaction to collaboration and violence perpetrated by collaborators during the War, was also a consequence of the elements of civil war. France and Slovenia are also comparable in their desire to establish a new social structure. The most important difference here however lies in the fact that in France, despite the elimination of most of the political right-wing, the new social structure was established on a pluralist basis (which - in addition to the role played by the Allies - was a consequence of the fact that the resistance movement remained pluralist, without the French Communist Party ever becoming the dominant force). In Slovenia the establishing of a new social structure took place in a revolutionary manner, and *épuration* was used by the victors as one of the fundamental elements in the establishing of a one-party state.

ČELIK, Pavle, magister socioloških znanosti, poveljnik slovenske policije v pokoju Slovenija, 1110 Ljubljana, Tbilisijska 14

UGASLA ZVEZDA

Borec, Ljubljana, L, št. 561-562-563, str. 93, slov. (angl.)

Besedilo kritično obravnava zamisli o novi organiziranosti Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije v obdobju od uvedbe večstrankarske ureditve spomladi 1990 do spomladi 1997. Ker je milica predstavljala večino zaposlenih v notranjem resorju, ji je avtor posvetil največ prostora, upošteval pa je tudi širše dogajanje v tem ministrstvu.

Snov je razdeljena na štiri dele. Prvi del z naslovom *Ministrstvo išče samega sebe* večinoma opisuje, kako je nova organizacijska zamisel vplivala na uniformirano policijo, ki je v teh letih dodobra izgubila svoje organizacijsko mesto in pomen znotraj ministrstva. Drugi del, ki ima naslov *Ali ne diši po politiki?*, se loteva domnev o prodiranju strankarske politike oziroma interesov v policijo. Tretji del, naslovljen *Tudi belo, ne le črno*, predstavlja nekatera pozitivna prizadevanja v ministrstvu, zlasti pritegovanje znanosti k preučevanju varnostnih vprašanj in mednarodno sodelovanje policijskih služb. Zadnji del pod naslovom *Neupogljivi sindikat* orisuje delovanje sindikata za koristi zaposlenih v Ministrstvu za notranje zadeve Republike Slovenije.

Avtor je v pisanje vpletel svoj pogled in svoja stališča do sedemletnega dogajanja, povezanega z reformo Ministrstva, ki so bila tudi drugačna od zamisli nosilcev reforme. Zato je prispevek po svoje tudi dokument o dogajanju v slovenski policijski organizaciji.

Predgovor je napisal Ivan Winkler, nekdanji načelnik slovenske milice ter namestnik republiškega sekretarja za notranje zadeve. Avtor je besedilo opremil s stvarnim in imenskim kazalom ter preskrbel fotografsko gradivo.

UDC 351.74(497.4)"1990/1997"

ČELIK, Pavle, retired commander of the Slovene Police Force
Tbilisijska 14, 1110 Ljubljana, Slovenia

EXTINCT STAR

Borec, Ljubljana, L, No. 561-562-563, p. 93, Slov (Eng)

The text deals critically with concepts of the new organisation of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Slovenia in the period from the introduction of multi-party rule in Spring 1990 to Spring 1997. Because the police accounted for the majority of employees in the internal affairs department, the author has devoted most attention to the police, while also taking into account the broader picture of events within the Ministry.

The material is divided into four parts. The first part, 'The Ministry Tries to Find Itself' mainly describes how the new organisation concept affected the uniformed police, which during these years lost completely its organisational position and importance within the ministry. The second part, 'Doesn't that smell of politics?' tackles assumptions about the encroachment of party politics or interests into the police force. Part three, 'White as well as black' presents some positive endeavours in the ministry, in particular bringing science to the study of security issues and the international cooperation of police services. The last part, 'Inflexible union' outlines the work done by the union on behalf of the employees of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Slovenia.

The author has woven into the text his own view and attitudes to the events of the last seven years connected to the reform of the Ministry, which were different to the ideas of those responsible for reform. Therefore the article is in its own way also a document of events in the Slovene police organisation.

The introduction is by Ivan Winkler, former head of the Slovene police force and deputy to the secretary of state for internal affairs. The author has provided an index and supplied photographic material.

KRANJC, Marijan, generalmajor v pokoju
Slovenija, 1119 Ljubljana, Litijska cesta 62

OBVEŠČEVALNO-VARNOSTNA ZAŠČITA POHODA 14. DIVIZIJE NOV IN PO SLOVENIJE NA ŠTAJERSKO

Borec, Ljubljana, L, št. 561-562-563, str. 245, slov. (angl.)

V skici za varnostno študijo je avtor strnil raztresene fragmente o obveščevalno-varnostnih pripravah pohoda 14. divizije NOV in PO Slovenije na Štajersko in zaščite med njim. Gre za prvi poskus celovite obdelave te problematike, za katero avtor ugotavlja, da je "prepovedana" tema!

Avtor, strokovnjak za varnostna vprašanja, je sistematično preveril in predstavil vse dostopne vire in spominsko literaturo, opravil anketo med obveščevalci in udeleženci pohoda ter se z nekaterimi temeljito pogovoril. Pri tem je sledil svoji tezi, da je pohod zahteval veliko žrtev (več kot 50 odstotkov) ne toliko zaradi taktično-operativnih napak in hudih zimskih razmer, temveč predvsem zaradi slabih obveščevalno-varnostnih priprav in zaščite, skoraj nobene koordinacije z obveščevalno-varnostnimi organi na terenu in tudi zanemarjanja protiobveščevalne zaščite v enotah.

Iz objavljenih drobcov v spominski literaturi avtor v posebnih prilogah navaja, da je bil v vsaki od treh brigad skrbno nastavljen nemški (gestapovski) agent, na ozemlju Štajerske pa so Nemci vzpostavili poseben policijsko-protiobveščevalni sistem. Zato avtor tudi dvomi, da je bil demonstrativni pohod čez Hrvaško (z desetimi spopadi in množico mitingov!) za Nemce presenečenje.

Avtor upravičeno ugotavlja, da protiobveščevalnih napak ni mogoče "popravljal" s heroizmom borcev in poveljnikov. Seveda bo mogoče, šele ko bodo javnosti dostopni tudi nemški arhivi (GSP, Abwehra in SD), verodostojno ugotavljati vse razsežnosti obveščevalnega vdora v enote 14. divizije NOV in PO Slovenije (zato tudi samo skica za študije). Avtor, zanimivo, ne verjame preveč izjavam odkritih in justificiranih agentov! Moramo mu pritrditi, da so poznejše rekonstrukcije nedvoumno pokazale, da so bile nekatere izjave izsiljene, in tako tudi številni "vrinjenci in gestapovci" likvidirani po nedolžnem (npr. v Bračičevi brigadi, kar je pozneje priznal tudi poveljnik 14. divizije).

KRANJC, Marijan, retired major general
Litijaska cesta 62, 1119 Ljubljana, Slovenia

**INTELLIGENCE/SECURITY PROTECTION OF THE MARCH OF THE 14TH
DIVISION OF THE NATIONAL LIBERATION ARMY AND SLOVENE
PARTISAN UNITS TO ŠTAJERSKA**

Borec, Ljubljana, L, No. 561-562-563, p. 245, Slov (Eng)

In a rough draft for a security study the author has condensed scattered fragments on intelligence/security preparations for the march of the 14th Division to Štajerska and on protection during the march. This is the first attempt at an overall treatment of the subject, which the author describes as a 'prohibited' topic!

The author, an expert on security issues, has systematically examined and intelligence personnel and participants in the march, and talked with some of them at length. In doing so he was following his theory that the march claimed a great many casualties (more than 50 per cent) not so much because of tactical/operational errors and the appalling winter conditions, but because of poor intelligence/security preparations and protection, an almost total lack of coordination with intelligence/security bodies in the field, and negligence with regard to counter-intelligence protection in the units.

From details published in memoirs the author concludes in special supplements that there was a carefully placed German (Gestapo) agent in each of the three brigades, and that the Germans set up a special police/counterintelligence system in Štajerska. For this reason the author also doubts that the demonstrative march across Croatia (with ten skirmishes and a mass of rallies!) was a surprise to the Germans.

The author rightly claims that counterintelligence mistakes cannot be 'put right' by the heroism of the fighters and their commanders. Of course only when German archives (Gestapo, Abwehr, Sicherheitsdienst) are accessible to the public will it be possible to establish more certainly all the dimensions of the intelligence penetration of units of the 14th Division (which is also why this is only a draft for a study). The author, interestingly, does not give too much credence to the statements of exposed and executed agents! We would have to agree with him that later reconstructions unequivocally showed that some statements were obtained by force and also that many liquidated 'infiltrators and Gestapo men' were in fact innocent (e.g. in Bračič's brigade, which was later admitted by the commander of the 14th Division).

REŽEK, Mateja, dipl. zgodovinarica, asistentka – mlada raziskovalka
Slovenija, Inštitut za novejšo zgodovino, 1000 Ljubljana, Kongresni trg 1

PRVI PORAZ PARTIJSKEGA "LIBERALIZMA"

Borec, Ljubljana, L, št. 561-562-563, str. 301, slov. (angl.)

Politični vzpon Milovana Djilasa sodi v čas ideoloških iskanj in reformiranja političnega in gospodarskega sistema po razkolu z informbirojem. Svoj položaj v partijskem vrhu si je Djilas utrdil že na petem, še bolj pa na šestem kongresu KPJ/ZKJ novembra 1952, kjer mu je bilo med drugim zaupano tudi pisanje kongresne resolucije. Vendar je že nekaj mesecev zatem v jugoslovanskem političnem vrhu prišlo do preobrata, ki mu najbrž ni botrovala le Stalinova smrt in z njo povezana možnost ponovne navezave stikov s prvo deželo socializma. Zaradi pogosto protislovnih novosti, narekovanih od zgoraj, med katere sodijo tudi sklepi šestega kongresa, se je med partijskim članstvom pojavila precejšnja zbežanost in nedisciplinarnost, ki se je na eni strani kazala v pasivnosti partijskih organizacij, na drugi pa v javnem razpravljanju o aktualnih političnih vprašanjih in vdiranju mnenj, ki niso bila vedno v sozvočju s stališči partijskega vrha. Večina najvišjih partijskih voditeljev, ki so navkljub sklepom šestega kongresa še vedno prisegali na leninistično zasnovano partijo, je zato menila, da je vpliv partije resno ogrožen. Znotraj partijskega vodstva je začel tleti spor med "liberalno" in "konzervativno" strujo, ki so ga razvnela Djilasova, za tedanji čas drzna razmišljanja o nadaljnjem razvoju socializma in jugoslovanske družbe, objavljena v glasilu ZKJ Borbi med oktobrom 1953 in januarjem 1954. Djilas je menil, da si nobena politična organizacija ne sme lastiti ideološkega monopola, neusmiljeno pa je kritiziral tudi privilegije in rigidnost partijskih funkcionarjev, ki so se nenehno vpletali v delo državnih organov in se podobno kot v Sovjetski zvezi spreminjali v "pope in žandarje socializma". Serijo člankov v Borbi je kronal s političnim pamfletom Anatomija neke morala v beograjski Novi misli, ki je v očeh najvišjih partijskih voditeljev sodu izbil dno. Na tretjem plenumu CK ZKJ januarja 1954 je bil Djilas izključen iz CK ZKJ in razrešen vseh partijskih funkcij, njegov politični padec, ki sicer ni izzval hujših političnih pretresov, pa simbolično zaključuje obdobje reformnih procesov, ki ga je zaznamoval šesti kongres KPJ/ZKJ.

Djilasova razmišljanja so med levo usmerjeno slovensko inteligenco naletela na ugoden sprejem, njegove ideje pa je zlasti navdušeno sprejela skupina intelektualcev okrog Naših razgledov, ki so se s precejšnjo kritično distanco lotevali aktualnih družbenih problemov. Povsem drugače je Djilasovo pisanje spremljal dobro obveščeni slovenski partijski vrh, ki je pohitel z znotrajpartijsko kampanjo proti člankom v Borbi že pred sklicem tretjega plenuma. Ostrega obračuna z Djilasom pa si partija ni smela privoščiti, saj bi s tem javno zanikala svoj zadnji kongres, obenem pa tudi stališča nekaterih vodilnih partijskih teoretikov, med njimi tudi politično previdnejšega Edvarda Kardelja, ki se je na tretjem plenumu znašel celo v vlogi Djilasovega tožilca. Partijska kritika člankov se zatorej ni sukala okrog poudarjanja zgrešenosti Djilasovih stališč, temveč okrog njihove protislovnosti in prenačelnosti. Politični padec Milovana Djilasa tudi ni izzval kakšnih večjih znotrajpartijskih čistk, kar razkriva nov koncept obravnavanja političnih nasprotnikov, ki je bil deloma odraz politične demokratizacije v začetku petdesetih let, deloma pa tudi plod izkušenj s podobnimi primeri političnega disidentstva.

REŽEK, Mateja, lecturer, researcher

Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, 1000 Ljubljana, Slovenia

THE FIRST DEFEAT OF PARTY 'LIBERALISM'

Borec, Ljubljana, L, No. 561-562-563, p. 301, Slov (Eng)

The political rise of Milovan Djilas took place in the period of ideological searching and reform of the political and economic system after the split with the Informbiro. Djilas had consolidated his position at the forefront of the Party at the fifth congress of the Communist Party of Yugoslavia. He strengthened it further at the sixth congress in November 1952, where among other things he was entrusted with the writing of the congress resolution. A few months later, however, the Yugoslav political leadership made an about-turn which was probably not only caused by Stalin's death and the related possibility of renewed contacts with the first country of Socialism. Because of frequent contradictory innovations dictated from above, including the resolutions of the sixth congress, there was considerable confusion and lack of discipline among Party members. This showed on the one hand in the passivity of Party organisations, and on the other in public debate on current political issues and a rash of opinions which were not always in unison with the Party leadership. The majority of the most senior Party leaders, who despite the resolution of the sixth congress still swore by a Leninist conception of the Party, therefore believed that the influence of the Party was seriously threatened. A quarrel was sparked in the Party leadership between the 'liberal' and 'conservative' currents, and kindled by Djilas's ideas, bold for the time, on the further development of Socialism and Yugoslav society, which he published in the Communist Party newspaper *Borba* between October 1953 and January 1954. Djilas believed that no political organisation could claim an ideological monopoly, and he also criticised mercilessly the privileges and rigidity of Party functionaries, who constantly interfered in the work of national bodies and were turning, as in the Soviet Union, into the 'priests and police of Socialism'. He crowned his series of articles in *Borba* with the political pamphlet *Anatomija neke morale* in the Belgrade paper *Nova misel*. For the supreme Party leaders this was the last straw. The third plenum of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia in January 1954 saw Djilas expelled from the Central Committee of the Party and relieved of all Party functions. His political fall, which did not cause any serious political repercussions, symbolically ended the period of reform processes which characterised the sixth congress of the Communist Party of Yugoslavia.

Djilas's ideas met with a favourable reception among left-orientated Slovene intellectuals. His ideas were particularly enthusiastically received by the group of intellectuals connected with the publication *Naši razgledi*, who tackled current social problems with a fair amount of critical distance. Djilas's writings were viewed completely differently by the well-informed Slovene Party leadership and they hastened to carry out an internal Party campaign against the articles in *Borba* before the calling of the third plenum. The Party could not afford to deal harshly with Djilas since doing so would be to deny its own last congress and at the same time the views of some leading Party theoreticians,

including the politically cautious Edvard Kardelj, who found himself at the third plenum in the role of Djilas's accuser. The Party's criticism of the articles did not, for that reason, stress the mistakes of Djilas's views but rather their contradictory nature and their rashness. The political fall of Milovan Djilas did not give rise to major purges in the Party, which in itself indicates the new concept of dealing with political opponents which was partly a reflection of political democratisation at the start of the 1950s, and partly the fruit of experience with similar cases of political dissidence.

KURENT, Tine, univerzitetni profesor, arhitekt
Slovenija, 1000 Ljubljana, Igriška ulica 12

EZEKIELOV TEMPELJ, UTRDBA MŠATA IN DVOREC ZEMONO

Borec, Ljubljana, L, št. 561-562-563, str. 315, slov. (angl.)

Tempelj, kot ga je opisal svetopisemski prerok Ezekiel, je postal vzor za številne arhitektonske kompozicije. Dve še stojita: trdnjava Mšata v jordanski puščavi in dvorec Zemono na Vipavskem.

KURENT, Tine, Professor, architect
Igriška ulica 12, 1000 Ljubljana, Slovenia

THE EZEKIEL TEMPLE, THE MSHATTA FORTRESS AND ZEMONO MANSION

Borec, Ljubljana, L, No. 561-562-563, p. 315, Slov (Eng)

The Temple as described by Prophet Ezekiel has been a model for numerous architectural compositions. Two of them are still standing: the Mshatta fortress in the Jordanian desert and the Zemono mansion in Slovenia.

KURENT, Tine, univerzitetni profesor, arhitekt
Slovenija, 1000 Ljubljana, Igriška ulica 12

SIMBOLI NOVEGA BOŽJEGA ODPOSLANCA

Borec, Ljubljana, L, št. 561-562-563, str. 327, slov. (angl.)

Števila v datumih v zvezi s posvečenjem nadškofa dr. Franceta Rodeta ter v njegovem geslu skrivajo v sebi predstavitev in njegov akcijski program.

KURENT, Tine, Professor, architect
Igriška ulica 12, 1000 Ljubljana, Slovenia

GEMATRIA OF THE NEW LEGATE OF GOD

Borec, Ljubljana, L, No. 561-562-563, p. 327, Slov (Eng)

The gematrical numbers in dates relevant to the consecration of the archbishop dr. France Rode and the archbishop's motto are equal to his introduction and to his programme of action.

KURENT, Tine, univerzitetni profesor, arhitekt
Slovenija, 1000 Ljubljana, Igriška ulica 12

VELIKI ŠMAREN 1997

Borec, Ljubljana, L, št. 561-562-563, str. 334, slov. (angl.)

Na praznik Marijinega vnebovzetja, 15. avgusta 1997, je papež po monsinjorju E. Farhatu podelil metropolitu in nadškofu dr. Francetu Rodetu palij. Gematrična vrednost datuma pove, komu je palij namenjen, slavi Boga, poziva k črtanju 55. člena Ustave Republike Slovenije in vabi Slovenijo k zmagi Cerkve.

KURENT, Tine, Professor, architect
Igriška ulica 12, 1000 Ljubljana, Slovenia

ASSUMPTION DAY 1997

Borec, Ljubljana, L, No. 561-562-563, p. 334, Slov (Eng)

On the Assumption Day 1997, Monsignor E. Farhat in the name of the Pope presented the archbishop dr. France Rode a *pallium*. The gematrical value of the date equals the Archbishop's name, his appeal to cancel the paragraph 55 of the Constitution of the Republic of Slovenia, the glorification of God and the invitation of Slovenia to the victory for the Church.

horec
----->
50

Jože Dežman

PETDESET LET REVIJE BOREC

Revija Borec slavi v letu 1998 petdeseto leto svojega izhajanja. Uredniški odbor si skupaj z ustanoviteljem Republiškim odborom Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije prizadeva za obeležitev tega pomembnega jubileja. Tako za praznično leto načrtuje več odmevnejših prireditev. Prva, takoj na začetku leta, je bil pogovor Makedonija – soseda na vzhodu, ki je pospremil izid tematske številke z enakim naslovom. Pogovora, ki je bil 21. januarja 1998 v Muzeju novejši zgodovine v Cekinovem gradu v Tivoliju, so se udeležili najvišji politični in kulturni predstavniki obeh držav. Predsednika Republike Makedonije Kira Gligorova, ki ga je spremljal predsednik Republike Slovenije Milan Kučan, in makedonskega veleposlanika v Sloveniji Dimitra Mirčeva je pozdravil gostitelj pogovora publicist dr. Lev Kreft.

Sprireditvijo smo poudarili, da je Borčev namen in cilj pospeševati in povezovati raziskovanje zgodovine, literature in antropologije s posebnim ozirom na kritiko vseh pojavnih oblik totalitarizma in človeške destruktivnosti na eni ter razvoja humanosti in človeške ustvarjalnosti na drugi strani. Naše zanimanje velja predvsem slovenskim temam, povezanim z ekstremnimi robovi dvajsetega stoletja.

Ob prazniku se Borec posveča svoji preteklosti in svoji prihodnosti.

Borec je bil najprej subjekt revolucije, glasilo Republiškega odbora Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije. V šestdesetih letih je postal revija, ki je objavljala partizanske spomine, pesmi, ilustracije. V sedemdesetih letih, natančneje 1972, je dobila značilen podnaslov: revija za zgodovino narodnoosvobodilnega boja in ohranjanje revolucionarnih izročil. S tem je revolucionarna generacija tudi v Borcu začela postajati predmet zgodovine.

Uredniki so bili: Rado Zakonjšek, Bojan Ajdič, France Šušteršič, Vojko Novak, Črtomir Šinkovec.

Z letom 1981, ko je urednikovanje prevzela Milena Štrajnar, je revija Borec postala raziskujoče zrcalo. Uredniščina intuicija je na njegove strani umeščala tehtne zgodovinske študije, izbrane dokumente, literaturo in nove usebine...

Odmevni prevodi poljske, albanske, španske poezije, posebej pa italijanskega pesništva rezistence so odprli Borcu tudi mednarodna estetska obzorja.

Etnološka številka leta 1983 je napovedala odpiranje novega obzorja v reviji. Z uveljavljanjem antropoloških pogledov je Borec leta 1989 dozorel v revijo za zgodovino, literaturo in antropologijo. Štiri leta pozneje je njegovo izdajanje prevzelo Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije.

Tako je v petdesetih letih revije skritih več Borcev.

Borec je svojo borbenost v času obratov leta 1990 opredelil takole: Ne bomo se pustili motiti od dnevne politike, niti ne bomo opora znanosti, ki ji je politika dobrodošla bergla in pri sinekurnih koritih vegetira v vlogi oprod!

Stališče Borca do dvajsetega stoletja, stoletja ekstremov, je simbolno ubesedeno tudi v pojmovni zvezi iz kaosa kozmos. Tako je dr. Marija Stanonik nasloвила besedilo, v katerem poroča o mitsko konstitutivnih prvinah slovenskega pesništva upora med drugo svetovno vojno. In naše dvajseto stoletje je stoletje neprestanega prepletanja kaotičnosti in konstitutivnega urejanja, destrukcije in ustvarjanja. Borec živi s tem stoletjem, opazuje ga z univerzalno radovednostjo. Smo renesančno domoznanski. Želimo spoznati uso uničevalno potenco tega našega stoletja, da bi se opredelili za svobodo in ustvarjalnost.

Zato je Borec odprl strani odpiranju zgodovine življenju – tako po usebinah kot po načinu pripovedi. Objavili smo pionirske prispevke o žrtvah vojne, o nacističnih, fašističnih in titoističnih koncentracijskih taboriščih, o perspektivovcih in partijskem liberalizmu, o intimnih usodah mnogih, ki so jih lomile totalitarne sponse.

Borčeva domačijskost pa ne pomeni zaplotništva. Borec je po prelomu z Jugoslavijo skrbno poslušal glasove stiske in protivojni protest v razkroju na Balkanu. Franci Zagoričnik je pogumno uredil zbornika Hrvaška bojna in Pod orožjem jezik, ki sta dragocen dokument človeškega angažmaja sredi vojne stiske v Srbiji in na Hrvaškem.

Borec pa ne želi biti samo dokument, samo pogovor o preteklosti. Spodbuja tudi razmislek o sodobnosti in prihodnosti. Naša drža je dialoška. Naš pogled v prihodnost bomo v prazničnem letu izostrili z osmišljanjem upornišтва. Tako pripravljamo pogovor o uporništvu in tematsko številko, ki bo posvečena uporništvu nasploh in slovenskemu uporništvu posebej. Fenomen upornišтва želimo osvetliti iz različnih zornih kotov. Zrcalilo naj bi se tako v dokazovanju z zgodovinskimi dejstvi (upornišтво in slovenstvo, mednarodna razmerja) kot tudi v esejističnem iskanju njegovega smisla in točk, v katerih je etično utemeljen.

Naj Borec ostane borec!



borec

561-562-563 REVIJA ZA ZGODOVINO, LITERATURO IN ANTROPOLOGIJO **1998**

ustanovitelj

Zveza združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije

izdajatelj

Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije

glavni in odgovorni urednik

JOŽE DEŽMAN

telefon (064) 221 071

Revija izhaja ob denarni podpori Ministrstva za kulturo Republike Slovenije

uredniški odbor

TILKA BLAHA, JOŽE DEŽMAN, DR. BOŽIDAR JEZERNIK, DR. LEV KREFT, MIHA
NAGLIČ, DR. DUŠAN NEČAK, DR. BOŽO REPE, MILENA ŠTRAJNAR, RAPA ŠUKLJE,
DR. CVETKA TOTH

oblikovalka in tehnična urednica

DARJA CJUHA

lektorica

SONJA LIKAR

uredništvo in uprava

1000 Ljubljana, Vrtača 11, poštni predal 195, telefon (061) 216-475, fax 216-488

Cena te številke v prosti prodaji 5.000 SIT

žiro račun pri NLB d.d. Ljubljana
50100-678-000-0093214

devizni račun pri NLB d.d. Ljubljana
50100-620-133-900-27491-705-112270/3

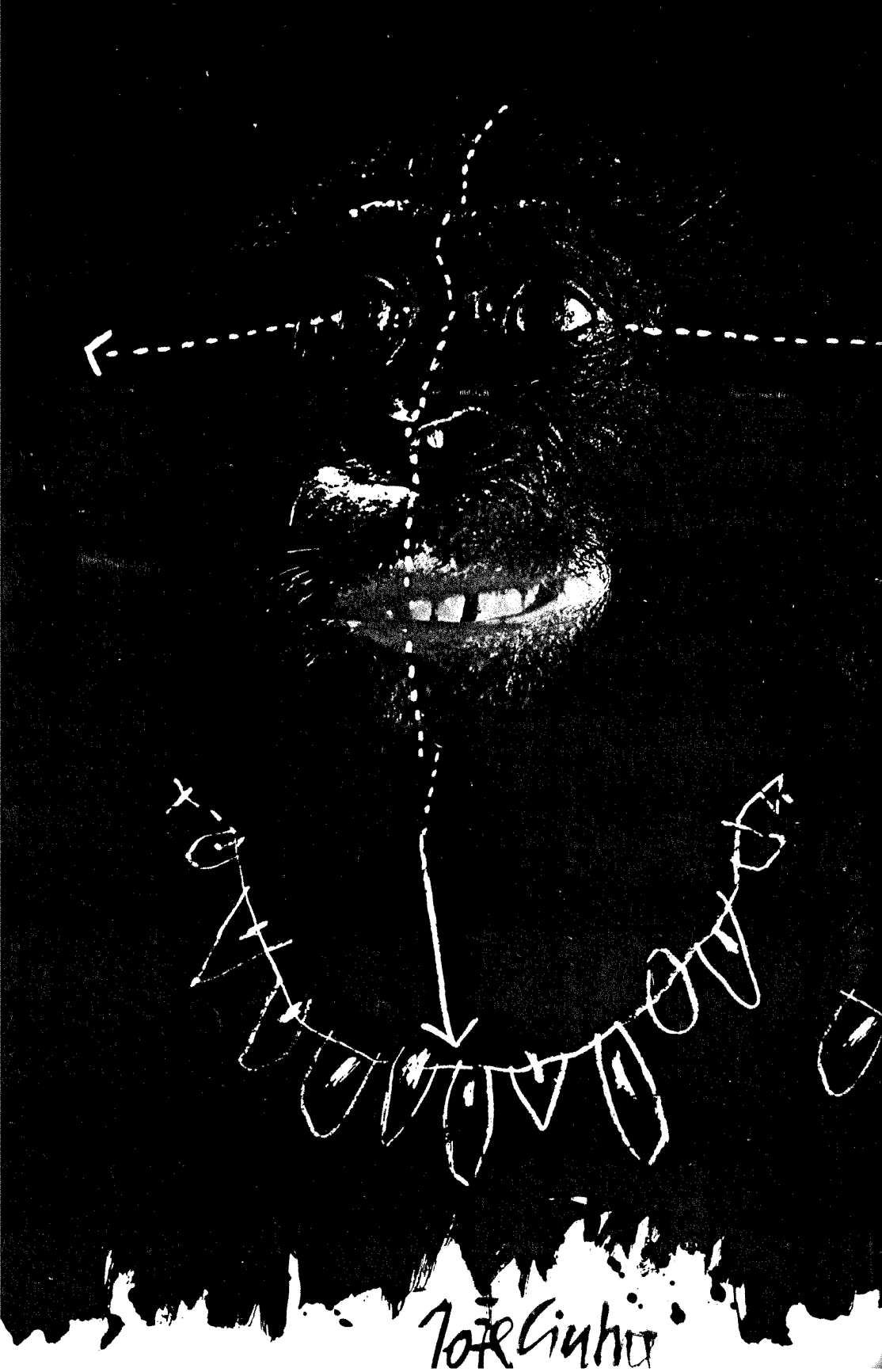
tisk

Tiskarna Tone Tomšič d. d., Ljubljana, Gregorčičeva 25 a

UDK 949.712+82(05)

ISSN 0006-7725

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije št. 415-649/92 z dne 27. 10. 1992 šteje ta knjiga po 13. točki tarifne številke 3 Tarife davka od prometa proizvodov in storitev (Uradni list RS, št. 4/92) med proizvode, za katere se plačuje 5 % davek od prometa proizvodov in storitev.



70 & Cintra